

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XI-lea, N-le 7-9.

Iulie-Septembre 1925.

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATE

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL :

- N. Iorga* : O suferință de cărturar român între străini :
Dimitrie Cantemir în Rusia.
- Dr. Andrei Veress* : Alte lucruri nouă despre Iancu-
Vodă Sasul și familia sa.
- N. Iorga* : Ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru
al Țerii-Românești. (1572).
- " " Legături culturale româno-polone — după
o carte nouă.
- " " Nouă izvoare despre campania munteană
din 1595.
- " " Din pătimile apostolilor ardeleni.
- Constantin Gălușcă* : Știrile din Valvasor privitoare
la Cicii și Uskocii din Kraina.
- Victor Motogna* : Un document necunoscut privitor
la istoria Românilor din Valea Rodnei.
- " " Urmașii lui Dragoș (un document
necunoscut).
- Documente de *N. Iorga*, *Anton Oprescu* și *Alex.
C. Vasilescu*.
- Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1925

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 25 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

O suferință de cărturar român între străini

— Dimitrie Cantemir în Rusia —

D. Ștefan Ciobanu a îndeplinit o datorie de pietate, dar a adus și un mare serviciu istoriografiei românești, adunînd și tipărind, cu o întinsă și frumoasă introducere, actele privitoare la petrecerea în Rusia a pribeagului Dimitrie Cantemir, menit să-și isprăvească zilele de harnice studii în străinătate.

Cantemir apare ca Domn în notele unui Frances din oastea lui Petru-cel-Mare: un om «mărunat de bine făcut, foarte frumos, grav și cu cea mai fericită fisionomie, amabil și politic, cu vorba prietenoasă și liberă»¹.

O scrisoare al cărui original grecesc, „publicat“, nu-l cunosc, adresată de Dimitrie-Voda feldmareșalului Șeremetiev, ca răspuns la aceia adusă de brigadierul Crotov, cuprinde asigurări de credință față de Țar și anunță trecerea Prutului pentru a-l întâmpina pe Petru și a-l aduce la Iași; pe Șeremetiev, a cărui sosire o grăbește, speră să-l vadă la Țuțora. Promite apelul către țară, căruia-i sînt trimise manifestele rusești și poruncile de nevoie ca să se adune tot, supt pedeapsă, până la 15 Iunie. Brîncoveanu, căruia-i scrisese, prin Cantemir, comandantul rusesc, apare ca „prea-iubit frate“ (4 Iunie)². O scrisoare rusească, din 13 Iunie, arată că Țarul știa acum greutatea de aprovizionare și de călăuzire, cerînd prin Golovchin să se caute hrană oriunde și oameni știutori al drumului dunărean³.

După înfrîngerea neașteptată și umilitoarea retragere a Muscalilor Domnul Moldovei, ascuns în bagajele aliatului său, întovărășește oastea care se îndreaptă spre Nipru. Nu știm bine cum, Doamna, îngreunată în opt luni, cu șase copii (afară de

¹ Moreau de Brézé, la Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, în „Analele Academiei Române“, 1923.

² Anexa 1.

³ Anexa 72.

Constantin și Antioh, scriitorul, mai cunoscuți, alți doi : Matei și Șerban, cu nume cantacuzinești muntene, și două fete, ale căror nume au aceeași origine : Maria și Smaragda) se află în lagăr. 4.000 de Moldoveni ar fi pornit în bejenie cu dînsul ¹.

Întăia scrisoare a fugarului, din Ladovă, la 27 Iulie, e confusă și umilă, în latineasca-i neînțeleasă de incorectă. Se lasă în sama «prea-cucernicului, prea-puternicului Împărat», a «nesfirșitei lui îndurări». «Fără soarele prezenței sale, în atâtea și așa de mari întunecimi ale nenorocirii sale, va înnopta fără capăt.» Pierzînd cele agonisite timp de douăzeci de ani și un întreg viitor, se întreabă ce va face el, «înstrăinatul», după iminenta plecare a Țarului ².

Răspunsul nu-i venise cînd, „din lagăr“, la 2 August, se cere a fi trimis la Chiev, cu biata soție împovărată ; caii oboșiți nu mai răslesc, oamenii sînt prăpădiți de oboseală.

Îl se ceru să-și arăte dorințele, sau el preveni cererea. Dator la creștini, fără venituri, cu abia șase sute de ruble din subsidiul rusec, stors prin cheltuiala de 10.000 de taleri pentru grîul din Bugeac, plus prețul a 10.000 de boi și 15.000 de oi ³, pentru expediție, merge în locuri necunoscute. Cere strajă rusească sau bani ca să-și plătească vre-o 500 de curteni ⁴. Să aibă case în Moscova și altele la țară. Peste ai lui să rămîie domn, fără a se amesteca nimeni, avînd toată judecata, iar în casuri mixte să se facă o comisie ca între două țeri vecine ; procesele lui proprii numai Țarul să le judece. Voia de a merge unde vrea în Imperiu s'o aibă, iar fiii lui să poată studia unde li place, „în orașele cele mai vestite și în alte părți creștine“. Vamă să nu se iea nici de la ai săi, înzestrați și ei cu moșii. Țeraniî dați lui de Împărat să aibă privilegiul de slobozie. Toate acestea, bine înțelese, până la ceasul revanșei rusești, cînd Domnia Moldovei va fi a lui sau a urmașilor lui ⁵.

Ordinul lui Petru e scurt : să se dea exilatului case la Harcov. Va avea moșiile generalului polon Szydłowski, scrise în privilegiul care se și dădu. Dar un privilegiu solemn ieșise din can-

¹ Anexa 7.

² Anexele 2, 3.

³ No. 35.

⁴ No. 5.

⁵ N-le 5-7.

celarie încă de la 1-iu August. Cantemir devenia «cneaz rusesc», cu titlul de «prea-luminat»; pe lângă aşezarea din Harcov se prevedeau case la Moscova şi sate în vecinătatea Capitalei; se acorda judeţul fostului Domn asupra alor săi şi chemarea înaintea Ţarului a proceselor personale. Se recunoştea şi dreptul de liberă circulaţie, de studii în străinătate, la creştini, pentru copii. Nu se uitau aceste despăgubiri care nu erau să vie niciodată¹.

Acolo era Cantemir la 26 Novembre, în «linişte», dar la loc prost, cu cetate de lemn, fără şanţ, stricată, incapabilă de apărare. La plingerile şi pretenţiile lui se răspunse printr'un nou privilegiu, din 9 Iunie 1712², apoi prin chemarea la Moscova, unde Dimitrie sosi, cu familia, la 18 Ianuar 1713³. Aici avea o casă de piatră şi una de lemn, iar în vecinătate moşii şi ţerani⁴.

Aici însă o mare nenorocire-l aştepta. Doamna Casandra moare, la 12 Maiu 1713. încă tânără, şi rămăşişile-i sînt aşezate în mănăstirea grecească a Sf. Dimitrie, văduvul făcînd să se înnalte acolo un paraclis, al Sf. Constantin şi Elena, potrivit cu tradiţiile de artă ale ţerii sale⁵.

Petru-cel-Mare plecă în curînd către alte părţi ale Statelor sale. Oaspetele moldovean fu încredinţat grijei Senatului care avea administraţia. Fu neglijat însă, neplătindu-i-se pensia⁶. Relaţiile cu Ţarul însuşi fură reluate în toamna lui 1714, cînd Cantemir scrie Ţarinei pentru a o felicita la naşterea unei fete care n'a trăit, Margareta⁷. Stătea la ţară lângă Moscova, cu cămăraşul Antioh şi soţia lui, cu Grecul Anastase Condoidi, preceptorul copiilor, care va ajunge Vlădică rusesc la Vologda, cu un medic, tot Grec, Sevastos, cu alţi oameni de casă şi cu boierii pribegii, Neculce în fruntea lor, pe cari-i trata aspru. Întreţinea relaţii cu asociatul său în rusofilia nenorocită, Toma Cantacuzino, acum general-maior rus, aşezat pe alte proprietăţi dăruite⁸.

¹ No. 70.

² P. 12.

³ No. 10.

⁴ P. 12.

⁵ P. 15.

⁶ No. 11.

⁷ No. 12.

⁸ No. 13.

Scrisa pentru sine, — atunci primi diploma de membru al Academiei din Berlin, datată 11 Iulie 1714¹ — și redacta acele panegirice, ale lui Petru ca și al Sfântului Dumitru, pe care le rostiau fiii, Șerban întâiu, Antioh pe urmă². Înălțase la satul creat de dînsul, pe numele lui, Dimitrovca, o biserică și curți ca în Moldova, care ar trebui, cînd va fi cu puțință, cercetate.

Se află însă la altă moșie, Solomina, cînd feliicită pe Țar, a cărui vedere îi fu refusată doi ani întregi, pentru nașterea unui fiu, în Decembre 1, 15³. Odată senatorii îi pretinseră să dea Tesaurului împărătesc banii strînși ue la țerani⁴. Chiar după hotărîrea lui Petru în favoarea lui, guvernatorul Chievului și senatorii urmară să-i facă miserie⁵.

Scîrbit de o dușmănie invidioasă, care nu se ascundea, din partea unei societăți pe care și Neculce o află inferioară, Cantemir prinse ocazia plecării în Occident a lui Petru (Ianuar 1717) pentru a-i cere să-l întovărășească în Olanda. „Am mare dorință să văd acele țeri“, spune el, adăugînd că „are ceva de propus ce se impune în vremile de azi⁶“.

Căci idei politice răsăriseră din nou în capul celui oprit de a se amesteca în viața poporului său. Cînd, în 1717 încă, trimise un om în Ardeal, se culeseră prin el informații care fură comunicate miniștrilor Țarului⁷.

Pribeगीi munteni în Ardeal, cari cereau pe beizadea Iordachi, cumnatul lui Dimitrie, ca Domn, sînt foarte nemulțămîți de soarta lor; generalul comandant al provinciei, Stainville, li-a spart la Brașov lăzile și li-a luat averea pentru războiul imperial. Iordachi e considerat ca un simplu subordonat al generalului, țara ca o provincie oarecare, și Domnul *in spe* spunea pe față că el și boierii nu pot suferi altă atîrnare decît în chipul Domniei de sine stătătoare, cum a fost și supt Turci. Generalul Tige strînge în țară bir și dijmă ca pe vremea acestora. Iesuiții

¹ No. 67.

² Pp. 17-18.

³ No. 16.

⁴ N-le 19-21, 23. O cerere de confirmare a privilegiilor, fără dată, e nl. 22. Ci. nl. 28.

⁵ No. 24.

⁶ No. 25.

⁷ No. 26.

se găsesc a lua bisericile și a face colegii. Dacă cei patru soli trimiși la Viena nu izbîndesc în chestia neatîrnării, emigrații vor căuta alt sprijin, nevoind «stăpînirea nemțească». Moldova de peste Siretiu e prădată¹. Și cel din țară și pribegii se plîng de Racoviță ca și de Nemți și declară că nu uită pămîntul din 1711; mai bine decît supt Nemți, trec Dunărea la Turci.

În Ianuar al anului următor Cantemir scria lui Petru în străinătate —, de unde, din Danzig și Amsterdam, Țarul poruncia să se ierte dările și, din Carlsbad, să i se deie „Domnului român” case la Moscova²—, vorbindu-i de dureri și de speranțe: la Constantinopol Antioh-Vodă e ca un întemnițat «de opt ani de zile», sărăcit, oprît de a ieși măcar pentru a merge la biserică; în Țara-Românească încezesc doi fii ai Hatmanului Bogdan cu sora Cantemireștilor; pe toți ar vrea să-i „fure” și să-i aducă la libertate, în Rusia sau măcar în Moldova³. Acolo, în Moldova, din cauza revoltei provocate de războiul cu Imperialii austrieci, se ieau oamenii în robie, pînă la 80 000 într’un an, și mănăstirea Mira, cu oasele bătrînului Cantemir, e nimicită cu praf de pușcă, aruncîndu-se oasele domnești⁴. Un partid rusesc s’a format din nou și strigă către Țar prin el: Mitropolitul a trimis un arhimandrit de la Suceava, Vlădica de Roman e la Chiev, unde guvernatorul arestează pe Moldoveni, dar fii ai lui Sandu Sturza au sosit și ei în ortodoxia muscălească, fugarii din Polonia, din Ardeal cer ajutor, și contra oamenilor «Cesarului» nemțesc⁵. Scăpat din robia rusească, Neculce scrie din Polonia despre noul jaf din Moldova.

Scrisoarea lui Neculce, „biv Hatman moldavschii, gubernator suceavschii”, în românește, e de cel mai mare interes. „Făcătorului de bine” care e contele Golovchin el îi spune, „îplicuind”, suplicînd, îi arată durerea Moldovei: «amarul și greu păcatelor noastre celor multe ci-au rămas în pămîntul nostru pînă la acest cîas, de nu să mai rădică», «focul cel nestîns la păgîn» în care se află. Închinîndu-se odată «sudarului», care e «monarh slavnic pe toți creștinii pravoslavnicii», Moldovenii au

¹ Naliz e Neamț (p. 132).

² N-te 73, 74, 75.

³ No. 29.

⁴ No. 30.

⁵ *Ibid.* și no. 31.

crezut să scape de apăsările și primejdiile de atunci. Neizbinda expediției de la Prut a răspândit în străinătate pe prietenii domniei creștinești, cari „sînt lipsiți din pămîntul lor de atunce, de la acea vreme, prin țări străine, cu mare lipsă și fără nicio așezare“. Cum însă „aveau sfadă păgînii și cu alți monarhi“, se mai trăgea nădejde. Dar pacea s'a făcut, și în aceia „numai pentru pămîntul nostru, Moldovii, nimea nu s'au pus“. Ceia ce văzînd Turcii, „ni-au cuprins de toate părțile de ni-au luat pămîntul și ni-au încungiurat toate granițele țării“, — ceia ce înseamnă ocuparea Hotinului — și încep a «busurmăni» (în acel olat) femeile și copiii. Țara stă «cu suspin la Dumnezeu, de cată cu ochii în sus»: cei de rînd fug la Poloni și se fac șerbi, *podani*; exemplul fugarilor din 1711 împiedecă pe boieri de a fugi și ei. Sol al durerilor patriei sale, Neculce se roagă de o intervenție a „preasfîntului sudar“ prin „posol“ la Poartă ca „să ne rădîce Hotinul din spate“, „să ne lasă în obiceiile cele vechi“ printr'un privilegiu, o „voină“, iar ca loc de refugiu să se dea, supt Cantemir, pentru «v'o două polcuri», loc lîngă Chiev¹. O listă de refugiați cuprinde pe Mihalachi și Barbu (?) Sturza, pe un Constantin Racoviță, pe un Aslan, un Capotici, un Beldiman și încă un Zărui².

Cantemir se cerea deci în Polonia pentru ca din această țară liberă, făcîndu-se a avea interese în Ardeal unde-i e soacra, de șaptezeci de ani, și la Împăratul Leopold, dator cu bani la Doamna Brîncoveanului, și a căuta moaștele Sf. Ioan de la Suceava, să mîngîie și să ațîțe pe Mitropolitul și pe cițiva boieri. Ar putea ajuta și pe Antioh-Vodă, și el cere scrisori către Châteauneuf, ambasador în Olanda, pentru a i se pune la dispoziție un vas de fugă³.

Acuma însă pacea de la Passarowitz încheiase această nouă suferință moldovenească. Dimitrie, căreia i muria de lîngoare fetița cea mai mică, Smaragda, era invitat stăruitor în orașul unde Petru, întors, crea o viață nouă apuseană, cu alte obiceiuri, de haine strimte, de bărbi rase, de peruci pudrate, de baluri și represințaii. Pentru această mare prefacere crezu că are nevoie și de învățatul său musafir.

¹ No. 65. (Și în Iorga, *Scrisori de Domni și de boieri*, 1925, pp. 298-300.)

² No. 32.

³ No. 64.

El și veni, dar nu singur. Fata crescută în Suedia, admirată de camerierul ducelui de Holstein, a cneazului Trubețcoi, prisionier al lui Carol al XII-lea în Stockholm, ispiti cu cei șaisprezece ani ai ei pe încărunțitul Dămn fără țară. Prin această frumoasă copilă, cu educația occidentală, Rusia cea nouă cuceria pe învățatul Oriental. Nunta se făcu la 1719¹.

Pribegii români rămaseră de țara lor și se mulțămără, de voie de nevoie, cu împărțirea de moșii făcută, pe baza celei din Septembrie 1712 încă, la 31 Octombrie 1718, după cererea lor din 2 Iunie, de stăpînul cel mare, Împăratul. Astfel căpitanul Bragă, Ion și Toader Merescul, Slugerul Dinu Comisul și căpitanul Teodosie Cîrțan (?), vătaful Ion și porucicul Antioh erau așezați în satul Colodejni, militarizat, în stăpînirea lui Cantemir însuși, din confiscarea lui Szydłowski, pentru a se evita noi certe între Moldoveni; alții, Nicolae și Vasile Zărul, aveau rost în alte părți ale acestui domeniu².

Anunțînd legătura încheiată cu mindra odraslă a nobilimii moscovite, Dimitrie se declară gata să iea viața din nou, intrînd ca student în abia întemeiată școală de anatomie³.

Dar doi ani nu se strecuraseră și fostul stăpînitor descoperia că n'are măcar rangul lui Cantacuzino, de-o samă, odată, cu boierii lui, că n'a primit, ca Brîncoveanu, ordinul Sf. Andrei⁴, că «viața-i în lenevie și netrebnicie e fără niciun rost», în ciuda vizitelor lui Toma Cantacuzino, ducelui de Holstein, lui Menciocov, miniștrilor, a balurilor și „mascaradelor”⁵, așa încît preocupările politice îl prinseră din nou. În Februar 1721 el scrie Țarului, plîngîndu-se că n'are case de țară lingă Petersburg, că face datorii, că s'a luat copiilor săi Condoidi, dascălul adus din Moldova pentru grecește, latinește și italienește, așa încît trebuie să-i dea un alt învățator, preotul Liberiu Coletti, ori să-i trimeată în țările europene pentru învățatură⁶.

¹ P. 23.

² No. 79. — Cantemir osîndia la moarte și bătaie, la muncă silnică pe ai lui vinovați de crime; p. 11.

³ No. 34 (23 Novembre 1719).

⁴ No. 51.

⁵ No. 80. Ocupațiile literare, cum e critica manualului pedagogic al lui Procopovici și cartea despre islamism, care-l puse în conflict cu Sinodul, ori ca Istoria neamului său, de-l mai mîngîiau.

⁶ No. 35. Cf. n-le 36-7. Cerere de moșii, lingă Dorpat, în Moscova, lingă Novgorod, n-le 39, 45, 47, 52. Cerere de un nou iahit, no. 44.

Adauge petiția, redactată de el, a fratelui său, ruinat¹, care se ruga prin vechiul agent Policala².

Puind data după vechiul sistem, «Antioh Constantinovici» arată, la 13 Ianuar 7227, ce suferă părăsit în mina «judecătorilor nedrepti și furioșilor oblăduitori», cari, pentru păcatul fratelui îl și osîndiseră la moarte, rămînd sărac de tot, fără nădejde de Domnie și acoperit de despreț: i-ar prinde bine și lui o pensie întarită prin diplomă împărătească³.

Din parte-i, la împărțirea de ranguri, devenit, în Februar 1721⁴, senator și consilier secret, ceia ce e tot una cu general-maior, Dimitrie protestă: se crede vrednic de întâiul rang, măcar de al doilea⁵. Cum se vede, odată cu noua legătură de familie, mîndria Domnului cu situație autonomă în Imperiu dispăruse: milog se ruga, de hatîrul soției și rudelor rusești, să i se dea o situație.

Țarul îi veni în casă, dar, se zicea, pentru îrumoasa fiică Maria. Atunci, în 1722, Cantemir se gîndia să lege relații în Apus și, văzînd pe trimesul frances de Campredon, amintește prin el fostului ambasador regal la Constantinopol, aceluiași de Châteauneuf, zilele cînd domniă „bătrînul Constantin Cantemir“, cînd el, Dimitrie, și Antioh se purtau prin Țarigrad, cînd era tinereță și noroc și-l recomandă pe fiul Constantin, care stătea să fie trimes în misiune la Ludovic al XV-lea⁶.

În 1722 are loc participarea lui Cantemir la expediția Țarului dincolo de Astrahan⁷, ducînd cu el și o tipografie orientală. Obosîndu-se, boală grea prinse pe exilat încă acest an. La Dimitrovca zăcea în primejdie de moarte și cugeta la ce ar putea să lase copiilor⁸. «Din mine», spune el la 21 Maiu 1723, „a rămas numai sufletul, trupul supt și oasele“. Vorbește de „atacuri“, de „paroxisme dese și puternice“. La 23 Iulie 1723, che-

¹ No. 38.

² No. 49.

³ No. 71. Țarul dădu de fapt ordin ambasadorului în Franța să caute a fura, printr'un vas frances, pe Antioh (p. 25). — Antioh moare la 1726.

⁴ No. 76.

⁵ No. 48.

⁶ No. 59. Adresa e francesă; scrisoarea într'o latină corectată poate de noul perceptor ai copiilor, Illischi.

⁷ P. 46.

⁸ N-le 52-6. Se gîndia și la Moldovenii lui; n-le 55, 58. Se ocupa de potașul de vâpsit lînă și de tipografie; n-le 53, 56-7.

mat neconținut de Țar, își prezice chiar moartea apropiată, plîngîndu-se că n'are nici cu ce să fie înmormîntat¹.

Testamentul lui Dimitrie Cantemir, redactat pe această vreme, se ocupă de înzestrarea cu pietre scumpe a fiicei Maria, care fusese cerută de Ivan Dolgoruchi, dar ea-l refuzase ca pe unul care 'n'avea rang'; Smaragda, născută din a doua căsătorie, va moșteni diamantele și trusoul maicii sale; plîngîndu-se că socrul n'a dat șerbii făgăduiți la nuntă, tatăl se roagă ca ea să fie bine crescută și măritată². Avînd a declara un moștenitor dintre fii, el înlătură pe cel mai mare, Matei; „mai bun“ socoate pe Constantin, mai deștept și învățat pe Antioh, „dacă mai pe urmă nu se vor schimba în rău“: neîndrăznind a se opri însuși asupra lui, lasă Țarului alegerea, tustrei copiilor avînd a fi crescuți cu grijă și „trimeși în alte țeri“. Mustrea lui de cuget îl face a se gîndi la frate, la rudeni, la nepotul Grigore Bantăș; amintirea slujbelor, la Cămăraș. El însuși se crede fericit că a scăpat de Turci supt un monarh de legea sa, că „fiii nu vor vedea furia mohammedană“ și că are cine-i îngriji³.

Îngrijirile lui Policala, acum medic al Țarului, nu folosiră vechiului său stăpîn. Până la urmă bolnavul păstră conducerea de fapt a casei sale, luînd sama să fie, acolo, la Dimitrovca, unde zăcea, ulițele curate, brazi sădiți înaintea caselor, să se păstreze rînduiala la circiume⁴. La oarele 7 și 20, în seara de 21 August, el se sfîngea. După dorința lui, trupul fu dus la Moscova, de fiul Matei, și îngropat lingă soția romîncă, «numai cu un arhiereu, un preot și un diacon»⁵.

Văduva purtă proces cu fiii din întăia căsătorie, mai ales cu Constantin, soțul fiicei lui Dimitrie Galițin⁶, Smaragda, sora lui măritîndu-se cu un alt Galițin, ambasador rusesc la Viena⁷.

¹ No. 59.

² Fiii cu Anastasia, Petru și Ioan, nu trăiseră, pp. 51-2. Se vorbește și de un bastard Augustin (Mirov), *ibid.*

³ No. 66. Ar fi interesant de găsit tratatul lui Cantemir „Monarchorum physica examinatio“, în care s'ar părea a fi și critică (p. 46).

⁴ P. 49.

⁵ N-le 66, 81; p. 49.

⁶ P. 55 și urm.

⁷ P. 55. Portretul ei, de Vanloo, îl dăm aici.

Anastasia trebui să se mîngîie într'o nouă căsătorie cu land-gravul de Hesa, la 1738¹.

În dușmănie cu maștiha, care mai trezi o iubire înaintea morții ei, în 1757, a lui Bețchi², Maria, presupusa prietenă a Țarului, aceia care ar fi fost să ajungă împărăteasă, trăiește, de la 1736, la Moscova, unde se ocupă cu lecturi din literatura apuseană, apreciind, pe lângă Horațiu, Cornellu Nepos, Apian, Arian, Heliodor, Flaviu Iosef, pe Boccaccio, pe Ariosto, pe Bembo, pe Traiano Boccalini, pe un «Giamanti», pe Rolli, iar, dintre Francesi, populara operă a lui Fénelon, „Télémaque”. Științele o interesează ca și muzica și pictura, în care se încearcă. Scriind grecește și italienește, cunoscînd limba franceză și cea latină, ea mergea pe urmele tatălui ei, emulînd cu fratele, acel precursor al literaturii rusești moderne care a fost Antioh Cantemir. Talentul de scris i se vedește din scrisorile pe care le adresează acestui frate și din care, după biografia lui Antioh de Șimco, se dau extrase.

D. Ciobanu are dreptate relevînd extraordinara valoare intelectuală a acestei femei în Rusia încă întunecată d'înaintea Ecaterinei a II-a. Adaugă că aceia care vorbește așa de frumos de singurele averi ce păstrează într'o societate care o scîrbește și care nu-i poate da o singură prietenă: «viața și cinstea», nu pare a fi jucat rolul rușinos pe care-l atribuie unele corespondențe diplomatice³. Și tot așa de drept observă scriitorul basarabean că Maria, Cantemirească și Cantacuzină prin părinții ei, doria de țara de unde fusese smulsă în fragedă copilărie: «Poate vom vedea patria noastră de odinioară», scrie ea la 29 Iulie 1736, «și în pace vom trăi veacul nostru, fiecare așa cum va dori»⁴. Refusase o căsătorie princiară georgiană⁵.

¹ *Ibid.*

² Albert Savine, *Les premières amours de Catherine II*, Paris, 1922, pp. 87-8.

³ P. 58, ale lui Rabutin, Campredon și Scherer. După Waliszewski, pp. 55-6.

⁴ P. 61.

⁵ Și Antioh, care încă de la 1724 se cerea în zădar în Apus (no. 52), se socotia ca străin (p. 66; pentru relațiile lui Matei cu Moldovenii, pp. 71-2). A fost lăudat de Montesquieu (p. 68), a cărui concepție față de Imperiul roman e după a lui Dimitrie Cantemir despre Imperiul otoman. Erau prieteni și-și puteau comunica idei. Antioh a tradus de altfel „Lettres persanes” (p. 69). Cu o d-ră d'Anglebert, Antioh avuse doi fii la Paris (p. 71). V. și *Le Monde slave* pe 1925, Februar.

Lipsită, după moartea fratelui, dispărut la treizeci și șase de ani, de orice prietenie și urmărită de gândul mănăstirii, ea-și isprăvește zilele în cea mai mare singurătate pe moșia Marlino, la 9 Septembrie 1757¹. De și doria să-i rămie oasele în bise-ricuța satului, i s'a făcut, de fratele Șerban, loc lângă părinți și frați „la Moscova”².

Șerban el însuși rămase legat de tradiția familiei, și una din fetele acestui ofițer cu o roabă turcoaică, Elena, s'a îngrijit să apară „Viața lui Constantin Cantemir” de bunicul ei³. În nebunia ultimelor lui zile, Dimitrie, fiul lui Constantin († 1820), se visa Domn în Scaunul părinteștii Moldovei⁴.

N. Iorga.

Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul și familia sa

Am găsit doi Sași contemporani, de la cari știm cum că Iancu sau Iancula, precum îl numiau de obște în Ardeal—și semna el însuși latinește —, petrecându-și copilăria în Brașov, a fost crescut de un curelar cu numele de Georg. Weiss, al cărui meșteșug îl și învățase. Meșterul sas îl socoti chiar drept copilul său, zicînd că e născut dintr'o relație ce o avuse cu o Romîncă. Însă mama băiatului, Ecaterina, cînd el se făcu mare, îi destăinuî originea, pe care o și dovedea cu niște semne pe trup, spunîndu-i că tatăl său era un Domn romîn, la al cărui Scaun domnesc astfel avea și drept firesc. Tinărul, așijit mereu în aceeași direcție de mama ambițioasă, se duse pe urmă la Constantinopol și, arătîndu-și acolo semnele de naștere, reuși să cîștige protecția cîtorva oameni puternici, cu ajutorul cărora deveni, pe la sfîrșitul anului 1579, într'adevăr Domn al țerii Moldovei, în locul lui Petru Șchiopul, mazilit⁵.

¹ P. 62.

² P. 63.

³ P. 73.

⁴ *Ibid.* și Constantin, fiul lui Antich, muri cu aceiași boală iluzie. Știri asupra Cantemireștilor la noi, ca pretendenți și năvălitori, am dat adesea (mai ales se ață în *Genealogia Cantacuzinilor*; v. și *Rev. Istorică*, pe 1924, p. 78).

⁵ Cronicarul Simon Massa și Iosif Teutsch, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, pp. 82 și 101.

Vestea acestei schimbări ajunsese în Ardeal, în Săcuime, pe la Sfântul Nicolae¹ tocmăi cind noul Domn pleca din Țarigrad², iar la Curtea regală de la Varșovia în ziua de Crăciun.

Iancu, ajuns în Moldova, în primăvară, trimise un plocon de 150 de cai lui Sinan-Pașa³, prin care ajunsese la demnitatea sa, așa că din partea Turcilor ar fi putut domni liniștit, însă față de boieri se arată rău și nemilos, urmărind și aruncînd în temniță oameni nevinovați. Pe lingă aceasta, cînd trecu prin țară în spre Poartă un sol al regelui Poloniei Ștefan Bathory, el dădu poruncă să fie prins, și să i se ia scrisorile adresate către Sultan. Regele auzi indignat de aceste știri nemaî pomenite și, raportînd Sultanului, îl sfătui ca, depunînd pe acest „vecin îngrat”, să restituie din nou țara lui Petru-Vodă. Iancu-Vodă, aflînd de pîra regelui, fugi de frică din Moldova cu gîndul să meargă în Germania (poate la moșia ce și-o cumpărase în Ungaria Superioară), dar fu prins în Polonia și — precum se știe — omorît din ordinul regelui în toamna anului 1582, în orașul Liov⁴.

Insemnarea cronicarului săsesc despre vina lui Iancu-Vodă e confirmată de un avis din Curtea regală (de la Cracovia, 15 Decembrie 1582) privitor la răspunsul oficial ce s'a dat ceaușului sosit acolo în afacerea lui. El relatează că Iancu a fost omorît, de oarece vroia să treacă fără voie prin Polonia în Germania⁵. Insuși regele Ștefan, îl socotise ca pe un scelerat care trebuia să fie osîndit⁶.

Pentru controlul și observarea purtării lui Iancu-Vodă refugiat, pentru prinderea lui, e trimis în Rusia Mică nobilul Belzecki⁷. Acesta îl și prinse, pe cînd Iancu-Vodă, ieșise acum din așa-numita

¹ Din așa numită *Cronică săcuiască*, „Történelmi Tár”, 1880, p. 645.

² Nunciul Caligari din Varșovia, 26 Decembrie 1579; *Monumenta Poloniae Vaticana*, vol. IV, Cracoviae, 1915, p. 347.

³ Din raportul bailului Veneției la Constantinopol, de la 17 Mart 1580, sumarul raportului de Esarcu supt No. 99 în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, III și Hurmuzaki, *Documente*, IV², p. 58.

⁴ După Massa, *Quellen*, I. c. p. 83. Cf. articolul d-lui I. Penătescu în „Revista istorică” și, tot acolo, povestirea latină a sfîrșitului lui.

⁵ Din raportul ambasadorului Veneției la Viena, 12 Ianuar 1583; Hurmuzaki, *Documente*, III², p. 16.

⁶ În raportul bailului de la 9 August 1583; Esarcu, No. 114 și Hurmuzaki, IV², p. 59.

⁷ *Zródła dziejowe*, IX, Warșovia, 1881, pp. 86.

cetate mică din Liov și, după ce-i confiscase toată averea, cu hainele, banii și argintăria ce ducea cu sine. Toate acestea, cum și lucrurile „Grecilor” cari formau alaiul său, în ziua de 15 și 21 Septembrie 1582 se trecuseră în inventare amănunțite. Grecii aceștia erau: Bernardin „jupnic”, Filip Spătarul Anton¹, Iani Vistierul, Mihai Vistierul și un armaș², mai toți rude de ale Doamnei, de origine greacă, pe lângă cari mai cunoaștem și pe un Parascchiva, care cu Ungurul Tămaș continuă a apăra afacerile Domnului în fața regelui³.

O descriere bună a împrejurărilor peirii lui Iancu-Vodă ni-a rămas și de la contemporanul Heidenstein⁴, iar despre soarta familiei lui găsim aiurea amănunte interesante, culese de mine prin arhive străine ori publicații de documente nefolosite încă de istoriografia românească.

Curtea imperială de la Constantinopol, voind să se răsbune pe Iancu-Vodă, refugiat în Polonia, ceru de la regele Ștefan să-i sechestreze tesaurul, care i se cuvenia, întru cât Iancu-Vodă rămăsese dator cu tributul cuvenit, și pretindea, în același timp, trimiterea Domnului la Poartă; iar, pentru ca să-l înduplece mai bine, diplomații turci închiseră pe rivalul de odinioară al familiei Bathory, Pavel Markhazi⁵, care apoi s'a și turcit. La facerea acestei scrisori Iancu-Vodă era de mult mort, însă Turcii, doritori să aibă averea lui, expediară un nou ceauș la rege pentru ca să vadă ce se făcuse cu banii Domnului decapitat și ce se alesese de familia sa. Bathory răspunse foarte diplomatic cum că bani nu s'au găsit după Voevod, căci ei fuseseră luați și

¹ E identic cu „Philippus Antonij, Magnificae dominae Mariae Iankulina ex priore matrimonio filius”, pomenit în Liov la 1586 și 1593; Iorga, *Studii și documente*, XXIII, pp. 385 și 428.

² Dr. Andreas Veress, *Rationes curiae Stephani Bathory regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes*, Budapesta, 1918, p. 181. Volumul III al colecțiunii „Fontes Rerum Hungaricarum”. Inventarele în limba polonă, citate acolo, dar necopiate de mine, se află în Arhiva comisiei financiare din Varșovia, III, N-le. 517-518 și 521.

³ *Zródła dziejowe*, IX, p. 92 și *Fontes* de mai sus, p. 176.

⁴ Sumarul în Șincai, *Chronica Romînilor*, II, pp. 371-2.

⁵ După raportul bailului Veneției la Constantinopol, 22 Decembrie 1582; sumarul, Esarcu No. 109 și Hurmuzaki, *Documente*, IV¹, p. 59, cu numele lui Márkházi publicat greșit ca Marchiz.

risipiți de către aceia cari îi prinseseră¹, dar, în ce privește pe soția și fiul lui Iancu-Vodă, el era gata a-i trimite unde-i va plăcea Sultanelui². Acest lucru însă nici nu i-a trecut prin minte regelui, care îngrijise acuma bine de familia lui Iancu, întru cât ordonase să se achite datoriile ce rămăseseră în urma Domnului pe la negustorii din Liov³, plătind și un cont al târguieților ce făcuse Doamna văduvă în oraș⁴, iar, pentru ca să aibă din ce să trăiască ea cu copiii ei, îi dăduse și câteva moșii. Acolo însă Doamna întâmpină dificultăți neașteptate, de oare ce unul dintre coproprietari nu voia să-i cedeze moșia, așa că văduva o ducea în miserie mare și astfel, cînd auzi în iarna anului 1583 că Hatmanul Ioan Zamoyski se află la Liov, se duse la dînsul cu o petiție, în care rugă pe rege să dea ordin sever nobilului Laninski, care nu voia s'o primească în posesiunea ce-i fusese cedată⁵.

Intervenția marelui cancelar nu fu deșartă, căci regele aranjă afacerea și făcu văduvei o pensie anuală de 600 de ducati. Cunoșcînd valoarea efectivă a monedei, această pensie era considerabilă și îndestulătoare, dacă însă Curtea Doamnei n'ar fi fost așa de mare și gospodăria ei așa de grea. Petiția fiului lui Iancu-Vodă — Bogdan — din 15 Decembre 1588 adresată către Papa Sixt al V-lea spune însă că mamă-sa rămăsese cu cinci copii și anume cu patru fete și un băiat⁶ și, de oare ce împreună cu curtenii sînt în număr de treizeci de persoane, o duc foarte greu, cu toate că și noul rege (Sigismund al III-lea) li-a menținut pensia numită. Aceasta însă nefiind destulă pentru întreținere și îmbrăcăminte, el rugă pe Papa să aibă milă de mama lui și de copiii ei, recomandîndu-i regelui Poloniei, ca

¹ Din raportul citat al bailului din Constantinopol, 12 Iapuar 1583.

² După raportul citat al bailului Veneției din Constantinopol, 9 August 1583.

³ Datoria lui Iancu-Vodă se ridicase la suma considerabilă de taleri 4.970, care făcea, cu câte 35 groși, florini 5798/10; *Zródla dziejowe*, I. c., p. III și *Fontes*, I. c., p. 204.

⁴ Această târguială a fost de 16/20 mărci; *Fontes*, I. c., p. 181.

⁵ După scrisoarea lui Zamoyski din Liov, 6 Februar 1583; *Archiwum Jana Zamoyskiego* III, Varșavia, 1913, p. 136. Tipărită mai înainte, după alt exemplar, de d. Iorga, în Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 152.

⁶ Această declarație proprie a lui Bogdan e importantă, de oare ce până acum se credea că Iancu-Vodă ar mai fi avut și un alt fiu, pe Alexandru, pomenit la 24 August 1582 la Constantinopol; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 656, care însă este un alt pretendent, încă neidentificat.

să scrie Sultanelui să-i numească Domn al Moldovei, Bogdan se angajă, în cas că va ajunge la tron, să trimită 10.000 de ducați pentru Sfânta Biserică de la Roma, unde s'ar fi dus el însuși bueros, dacă regele nu l-ar fi împiedecat să părăsească Polonia¹.

Acestei petițiuni îi este anexată o informație, din care mai cunoaștem că averea lui Iancu-Vodă, cu care fugise în Polonia, avea o valoare de 400.000 de scuzi; că, după omorirea lui, Báthory dăduse două sate văduvei, cu un venit anual de 1000 de florini, dînd afară de aceasta alți 3.000 de taleri ca zestre la două din fetele ei, dintre care una s'a măritat cu un nobil polon. Iar de aiurea mai știm că regele, luînd pe Doamna Maria văduva în protecția sa proprie, i-a concedat și dreptul de exempțiune, în urma căruia nu avea voie — supt niciun pretext sau titlu — nimeni să o iragă în judecată și, oricine ar avea vre-un proces de ordin material cu dînsa, Doamna trebuia să apară numai în fața Scaunului regal; mare privilegiu în acele timpuri, care a fost reînnoit și din partea regelui Sigismund al III-lea².

Petițiunea de mai sus a lui Bogdan fu dusă la Roma în taină de unchiul său Mihai (Cipriotel), care era bărbatul surorii mamei lui, însoțit de un diac al lui, Grec vorbind italianește, Mihai Rodiote — adevărat din insula Rodos — și, sosind de-abia pe la începutul lunii iunie 1589 la Curtea Vaticanului, nu obținură intervenția cerută și nădăjduită, politica de atunci a Curții papale urmărind să nu pricinuiască neajunsuri adevăratului Domn al Moldovei (Petru Șchiopul), care se arăta atît de zelos față de religia catolică propovăduită în țara lui de misionarii veniți acolo, lucru cunoscut din rapoartele nunciului din Polonia³.

Chiar și această hotărîre a Vaticanului fu luată în urma raportului acestui nunciu, făcut, după ce primise de la Roma petițiunea lui Bogdan care i se expediase de Sf. Scaun, spre a-și da părerea în chestiunea această atît de delicată. Astfel aflăm din el că

¹ Suplica lui Bogdan cu data „Da Polonia 1583, a dî 15 Decembre“, scrisă de diacul numit într'o italiană foarte stricată, în Arhivele Vaticanului. Copia în colecțiunea mea.

² Privilegiul din 15 Februar 1585 și 5 August 1588, publicat de d. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, pp. 404-5.

³ Secretarul de Stat al Vaticanului, Roma, 23 Septembrie 1589. Copia în colecțiunea mea.

Bogdan era un băiat cam de paisprezece ani, care, dorind ca Ioan Zamoycki să intervină în favoarea lui la Poartă, lucrul părea foarte greu, căci — după spusa nunciului — tocmai cancelarul fu acela care sfătuisse pe regele Ștefan să omoare pe Iancu; pe de altă parte Petru-Vodă se afla în prietenșug bun cu el, cît și cu însuși regele Sigismund, iar la acest lucru n'ar fi consimțit nici Senatul țerii¹.

Acest refuz neprevăzut n'a descurajat însă pe Doamna pribeagă, care n'ar fi avut atitea supărări cu fel de fel de procese, cari ținură ani îndelungați, fiind mereu nevoită să apară la diferite înfățișări² cu toată scutirea regală de care se bucura. Astfel fu o adevărată ușurare pentru sărmana femeie, cînd, isprăvindu-și afacerile, văduva lui Iancu-Vodă, energica Doamnă Maria Paleologa, în primăvara anului 1593 părăsi Polonia — unde trăise mai bine de zece ani în pribegie silită — și plecă spre Apus³, hotărîită să ridice pe unicul ei fiu, devenit un principe mîndru, în Seaunul domnesc al tatălui său prigonit de soarta amară. La începutul lunii lui Maiu găsim toată familia lui „Iancu-la” la Veneția, unde ajunsese prin Stiria, Carintia și Friul cu gândul ca Bogdan să plece la Constantinopol⁴, unde cauza lui era susținută și de bailul Veneției. În toamna acestui an însă nu se ajunsese la niciun rezultat⁵, după cum nu reuși nici în viața lui lungă, zbuciumată, de mai tîrziu, care se sfîrși pe urmă cu faptul, cunoscut, că s'a turcit și s'a retras supt ocrotirea Sultanului⁶, care pe vremuri ridicase pe tatăl lui la Domnia la care în tinerețã nici el nu gîndise.

Dr. Andrei Veress.

¹ După raportul nunciului din Vilna, 6 August 1589. Copia în colecțiunea mea.

² Actele acestor procese au fost descoperite la Liov de d. Iorga și publicate în vol. XXIII din *Studii și documente*, 1913.

³ Articolul d-lui P. P. Panaitescu, despre sfîrșitul lui Iancu-Vodă Sasul, în *Revista Istorică*, 1924, p. 176.

⁴ După raportul lui Kùhbach din Bozen, de la 12 Maiu 1593; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 336.

⁵ Din raportul bailului Matteo Zane de la 6 Septembrie 1594; Hurmuzaki, *Documente*, III¹, p. 457.

⁶ Viața-i e descrisă pe larg de d. Iorga, în anul 1898, în *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, pp. 59-67.

Ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru-Vodă al Țerii-Românești (1572).

Prin îngrijirea d-lui I. Bianu, ni-a venit fotografia, însoțită de o transcriere în general bună, de d. Șt. Bezdechi, a scrisorii Sultanului Selim al II-lea către Alexandru, „Domnul Țerii-Românești, despre zdrobirea flotei otomane în lupta de la Lepanto, contra flotei spaniole și pontificale¹.

După ce se spune că s'au cerut Muntenilor două sute de cară cu in, cinepă și cilți, — pentru funiile corăbiilor de făcut din nou —, plus 20.000 de vislași, se începe, încă pe foaia precedentă, scrisoarea pe care o putem da astăzi întreagă:

Παιδί μου, ὁ Θεός ἐδοίθησεν καὶ ἐνίκησα καὶ ἠπῆρά τὴν Κήπρο, τοὺς ἀπίστους ἀνθρώπους ὅπου οὐδὲν μὲ ἐπροσκένοῦσαν. Καὶ κάμει αὐτοῦ χαρὰ μεγάλη εἰς τὴν Βλαχία καὶ μῆνυσε καὶ εἰς τὸν τόπο σοῦ τρογῆρο τὸ πὸς ἐνίκησα, νὰ ἰξούρουν ὁ κόσμος. Καὶ ἐσὶ, Ἀλέξανδρε, αὐθέντη τῆς Βλαχίας ἡμέ μου, ἐτημάζου τὴν ἀνηξην νὰ ἔλθης μετ' ἐμένα νὰ κάμειμε ταξίδα διὰ ξηρᾶς, καὶ τὰ κάτεργα διὰ θαλάσσης, νὰ πάρομεν τοὺς Κοροφούς. Ἐπειτα νὰ στρατεύομε εἰς τὴν γληκὴ Βενετία, ὅπου τὰ πολλά ρόδχα καὶ τοὺς καμουχάδες, καὶ ἐκ τὴν Βενετία νὰ στρατεύομε εἰς Ῥώμην. Ἐτῆ σοῦ γράφω νὰ ἐτημάζεσε καὶ σε ὀρήζο νὰ κάμης. Ἐτῆ κατὰ πὸς σοῦ γράφω.

Ἐτῆ, ὁ Ἀλέξανδρος ἔκαμεν ἐκείνην τὴν χαρὰν ὅπου τὸν ὄρισεν.

Adecă: „Fiul meu. Dumnezeu a ajutat și am învins și am luat Ciprul, pe oamenii cei necredincioși cari nu mi se închinau. Și fă acolo semne mari de bucurie, în Țara-Românească, și arată și locului tău... cum am învins, ca să aște lumea. Și, tu, Alexandre, Domn al Țerii-Românești, fiul meu, gătește-ți plecarea ca să vii cu mine, să facem oaste pe uscat, și corăbiile pe mare, să luăm Corfū. Apoi să mergem cu putere asupra Veneției celei dulci, unde sînt postavurile cele multe și camocaturile². Și de la Veneția să mergem la Roma. Așa-ți scriu să te gătești și-ți poruncesc să vii. Așa cum îți spun.”

Astfel Alexandru a făcut semnele de bucurie ce i s'au poruncit.

¹ Cf. Această revistă, X, pp. 106-7.

² Καμουχᾶς, kamba, camocatto, stofă foarte prețuită în evul mediu oriental.

„Dar”, adaugă Mitropolitul Timoteiu, care scrie Papei, „bucurie a fost numai la înfățișare, iar în aseuns tulburări și lacrimi. Făcînd acele semne de bucurie și nădăjduind să plece cu oastea cum scriu mai sus, a dat Dumnezeu și au învins creștinii și au luat flota Turcului celui ticălos, a Turcului celui mare (τοῦ μεγάλου Τούρκου) încît a fost în frică mare că și-a pierdut flota. Dar cel d'întăiu sfetnic al lui i-ă vorbit și i-a întărit; numele sfetnicului, îi zic Mehmed-Pașa. Și sfetnicul a poruncit să facă noi corăbii și, cînd le-au luat corăbiile creștinii, Turcul cel Mare era la Adrianopol ca să orînduiască vasele și ca să gătească și oaste de uscat. Așa e cu Turcii pînă acum... Iar de acum se silește lupta mai mult decît înainte pentru pășania (ἐντροπή) ce a pășit, și a pierdut pe creștini, aducîndu-i la legea turcească (τουρσέβοντας τούτ) și însărcinîndu-i (ἐγκαρτέβοντας ¹) să facă vasele. Și anul acesta nu li va veni războiul, iar în anul viitor face [Turcul] alte trei sute de corăbii și vor fi șase sute; noapte și zi nu fac alta, ci numai corăbii, toată noaptea nu lasă pe maiștri, ci slujesc cu luminarea. Așa e cu Turcii și cu creștinii cari se află în Levant, pînă acum.

† Să știi, prea-fericite și prea-sfințite stăpîne, că mai bun prilej nu se află decît acum de a se pierde ticălosul de Turc, care a pingărit neamul creștinilor și zi și noapte se trudește a face pe creștini Turci. Să se scoată flota grea pe mare și să treacă în Moreia să distrugă castelele Moreii care sînt la cetatea Lepanto. Și castelele sînt la Mare, la strîmtoarea Moreii, unul de o parte, celalt de alta, și, castelele acelea nu sînt tari, nici n'au cine știe ce (ἀπόκλις) artilerie, și răpede s'ar lua, și înainte (ἀπέναντι) ca să treacă Turci corsari (καρτέβοντας) și Evrei, să se ajungă la castelele care sînt chiar lingă Constantinopol; acelea sînt tari și au și multă artilerie, și cu acelea vor avea ceva de lucru și le vor lua. Și, cum vor lua castelele se vor duce drept la Constantinopol. Constantinopolul are ziduri slabe (ἀχαμνά); răpede se ieau, numai să se păzească castelele. Cînd se va mișca flota și va merge, etc.”

Restul e analizat în articolul meu precedent: e vorba de corpurile armatei cruciaților care vor merge prin Germania și Ungaria, apoi prin Durazzo, prin Zante și în sfîrșit prin Maina războinică.

¹ Neînțeles în fotografie. Dani cetirea d-îui Bezdechi.

Tonul întrebuițat de Sultanul față de Domnul muntean e caracteristic. „Fiului” i se comunică isprava din Cipru. El trebuie să facă *γάρ* ceea ce înseamnă obișnuita **dunanmă**, care prin iluminății serbătoria evenimentele fericite din Impărăție în vremea Fanarioșilor și chiar după aceea, cum se vede din rapoarte consulare străine. De formă, i se cere lui Alexandru a merge la Corfù, la „Veneția cea dulce”, unde așteaptă prada de brocarte și stofe orientale și la Roma însăși, — vechi excese de stil ale cancelariei otomane.

Stilul nu se deosebește, de altfel, de acela pe care-l cunoaștem din ordinele păstrate în turcește pe care le-am resumat în „Documentele financiare și economice” publicate în 1900.

Cum se vede, „robia” supt Turci nu era pe departe așa de umiltoare cum erau aplecați a o crede atîția.

N. Iorga.

Legături culturale romîno-polone — după o carte nouă¹.

D. P. P. Panaitescu, membru al Școlii Romîne din Fontenay-aux-Roses, dă azi, asupra vechilor relații între Romîni și Poloni, o lucrare fundamentală și de cel mai mare interes, putînd să fie pusă alături de ce a produs mai-bun istoriografia noastră în ultimul timp.

Autorul începe cu influența polonă asupra Moldovei în secolul al XVI-lea și al XVII-lea. Se arată deosebirea între curentul liber, dar restrîns (fără școlii) al Renașterii, și cel încătușat, dar larg (cu Colegii) al Iesuiților (p. 4). Și mediul de idei politice e foarte bine prins (p. 5). Ideia cruciatei supt Sobieski e bine definită ca reacțiune contra demoralisării în creștere (*ibid.*). Și treptele în istoriografie se înseamnă cu discernămînt (rolul intermediar al lui Piasecki, p. 6, memoriile din a doua jumătate a secolului al XVII-lea; p. 7). E și o utilă bibliografie a chestiunii (p. 7, nota 2).

¹ P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin* (din „Analele Academiei Romîne”). București 1923.

Școlile iesuite (Liov 160); Camenița, cu danii de la Constantin Movila; Bar 1636) sînt presintate în marele lor rol (Ureche la cel d'întăiu) în fața celor din Chiev, de «occidentalizare a ortodoxiei» (p. 8).

Caracterisarea lui Rareș ca „virtuos“ al Renașterii exprimată de mine întăiu, o mențin (v. p. 9), dar n'am pretins că e o influență *culturală* asupra lui. La Alexandru Lăpușneanu se pomenește călătoria lui Otwinowski la el, cu soli în piață și cu pielea boilor de tain cerută îndărăt. Dar Curtea lui nu era chiar așa de barbară cum crede d. Panaitescu: se uită influența Sîrboalcei Elena Doamna. Știri nouă și asupra relațiilor fiului său Bogdan cu Polonii (p. 9). Pentru Petru Șchiopul și Poloni, a se vedea Prefața lui Hurmuzaki, XI. Și aiurea erau și izvoare românești.

Se menționează, după Forst, căsătoria Marianeii, sora Movileștilor, cu Isaia Herbut (p. 11 nota 2), a unei Mavrodi, a fiicei Hatmanului Nicoriță, Teodosia, cu Poloni (*ibid.*). Se arată importanța culturală a tutorilor poloni ai lui Constantin Movilă (p. 12), relațiile familiei Okolski cu țerile noastre (*ibid.*). Se semnalează inventariul averilor din Polonia ale Movileștilor (*ibid.*, nota 3). Petru Movilă e presintat în mediul polon rîvnind Domnia Moldovei (p. 13, nota 1), Ioan fiul lui Vasile Lupu apare ca elev al Iesuiților în Iași chiar (p. 13). Popularitatea la noi a lui Petru Movilă se arată și prin însemnări pe cărți (p. 14, nota 3). Lumină nouă se proiectează asupra școlii din Iași a lui Poțiachi, *poate* și latină (*ibid.*). Se înșiră indigenatele polone în 1638 ale lui Costin cu fiul, lui Apostol Durac, în 1676 ale lui Ștefan Petriceicu, a' doi Hîjdău, ale lui Hăbășescu, Apostol Catargiu și un Halepliu (p. 15 nota 2). Catolici din Cotnari și Baia vin în Italia (1669, Germani), p. 16. La Camenița sînt școlari moldoveni: fiul medicului lui Duca-Vodă și acel Domenico fiul lui Petru Capra, de fapt Duminecă al lui Capră (v. *Studii și doc.*, I-II). Funcționează un seminiariu iesuit foarte modest la Cotnari în 1665 (p. 16), ca și școala Franciscanului Ressi (v. și p. 17, nota 6), la Galați (*ibid.*). Pentru școala Iesuiților din Iași, e și un articol al meu în revista d-lui Weldkiewicz. Știri după inedit se dau și pentru vremea lui Constantin Cantemir (p. 17). Pentru traducerea lui Milescu am adaus știri într'un memoriu la Academia Română. Rechemarea dascălilor lui Petru Movilă de Gheorghe

Ștefan nu mi se pare nici acum imposibilă (cf. p. 19, nota 5.).

După acest prolog bogat în indicații nouă după izvoare polone, se prezintă izvoarele polone ale lui Grigore Ureche. Bielski cu „Cronica a toată lumea“ apare întâiu, compilator după Cromer și Wapowski. Fiul, Ioachim, îl continuă până la 1587 prin «Cronica Poloniei» (întrebuințind și pe Lasicki, Gorecki, Paprocki — despre Potcoavă; v. p. 22 și nota 1). Acesta singur e „letopisețul latinesc“ sau „leșesc“ al Moldoveanului, și portretele Domnilor la Ureche sînt un împrumut de stil.

Un „letopiseț“ indigen scris latinește — părerea lui C. Giurescu — n'a existat deci (pp. 24-28).

Al doilea izvor e Guagnini (amic al lui Albert Laski)-Strykowski (1578), tradus de Paszkowski la 1611 și compilat, pentru ce ne privește, și după Ioachim și Martin Bielski, după poema despre lupta contra lui Mihai Viteazul a lui Otwinowski, după versuri polone anonime despre vechi Domni moldoveni. Numai Simion Dascălul iea de acolo istoria lui Despot și ceva despre Ioan-Vodă cel Cumplit.

„Cosmografia“ lui Münster (ed. latină 1550) a dat lui Ureche descripții geografice și etnografice (p. 30 și urm.). Se relevă că și unele izvoare ale lui Münster par întrebuițate (pp. 31-32), însă ar trebui văzute toate edițiile «Cosmografiei» (autorul însuși o propune; p. 33).

«Letopisețul unguresc» al lui Simion ar avea și el legături polone (exilul Romanilor; p. 35 și urm.). Se insistă în notă și asupra originii ungurești a legendelor „descălécării“ («Laslău», de comparat cu Sf. Iacob de Compostella, și Dragoș). Nu pot vedea de ce „letopisețului“ unguresc ar fi un izvor intern moldovenesc, cum admite d. Panaitescu (p. 37). Să nu fie o cronică *ardeleană* în românește?

În ce privește redacția cronicii moldovenești se arată că Simion n'a văzut pe Bielski (p. 38 și urm.). În schimb Ureche nu iea din el ceea ce, în chestia vasalității, ar înjosi Moldova (p. 39 și urm.). D. Panaitescu observă cu dreptate că *numai acesta* putea să înlăture și știrile defavorabile despre Ieremia Gole și Petru Șchiopul (p. 40). „Letopisețul latinesc“ e citat cu forme *polone*, se fac greșeli după st. l. polon, se traduce cuvîntul polon cu cel de origine slavă corespunzător (pp. 42-43; v. și confuzia: Kamieniecki-Camenița). Cuvîntul „latinesc“ vine

deci din greșeli de copiiști (p. 45). Patru singure știri care nu sunt la Bielski n'ar îndreptăți admiterea „letopisețului latinesc” (pp. 48-50; nota 1 la p. 49 e mai puțin concludentă). «Cosmografia» ar putea să fi introdus termenul (pp. 50-51).

D. Panaitescu observă apoi că „dascălul” amplifică foarte mult izvoarele sale (p. 51 și urm.), că-i lipsese orice cunoștinți (adaug: și orice judecată) „Letopisețul moldovenesc” e de fapt cel slavon: e imposibil să se admită părerea d-lui Minea că Luccari ar fi avut pe la 1600 o cronică în românește (el are știri de la rudele și bancherii lui Mihnea Turcul) ori a lui C. Giurescu, sprijinit pe Miron Costin, că Eustratie Logofătul ar fi scris-o. Nu văd nimic „concludent” în ce presintă asupra acestui punct autorul (v. pp. 53-54)¹. Începerea acestui izvor de la Dragoș nu e de admis (p. 55): aici trebuie să fie tradiție orală. Dar e evident că baza e cronică de țară. Tot așa de evident e că Ureche, nu Simion a scris cronică: e părerea mea statornică, și poate, în locul compilațiilor mai nouă, destul de grosolane, ea putea fi pomenită.

E sigur că unele știri interne măcar au fost adause de Simion după un alt text chiar al analelor indigene (pp. 61-62)? „Semele” acestea să fie totdeauna o interpolare? E cazul pentru cele de la Domnia lui Petru Rareș (p. 62)? Înlăturind cu puternice argumente o teorie greșită, d. Panaitescu se lasă totuși, în amănunte, influențat de dânsa. Cu dreptate i se refuză lui Simion pasagiile de laudă pentru Petru Șchiopul, sprijinite pe memoriile lui Nistor Ureche (pp. 63-4). Autorul observă însă că până la 1587 sînt însemnări cronologice, care lipsesc după aceia. Nu se poate vorbi însă de „tradiție”, adică amintiri nescrise pentru bogata și plină de culoare expunere a Domniei lui Aron-Vodă. Năvălirea lui Petru Lăpușneanu e singura luată din note analitice (p. 65). S'ar putea face și observații de limbă.

Se cercetează apoi influența polonă asupra lui Grigore Ureche restabilit în drepturile sale. Se relevă rolul de apărători ai gloriei trecutului luat de boierii moldoveni unul după altul (p. 67).

¹ Eustratie nu putea fi un simplu traducător; contemporan cu Ureche, el nu putea fi tratat de acesta ca un vechiu anonim; în sfîrșit specialitatea lui era traducerea din grecește. Dacă Eustratie a scris ceva, nu poate fi decît urmarea analelor țerii până la Vasile Lupu.

E și o defensivă față de istoriografia străină. Raportul cu Polonia apare numai ca o «pace», un «prieteșug» (p. 69); nexul de vasalitate e presintat ipoletic, ca o mărturie a celorlalți (*ibid.*). Pasagiile citate și pentru alte prilejuri sînt absolut lămuritoare (p. 70 și urm.): se rîspinge fâțiș părerea că Ștefan-cel-Mare „au fost supus Leșilor“ (*ibid.*); actul de omagiu de la Colomeia e prefăcut într'o simplă vizită (*ibid.*). „Ștefan-cel-Mare e figura favorită a lui Ureche“; p. 71; el „niciodată nu s'au plecat“. Un întreg paragraf arată concepția Monarhiei și a Țerii la Ureche întocmai ca în ideologia polonă contemporană (p. 74 și urm.). Și «matca fără ac» e din stilul polon (p. 75). De aceea și expunerea vieții constituționale din Polonia (p. 75). Da, e „o carte de doctrină, a unui om care judeca“ (p. 76). D. Panaitescu ar fi așteptat de la Ureche mai mult simț pentru unitate și latinitate (pp. 81-82). Scriitorul semnalează și păreri de rău pentru shisma Bisericii (pp. 82-83). El are dreptate: studiul său răbdător a complectat și «personalizat» «figura vagă» a cronicarului moldovean. CU Cluj / Central University Library Cluj

La Miron Costin nu era atita de făcut.

Fără introducere, se arată natura izvoarelor. Întăiu, pentru Cronica propriu zisă, Piasecki, autorul unei povestiri faimoase, mergînd cu lucrurile din toată Europa până la 1638, întrebuintează pe Heidenstein pentru partea în care nu e contemporan; e și anti-iesuit (p. 84 și urm.). Știri interne se amestecă la Miron cu celelalte din istoricul polon (p. 86 și urm.). „Hronograful“ despre lupta de la Argeș e poemul lui Otwinowski (pp. 88-90). Ceva vine și din Guagnini (pp. 89-90). Se dovedește din anume formule stilistice că Miron a avut la îndemînă și poemul despre „războiul civil“ al lui Samuil Twardowski (pp. 91-2), cea ce, ca și precedentă, e o constatare cu totul nouă. Indicarea ipotetică a altor izvoare poate avea numai un interes de curiositate. Poate că scriitorul moldovean a avut la îndemînă scrisori, gazete manuscrise. Urme de lecturi din Cromer, din Ioachim Bielski, din Strykowski, din Guagnini sînt apoi semnlate în tratatele lui Miron (pp. 97-8).

Pentru a fixa influența polonă asupra celui de al doilea mare cronicar al Moldovei se studiază din nou, după C. Giurescu, cronologia operelor lui. Se arată pe baza carierei nobilului polon

cărui-a-i e dedicată care poate fi data Cronicei polone: «între 1676 și 1683» (pp. 99). Se propune anul 1676 (eu vorbiam de „după 1683”), dar argumentul (data unei scrisori a celui cărui-a-i e dedicată lucrarea; cf. și pp. 113-114) nu e hotărâtor (v. pp. 99-100). Cu acest prilej se restituie lui Constantin-Vodă Șerban o scrisoare din 1679, Wulka, publicată în Hurmuzaki-Bogdan. În poem Eustratie trece ca istoric înaintea de Ureche probabil pentru traducerea lui Herodot (v. rectificarea unei traduceri a lui Hasdeu la p. 101). Pentru „De Neamul Moldovenilor” se observă cu dreptate o remaniere de Nicolae Costin (cu ajutorul lui Baroniū și lui Bonfiniū; p. 102 nota 1). Data la care se oprește d. Panaitescu e „după întoarcerea din exilul polon (1686)” (p. 103). Discutând chestia cu regretatul C. Giurescu, ajunseseam la același rezultat. Ar fi și o aluzie la forma polonă (se răspinge o datare greșită a d-lui Minea la p. 104, nota 1). Pentru a se decide dacă formă latină a Cronicei Moldovei e de Miron însuși — autorul n'o crede, ci descopere urme de interpolării traduse și de îndreptări neintroduse — ar trebui comparația cu semnături latine ale lui Miron (v. pp. 104-106). Scrisoarea nu mi s'a părut a fi din secolul al XVIII-lea. Dar corectarea situației lui Calvin din «Mitropolit» în «canonic» (v. p. 130, nota 7) e un argument.

Ca și d. Zotta, d. Panaitescu fixează definitiv pe *Iancu Costin* ca tată al lui Alexandru, Miron și Potomir (acesta-mi pare și mie a fi Velicico), (pp. 105-107 și Zotta, în această Revistă, 1925, p. 73 și urm.). El e Hatmanul, cum credeam și eu. Pentru alt Iancu Costin, din 1668 (v. p. 108 nota 4), v. articolul citat, al d-lui Zotta. Miron e „nobil polon de la vârsta de cinci ani” (p. 106). Frațele Alexandru împlinește o solie în Polonia la 1649, asigurând pe rege de concursul ambilor Domni ~~contra~~ Caza-ilor (pp. 108-9). Dar, locul de învățătură al lui Miron, apare ca un deposit de vinuri „valahe” (p. 109). D. Panaitescu zugrăvește școala, în casa dată de Hatmanul Zolkeiwski și presintă programul de gramatică, umanioare, ceva istorie și geografie, preoți fiind cei mai mulți profesori (pp. 109-10). Se lămurește prezența lui, cu vre-un patron, în lupta Polonilor cu Cazacii la Berestecico (pp. 110-11; Iunie 1631). Restul biografiei se știa. Se semnalează însă, după Barwinski, solia lui Miron la Poloni în Mart 1674 (pp. 112-113): cerea ieșirea garnizoanelor din Hotin, Iași și Neamț și

restituirea arhivelor moldovenești. Mențiunea descrierii polone, «mult mai întinse», a soliei lui Gninski, p. 114 nota 4; a schimbului de scrisori a acestuia cu Miron (1677, pp. 114-116). Cronicarul dăduse și notițe istorice despre țara sa ambasadorului (p. 115). Un amănunt despre prinderea lui Duca-Vodă, pp. 116-117. Ingenioasă explicația așezării lui Miron la Focșani ca să nu fie lângă Poloni (op. 117-8). Un manuscris dă știri despre negocierile lui secrete cu Iablonowski, în numele lui Constantin-Vodă Cantemir (p. 118).

Raporturile literare ale lui Miron Costin cu Polonia sînt apoi elucidate. Caracterul de memorii a Cronicei lui îl arătasem într-o conferință la Liov, publicată în *Choses d'Orient et de Roumanie*, 1925. Imparțialitatea lui, de altfel cam dubioasă, i-ar veni de la Piasecki. Poemul polon e laudat de criticii competenți (p. 123). Ritmul trece în versurile românești (p. 126). Se semnalează omisiuni în traducerea lui Hasdeu (Romîni de la Hațeg, de pe Murăș, din Bacîca, Oláhszek de la Bălgrad-Albă-luția, Moldovencele ca zeițele din Olimp (p. 124 nota 3)). O interesantă notă biografică despre Iosif Wargalowski iscălit pe zidurile Dobrovățului, p. 125, nota 4. Italia a fost revelată prin Poloni Moldoveanului (pp. 129-30). Incercările de a reda ideologia politică a lui Miron (pp. 131-2) nu izbutesc: omul nu era de sama lui Ureche.

Un întins Apendice pune față în față împrumuturile de la Poloni ale cronicarilor noștri și părțile nereproduse de aceștia. Ioachim Bielski crede că Domnii moldoveni Ștefan și Petru sînt urmașii lui Basarab (p. 135). Se dă și folositoarea traducere a poemului lui Otwinowski (p. 214 și urm.).

Unele observații. «De quatuor Monarchiis», întrebuițată de Nicolae Costin (p. 2, nota 1; v. și p. 96), nu e o lucrare originală grecească, ci cunoscuta operă a lui Sleidanus, contemporanul lui Carol Quintul. Forma «Callimah Buonacorsi» nu e admisibilă (p. 3). Mauroti (p. 11 nota 1) e Mavrodi. Pilipovschi nu e Polon; v. p. 11, nota 4. Logofătul lui Vasile-Vodă care iea cărțile mănăstirii catolice din Siretiu e de sigur Ianovici, care trebuie pomenit între elevii școlilor polone (v. p. 17, nota 4). Memoriile lui Nistor Ureche le-am semnalat eu întâiu (cf. p. 53, nota 4). Înrudirea lui Ieremia Gole cu Movilești se vede și după numele de Ieremia pe care-l poartă Domnul din 1595 (cf. pp.

77-8). Pentru cronologia operelor lui Miron Costin ca și pentru alte chestii, erau niște capitole la sfârșitul cărții mele „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea”. Pentru campania lui Abaza e un întreg studiu al meu în *Noua Revistă Română*, 1900 (și aparte) (v. pp. 255-6). A cui să fie cronica «atribuită din greșeală lui Nicolae Costin» (p. 112, nota 3, după C. Giurescu)? Erau mulți în Moldova capabili să scrie așa ceva? Nicolae nu moștenise tendința tatălui său de a prelungi analele Moldovei?

N. Iorga

Nouă izvoare despre campania munteană din 1595.

D. Andrei Veress, cunoscut la noi mai ales prin marile lui publicații de documente, amintește lucrările anterioare asupra subiectului (foarte justă judecata asupra lucrării, atât de serioasă, dar aproape ilegibilă, a lui Ion Sîrbu): știri după inedite-i permit să reia povestirea: ele pleacă de la descrierea ofițerilor toscani, publicată de mine în vol. XII din colecția Hurmuzaki și sînt scoase din Arhivele Florenței. Sînt patru rapoarte ale lui Silviu Piccolomini și cinci ale călătorului și scriitorului Filip Pigafetta. O scrisoare a lui Simone Genga, un raport din Constantinopol se adaugă la povestirea întinsă a unui călugăr din Melfi, Giuseppe Piscullo. În introducere, data aceasta mai bine scrisă, se află analiza unei scrisori a lui Petru Pellérdi, dregător al lui Sigismund Báthory, și a scrisorilor, publicate tot de d. Veress (în *Mon. Hung. Hist. Diplomataria*, XXXII și în *Mon. Vaticana Hungariae*), ale Iesuitului Alfons Carrillo, dăhovnicul lui Sigismund.

În această prefață se înșiră, după această corespondență, pirile contra lui Aron-Voia, care continuă a da bir Turcilor (p. 8). Ar fi interesant de publicat raportul, capital, trimis din Târgul-Je-floci, la 12 Ianuar 1595, de Mihai Horváth, căpetenia contingentului ardelean în oastea lui Mihai (v. p. 9, nota 4). Cetatea era garnisonată de Romîni; în ajutor veniră alți ostași ai lui Mihai; fiul Hanului fusese bătut, luîndu-i-se steagul și „toiaagul”; „2.000” de Turci fuseseră goniți (p. 9). Lupta de la Șerpătești, pomenită de cronica Buzeștilor și a Logofătului Teo-

¹ Andrei Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan-Pașa din 1595* (din „Analele Academiei Romîne”), București 1925.

dosie (5 Februar 1596; v. p. 104 și nota 1) e descrisă astfel de Genga, la 18 (p. 33 și urm.): 250 de călări și 150 de pedestri află acolo 20.000 de Tataři cu Hanul. Atacul de noapte i face a lăsa o mie de robi din Ungaria, 1.500 de cai, cămile și bagaj, retrăgându-se la Ruscuc, unde e pretendentul Bogdan, cu „6.000 de Turci și un Pașă“ (p. 98). Bogdan oferă pentru a fi așezat cinzeci de punji, dar Hanul îi lasă 4 000 din ai săi și trece, pe la Cernavoda, spre Moldova. El chiamă pe Romîni la el: să se facă a-l ataca și să ucidă pe Unguri, scăpînd de ei țara, iertată de Sultan. Tataři, veniți pe la Nicopol, cu cinci zile înaintea, trec prin Moldova. Genga crede că și Mihai trădează îngăduindu-i, mutînd oastea la Floci și tăind solii ce-i oferiau răscoala Bulgariei; poporul și boierii s'au oșosit de războiu. Deci Sigismund, care răbda deocamdată, are de gînd să arunce asupra țerii cei 16.000 de Cazaci ce i avea în Moldova (pp. 35-36 ¹).

D. Veress recunoaște că isprăvile dunărene ale lui Mihai în-lătărare suspiciunea. Poveștirea urmează cu atacul la Silistra (16 Mart), la Brăila (10 April; datele fixate de d. Veress). Cu Horváth și Király ar fi participat la aceste lupte, și cunoscutul Francisc Geszthy (p. 12). Știrile sînt după «gazete», și în interpretarea lor d. Veress scoate la iveală, firește rolul aportului unguresc. În înjositorul tratat din Maiu 1595 d-sa vede o salutară „confederație dunăreană“ (p. 13). O altă scrisoare a lui Genga, din 28 Iunie, e menționată (p. 14, nota 3), ca și cererea de ajutor a lui Mihai prin Palatici, Banul bănățean, datată București, 17/27 Iunie (p. 15, nota 1; și o a doua, fără dată, *ibid.*, nota 2, anunțînd că trimete pe fiul Pătrașcu la nunta prințului ardelean și dorînd altă moșie de refugiu de cât mica Lona).

Raportul din Constantinopol spune că, făcînd podul pe Dunăre, Sinan, noul Vizir (Albanes, nu Genoves; p. 15), se lauda că iea Ardealul și merge la Viena (odată vorbea de Roma; p. 36) ². Socrul muntean al lui Fabiu Genga, logofătul (Ioan), aduce vestea acestor lucruri în Ardeal (pp. 16-17).

¹ Pentru Ștefan Surdul rămas viu v. p. 11 nota 4. Știrile din Doglioni se explică prin prezența lui Radu, fiul lui Mihnea (pp. 11). „Osya“ e Ozú, Ocea-cov (*ibid.*).

² Cum se poate ca Academia să tipărească Temesvár pentru Timișoara și „Uivar (Gherla)“, „Feketehalom (Codlea)“ (p. 16)?

Pellérdi da știrea luptei de la Călugăreni. Se începe la două de dimineață și ține până seara; se ia „steagul Profetului“ și Sinan cade în mlaștină. Mihai, care nu scosese pe toți ai săi, se retrage pe Argeș (p. 18). Se menționează și scrisoarea lui Sigismund, 18 Septembrie, în Makusev, *Monuments*, II, p. 7; patru Pași și șapte Sangeaci cad. Se înșiră compunerea oștii lui Sigismund (22.000 de Secui, 8.200 cu puști, 2.000 de Unguri ai lui Bocskai, 2.300 de pedestri, 700 de călări, 22 de tunuri mari ale lui Răzvan; 300 de Cazaci ai lui Weiher, 1.500 de călări silesieni, ceva Sași, 3.000 garda prințului, cu Sibrik; în total 30-40.000 de oameni; pp. 19-20. Știrile ungurești dau, în schimb, abia 8.000 de oameni lui Mihai (p. 21).

La Rucăr, în ziua de 12 Octombrie, Bocskai, în așteptarea luptei, își face testamentul (p. 21 și nota 4). Ceva ajutoare de la arhiducele Maximilian se adaugă aici (pp. 22). Pellérdi admiră priveliștea fără păreche a Tîrgoviștii între păduri (p. 23, nota 4)¹. Asupra «luării cetății» se citează un raport al lui Josika din 22 Octombrie (p. 24, nota 4).

La plecarea mai departe se atribuie comanda lui Bocskai (?). (p. 25). Meritul luării Giurgiului nu se recunoaște Italianilor, ci lui Kornis și Király (p. 28). La plecare, Sigismund încredințează lui Mihai misiuni mai ușoare (*ibid.*). Ba el e acusat că n'a dat proviziile necesare, „lucît bieții ostași au fost nevoiți să plătească o pîne de 4 livre jumătate de taler“ (p. 29). Se produce o răscoală, tunurile aflate în cetate se aruncă 'n Dunăre, „de oare ce ofițerii unguri n'au fost dispuși să le ia și să le tirască cu dîșii pe drumurile rele din Țara-Românească, pline de gloduri și noroiu“ (*ibid.*, Aiurea erau mai bune?). Plecarea lui Piccolomini se presintă ca îndreptățită pentru că „nu se prea simția bine între nobilii unguri cu moravuri și Legi străine de ale sale“ (p. 30). De la un capăt până la altul e vorba de însușirile bietului Sigismund, apoteosat de Papa: Mihai «Valahul» mai nici nu există (doar ca înșelător; p. 31). E bine într'un fel, că toleranța Academiei face să iasă la iveală unele lucruri...

Să vedem însă ce zic Italianii din Anexe.

Pigafetta trece pe la Bran, unde, cum zicea și Bongars, se

¹ Mihai cel ucis după „gazete“ la Tîrgoviște e Mihnea, care nici el n'a fost ucis (p. 25, nota 2).

coboară carele cu funia (p. 38). Află aşezarea în Moldova a lui Ieremia contra «tiranului» Ştefan: Zamoyski scrie lui Sigismund că n'a făcut decît a opri pe Tatars (p. 39). Plecare a oştii la 15 Octombrie. În primul rînd Mihai „cu 1.500 lanţe ungureşti şi altele ale Romînilor săi, aşa că păreau 2.000 şi vre-o mie de arcebusieri călări, Romîni şi alţii, călări, cu jumătate de sulji (*picche*) şi arme cu vîrfuri de fier („în hasta con ferri a guisa de dardi e de pali antichi“), apoi Secui pe jos şi Saşi; în lături cei 1.200 de Silesieni, în coadă şaizeci de tunuri (*ibid.*). Apoi celalt Domn român, cu „1.500 de lanţe şi la dreapta toţi aventurierii ragusani şi veneţieni şi de alte naţii şi suita nunţului şi Italianii aceluî principe“ (Báthory), cu Piccolomini, la dreapta Moldovenilor, şi cei 150 de Cazaci ai lui Sigismund (d. Veress subliniază că Italianii se presintau rău; p. 40). După 200 de Cazaci 2.000 de lanţe ungureşti, şi vine Sigismund, cu *ariergarda* (subliniez eu), cu 5.000 de oameni. În urmă, bagajele.

Pigafetta vede arzînd Tîrgoviştea, «oraş mare şi plin de case frumoase şi de biserici şi mai ales Mitropolia şi „Curtea domnească“ (palazzo reale). Sinan, plecînd, lăsase garnisonii de 4.000 vestea că vine numai Mihai «cu puţini Romîni». Dar el, cu patru tunuri, fuge „con paura grande“, lăsînd cămile şi bagaje. Noaptea, apar Turci răzleţi. Nunţul stă cu chiurasa pe el, sperios. Sigismund se zbate prin oaste; a doua zi, toţi ai lui se cuminecă.

Pentru luptă, a doua zi, el e între aripile româneşti, cu Răzvan la dreapta şi la stînga Mihai, la spate Ialomişa, la dreapta munţii. Nunţul spune că s'a şi „jertfit lui Dumnezeu“. Niciun Turc însă nu vine.

În noaptea de 18 bat tunurile a chemare, din cetate. Garnisona fugise; abia o sută rămîn. Secuţii dau foc apărării de vergi şi intră, „neapărîndu-se Turcii de loc“ : se omoară oamenii şi se reia pradă (p. 42).

Din partea lui, la 19 Octombrie Piccolomini arată că în lagăr a aflat pe Ragusanul Sorgo (nu Lorga), pe Sibrik, pe Palatici şi pe Veneţianul Gaspar Turloni, «aventurier», cu alţi «opt ori şapte», pe Simon Genga. Se cere de la Sigismund la Moldoveni, «unde trimetea pe toţi ceilalţi Italiani» (p. 46). Pretinde că el a recomandat să nu se urmărească în zădar Sinan, ci să

lui directe îi spun că Sinan a plecat la 6 August și a ajuns la Tîrgoviște în ziua de 29; se descriu foarte precis pălăncile lui Sinan, adăugîndu-se la Tîrgoviște că mănăstirea Dealului, «foarte frumoasă», fusese «ruinată» de Turci (p. 76). Mihai cere grabnic venirea lui Sigismund, spunînd că oastea lui Sinan e nouă, fără experiență și puțină, neputînd lua elemente din Ungaria, unde se asedia Granul. Si aici se muștra ai noștri că n'au dat proviziile făgăduite (pp. 76-7). De aceea însă campania n'a avut urmări. Tunurile turcești de la Tîrgoviște erau de fapt patruzeci și șase, dar numai trei-patru mai bune. La 16 Octombrie rînduiala oștii creștine o face „un Ugur nu de neam mare, Hatman (*tuogotenente*) al Domnului Moldovei, dar cu multă judecata și ostaș vechiu“ (p. 77): e Mihai Tolnay (și Hurmuzaki, XII, p. 6-7 și aiurea). La 17 se ia altă poziție, întrebunțîndu-se ca tranșee pivnițele caselor stricate de Turci; în față, aceștia au o aparență de zid, dar, de fapt, vergi unse cu lut și date cu var (v. și pp. 76-79). Ungurii dau foc „bulevardelor“ de aceeași alcătuire; Turcii cearcă a ieși pe o porțiță spre apă și sînt prinși. Tot așa fug cei din București, lăsînd șaisprezece tunuri. La Giurgiu breșa o fac Italianii, și ei trec întăiu (și Turioni p. 78). Turcii nu putuseră așeza tunuri și deci se apără «cu pietre și focuri», avînd și o palisadă proaspătă. Deci se predau și aici, «făcînd semn din turbane»; li se spune să se coboare spre apă, „pe poarta din dos“. Italianii intră întăiu, apoi Ungurii. Aceștia calcă învoiala și, tăind calea fugarilor, cari cearcă a relua armele, îi măcelăresc în casa unde se retrăseseră (p. 79). De departe, în zădar bate Sinan cu tunurile. Nici fuga pe trei galere nu ajută nenorociților; ele sînt înecate ori prinse. Se distruge cetatea care nu se poate apăra, supt pretextul lipsei de provizii, care *scusa plecarea* (p. 79) Castelul—pe care călugărul nu l-a văzut—era mai mic decît cel de la Tîrgoviște, „de modă veche, cu zid de piatră și patru turnuri fără terasă (*terrapiano*)“; palanca din București „mult mai mare decît cea de la Tîrgoviște și de altă formă, cu bulevarde ce se apără între sine“. În ce privește oastea lui Sigismund, nu s'a făcut „mostra generale“ și „nu se știe numărul“: mai mult Secui, înădiți prin făgăduieli de libertate, dar „nervul“, nobili și „cavalerie bună“.

În ce privește pe Romîni iată ce spune:

„Din Moldova, cît am putut afla, era între 5.000 de cavalerie

și infanterie“; din Țara-Românească, afară de garda Domnului, cred că erau puțini (*pochi*, nu *poichè*), dat fiind că sînt puțin apți la războiu și nobilimea e (*è*, nu *et*) de valoare nu mare (*di non molto rilievo*), și, după părerea mea, oastea aceasta greu s'ar ținea mult timp în campanie, pentru că, afară de simbriașii Domnului, ceilalți sînt *adunătură* (*soldatesca*), nedeprinsă la războiu și fără disciplină. Și-mi prea pare că în țerile acelea“ (deci și în Ardeal) „cam așa e, pentru că în vremea noastră prin acele margini n'au avut războaie..., și cred că oastea ardeleană ce s'ar găsi în orașele acelu principat ar fi puțin numeroasă și de puțină importanță. Dintre vagabonzi, dintre cetățeni și oameni din bresle nu mi se pare că țerile acelea pot face ispravă. Și într'un cuvînt socot că puterea mai mare a Domniei aceleia stă în garda zisului prinț, care e făcută din Bulgari, Unguri, Sîrbi și alte neamuri, fiind țeranii (*li paesani*) proști (*idiotti*), josnici (*villi*), neglijați supt prinți barbari.“ Disciplina s'a ținut în expediție cu spînzurătoare; la întors nu mai e „nicio regulă“ (p. 80). Ai lui Borbély, la Lipova, se țin cu 3.000 de ostași plătiți și 1.500 de haiduci (*ibid.*); căpitanul artileriei e Ioan Figiotta din țara Grisonilor, făcut apoi șef al artileriei în Alba-Iulia (p. 81).

E lîmpede din tot ce se spune că tesa d-lui Veress, a maril armate ungurești, condusă de un prinț extraordinar, care vine să-și ajute căpitanul român, vinovat că n'a strîns provisiile, și pretutîndeni are primul rol, în ciuda unor Italiani de nimic și desprețuiți, cade. Ardealul are garda și se adună Secui nedeprinși cu o expediție în ordine. Pretutîndeni la lucrările tehnice, la armele speciale sînt necesari Italianii. La locurile de primăjdie sînt pretutîndene Romîni.

Între aceștia, Moldovenii aduc o mare tradiție militară, care lipsește Muntenilor. Aceștia pot aduna cete, dar nu face și o armată.

Isprăvile sînt foarte modeste. Nimic care să ajungă Călugărenii: ocuparea fără pierderi a trei cetăți, măcelul unor Turci abia înrolați în mare parte, cari se predaseră. Incapacitate de a menține vre-un rezultat. Cu Sinan nici nu s'a dat ochii.

Și, atunci, cit merit este, în afară de acela al prezenței unei oști mai numeroase, căreia Sinan își închipuie că nu-i poate re-

sulta, cui îi revine? Să ascultăm pe călugăr, care nu poate fi bănuțit de nicio părtenerie :

„Pentru victoria cîștigată de prinț (Sigismund) în Țara-Românească, în ce mă privește, eu cred că întâia cauză a fost Mihai Voevod, care, pentru interesul lui particular, fiind soldat inimos (*animoso*) și îndrăzneț până la risc (*arrischiato*) și ca unul care-și încercase vitejia (*il suo valore*) cu ai lui Sinan, după trecerea Turcilor în Țara-Românească, atacîndu-i la podul acela și făcîndu-li pagubă (*datigli danno*), întorcîndu-se apoi fără pierdere în ai săi (*senza perdita de' suoi*), ca să nu piardă acea țară cîrmuită de dînsul, a făcut tot ce se poate (*ogni diligente sollecitudine*) ca prințul să treacă munții pentru a-l apăra“ (p. 81) ¹.

Acesta e adevărul istoric.

N. Iorga.

Din patimile apostolilor ardeleni.

În *Doi luceferi rătăcitori*, Gheorghe Șineai și Samoil Micu Clain („Analele Academiei Romîne“, 1924), părintele Iacob Radu publică și analizează întâiu corespondența lui Samoil Clain cu episcopul de Orade, Moise Dragoș. Îl vedem semnalînd intrigile pentru a ajunge episcop la Blaj, în 1772, lesuitul ungar Mihályczy (p. 4, scrisoarea e românească, no 7). La 1782 Clain, din Viena, crede că se va retrage episcopul Maior, al cărui loc ț-ar lua Remus Aaron. Dă lista cărților ce a pregătit „pentru ca și poporul nostru să se învețe“ : Despre revelație, despre Treime, despre Învățătura pocăitului, despre căsătorie, Dreptul natural, Etica, Logica, Istoria shismeii, Sf. Ioan Damaschin, Varlaam și Iosafat, despre ortodoxie, Belisariu, Imitația lui Isus, Sf. Doroteiu, Aritmetica «și alte multe cărți» : e gata a tipări una sau două din lucrări, dedicîndu-le Vlădicăii (no. II).

La 1787, cînd cere subscripții pentru Biblia românească lui Samuil Vulcan, atunci vice-rector la Liov, el mai notează : Istoria bisericească a lui Fleury, Teologia morală a lui Schanz,

¹ În restul scrisorii se spune că un Franciscan de la Tîrgoviște, Crețanul Francisc de Pastis, a înlocuit ca duhovnic pe Carrillo (p. 81). Josika e descris ca Român, crescut în Italia (*ibid.*). El muștră pe prinț, își rîde de el și „conduce tot“ (*ibid.*). E singurul om de ispravă (*ibid.*).

Ascetica Sf. Vasile, Sf. Ioan Scărarul, Ascetica Sf. Diadoh (?), Sf. Teodor din Edesa (no. III). Latinește și românește scrie în Mart 1788 aceluiași, rugîndu-l a-i căuta cumpărători și prin «episcopul Bucovinei», care «banii și-i va scoate cu dobîndă și-și va face mare pomană»; e tot la Blaj, dar ca «într'o pustie», și vrea știri despre războiul în curs (no. IV). Episcopul bucovinean fu și el întrebat (no. V).

La 1800 Corneli cere lui Clain să revadă catehismul de la Blaj pentru retipărire la Buda (no. VII). Răspunsul e din 28 Februar (ibid.): nu poate lua asuprași o lucrare grea. Se tipăria atunci la Sibiu „Dreptul Firii“ și se gătia o carte de rugăciuni cu litere latine (ibid.). La 1805 Corneli scrie în afacerea nepoților de la Orade ai lui Samuil, dintre cari Meletie, școlar la Seminarul, are talent la pictură (no. VIII). Clain e de părere ca tînărul să învețe literele și să se facă preot. E vorba de tipărirea «Conșțiilor»: iar se caută abonați (ibid.). I se răspunde că episcopul n'aude bucuros cînd i se vorbește de cheltuială (no. IX). La 4 April Clain revine asupra acestei propunerii. Se ocupă de Dicționarul latino-romîno-ungaro-german, ajutat de Halitzki pentru germană, de Virág, pentru ungurească. «A scrie acest dicționar m'a îndemnat numai iubirea culturii și a învățaturii neamului.» Se va urma cu partea românească și cu partea ungurească. Se vorbește de posibili clienți la Careii-Mari și la Baia-Mare. «Că, dacă eu nu voiu scoate un dicționar ca acesta, nu știu cînd își va lua cineva asupra-i o pedeapsă ca aceia de a spune un dicționar.» «Numai noi și Țigani n'avem un dicționar», scrie el la 30 Iunie. După cererea directorului școlar din Timișoara, care ține supt administrația lui șase sute de școli, se va adăugi și românește cu litere vechi. Se sperau cumpărători și în Bucovina, în Maramurăș, în Sătmar. Se plînge că zilnic îi scad puterile, ca unul care în Septembrie va avea șazeci de ani (no. XI, a).

Correspondența urmează. În Iulie 1805 se tipăria calendarul românesc, acatistul, o carte despre medicină și alta despre agricultură (ibid., b). Corneli crede că pentru Dicționar să se facă reclamă în foile germane și ungurești (no. XII). La 30 August se trimet la Blaj Calendare; se păstrează pentru continuare Istoria Romînilor: la anul așezarea romană în Dacia (no. XIII). Calendarele se vindeau la bilciuri sau cu școlarii plecați în vacanțe. Nu se vînd gramaticile lui Șincai, «prea scurte» (no. XIV).

La 1-iu Novembre din acest an Corneli anunță moartea lui Darabant (no. XV). Îndată i se anunță lui Clain că în testamentul episcopului răposat nu i se prevede nimic pentru scopurile lui culturale¹. Clain nu se plînge; el dorește Orăzii un nou episcop prieten al culturii, cu privire la care scrie aceste memorabile cuvinte: „Nu se va întoarce la minte nici la înțelegere neamul nostru până nu va cunoaște istoria Bisericii și a sa și alte învățături și științe de nevoie pentru cultivarea ei, — și nu numai cei ce învață latinește, ci și alții, ca să-și priceapă miseria și folosul. Și nu va fi niciodată aceia ca partea mai mare a Romînilor să învețe latinește, așa că partea mai mare va rămînea tot necultivată și acești puțini Romîni culți și cu învățătură nu pot să aducă la înțelegere pe cei nevinovați și proști altfel decît dacă li luminează mintea cu cartea, ca să înțeleagă și ei ce e bun și cu priință. Dar nici acești puțini cărturari nu ajunge să învețe din viu graiu atîta multime, iar prin cărți mai ușor se poate face aceasta, căci orice om care a învățat a ceti, cetînd pe încetul începe a înțelege și a cunoaște“ (no. XVIII). Îndată după aceasta, Clain caută a-și tipări «Conțiile» pe sama episcopiei (no. XIX). Sînt «Cazaniile» de care încă din 1805 îi scrie preotul din Zlatna, Gheorghe Anghel, spunînd că le vor lua «toți preoții din Ardeal, învățați și neînvățați, uniți și neuniți, cu Ungurii, cu Nemții, cu toții», pomenînd și «cartea de doftorie» a sa proprie.

Correspondența lui Corneli cu Șincai îi arată pe acesta cerînd la 1796 un loc de profesor la Sătmar [în acel moment Clain era la Orade (no. XXI)]. La 22 Octombrie din acest an istoricul era la Pojon (no. XXII). În 1804 el era „directorul arhivelor istorico-diplomatico-juridice“. Totuși avea nevoie de daruri de bani pentru haine, mulțămînd umil. Dar lucra zilnic „de la 5 dimineață la 12 și de la 2 după amiază la 7“, culegînd documente, și se gătia să facă și călătorii pentru aceasta (și la Biblioteca Szechényi). Gătise răspunsul lui Eder, și Engel îi cerea să-l publice. Făcuse a se traduce Miron Costin. Avea „contract cu tipograful“. Cerea locul de corector, ocupat de «un măgar shismatic anume Onișor, Ardelean de la țară, recomandat de Molnar», care n'ar avea alt merit decît editarea Mineelor și

¹ Un frate al lui Meletie Muntiu-Clain se face toboșar la oaste (*ibid.*).

umblă să ajute astfel «shisma lui». Şincai scrisese şi o poemă despre Napoleon şi voiă s'o trimeată ambasadorului frances (no. XXIII).

Locul îl cerea şi Clain. Episcopul de Orade fu înştiinţat într'un timp când Şincai (în vară) scria că a aflat prieteni şi „mecenaţi“ puternici (no. XXIV). Încă de la 15 Maiu Ioan Onişor era înlocuit cu Şincai, şi totuşi acesta se plînge că totul e foarte scump, „în focul vînat“, cînd tocmai el „se apucă din nădejde“. Se teme să nu-i vie pe cap un censor (erau propuşi „părintele Samuil“, Vitéz şi Corneli). Cere a nu i se lua corectura, care, luînd două ceasuri pe zi, îi lasă restul timpului la dispoziţie. Îşi descrie astfel viaţa: „În cvartirul meu din cetate la Wiener Thor, mă trezesc des de dimineaţă şi, după obișnuita-mi rugăciune, la ceasul patru mă așez la masă, îndrept, scriu sau cetesc până la opt și jumătate, apoi plec la Pesta și, intrînd la nouă în vre-o bibliotecă, cercetez manuscrise mai ales, la care mi s'a dat cu multă greutate intrarea, apoi mă întorc pentru prînz în cetate; sfîrșind prînzul pe la două, dau o jumătate de ceas odihnei sufletului, convorbînd cu alții. La două și jumătate iar mă duc la Pesta și stau în bibliotecă de la trei la șase. După șase întorcîndu-mă la Buda, mă apuc iarăși de lucru până la opt. Dar nu totdeauna; căci adesea cercetez pe alții, une ori mă cercetează ei. Iar la opt de sară mă duc să mă primblu, mînc și beau, dacă am ce. Apoi la zece merg să mă culc.“ Așa obișnuise, apoi fusese silit a se lăsa, și la Kovacich, timp de șapte luni, recăpătase deprinderea (până la 6 lunie).

Relațiile cu acest erudit maghiar le arată așa: „Nu lucrăm pentru folosul meu sau al neamului, la care numai pe furis munciam, ci în al lui numai, ca unul care, pe lângă prefețele ce am trebuit să fac la toți autorii editați de el, am fost silit a compila singur «lus tavernicale articulare commune» și chiar „locale“, numai pentru hrană și casă, căci nu mi-a dat nimic alta, de și a făgăduit, și nici eu nu i-am cerut, nici îi voiu cere.“ Speră a da gata „Analele daco-romane“ până la sfîrșitul anului, dacă află un copist, căci, de și sănătos, singur nu răzbește. Se gîndește și la condițiile de tipar: editurii tipografiei i-ar prefera aceia a unui mecenate. I s'a vorbit de un vice-inspector ce este a se numi pentru școlile unite românești la Carei,

dar Corneli e înlăturat, ca preot; se propune un Slav care nu știe bine românește (no. XXV).

Corneli răspunde că el e de doisprezece ani „praefectus scholarum” la Orade și nu poate fi scos; episcopul, prins de grija clădirilor, nu poate să ajute cu bani pe Șincai (no. XXVI). Totuși Șincai stăruise pentru amicul său, căruia-i trimete gramatica (no. XXVIII): la vânzare, Corneli obiectează scurtimea prea mare a operei, pentru străini (no. XXIX). În 1806 (Maiu) Corneli fu însă, fără protestarea episcopului său, care «nu iubia mult școlile normale», înlocuit cu Molnar (no. XXXI). La 12 Februar 1807 Șincai scrie acestuia că tipografia cere dicționarul lui Kolosi, pe care vrea să-l cumpere Molnar; altfel, va da pe al lui Clain, și lui, Șincai, i-ar fi greu să-l termine, avînd altele de făcut. A înaintat Palatinului „Magazinul Analelor Dacice sau Valahice”, cu izvoarele în original, afară de acelea a căror traducere în latinește o vor cere prenumeranții. Pentru unul ori altul din dicționare simte nevoie de vocabulare speciale de plante, pomi, mori, mine. Pentru censurat, dacă nu rămîne ori dacă, fiind numit Corneli, nu-l pun pe el vice-inspector, va pleca, și anume la *Curtea rusească*; a și spus: „nu-mi va lipsi pînea, dar voiu lăsa pe veci studiile, dacă și acum mașteră îmi vor face soarta”. Chiar și așa, «trăind modest, dacă-mi cat de sănătate, umblu rupt, dacă din leafă-mi plătesc îmbrăcăminte, flămînzînd îmi stric sănătatea ori mă bag până 'n gît în datorii.» Și „se cată și la haine, nu numai la cap”... Corneli, dacă nu e numit canonic, n'ar avea cu ce trăi.

Șincai, de și numai doctor în teologie, s'ar înscrie pentru o catedră de drept canonic, pe care, ca și pe cea de drept civil, o vrea Constantin Farkas, „jurist absolut”. Pentru o prescurtare a «Analelor» un Beiușan, Dimitrie Meciui (Mets), se oferă ca editor (no. XXXII). Răspunsul lui Corneli spune că însuși Kolosi vrea să-și tipărească Dicționarul. Cu greu se vor găsi vocabularele dorite. Se scusă că, silit de stăruinți timp de trei luni, a cerut censoratul pe care „nu dorește a-l răpi nimăruia”; a primit în interesul diecesei. Pe el nu vrea să-l împiedece «de a isprăvi cele începute pentru gloria și folosul nației daco-romane», ci să-l ajute, bucurîndu-se dacă-i poate folosi (no. XXXIII).

La 22 Mart, Şincai anunţă lui Corneli că s'a făcut recomandaţia lui ca director al şcolilor naţionale. Pentru censorat nu e încă decizia, dar să nu primească fără canonicat, căci altfel va face datorii ca „răposatul părintele Clain“. Kolosi a luat la el şi Dicţionarul lui Clain pentru a-l pregăti, căci el, Şincai, e gata a tipări Analele sale, pe care, după propunerea lui Schedius, le va intitula, întocmai ca Stritter pentru Bizanţ, «*Memoriae Daco-Romanorum, sive Valachorum, et affinium populorum*», dînd traducere latină numai pentru partea românească. Va tipări cu Meciu şi resumatul românesc (no. XXXIV).

La 31 Mart Corneli se hotărăşte pentru vechea funcţie (no. XXXV). Dar la 31 Iunie Şincai îl înştiinţa că el, Corneli, e numit censor şi tot odată şi corector, aşa încît încetează sarcina lui, primită mai mult „ca să ajute pe răposatul bătrînel Clain“; va pleca deci «unde-l vor chema zeii de sus, ba poate şi ai verzii Dunării» (quo, me superi, viridisque nefors Danubii vocabunt Dei). Oricum, se încrede în soartă.

Se vînd pentru datorii «lucruşoarele» lui Clain, ajutat totuşi de ruda lui, Ifrim (no. XXXVI). Abia la 10 August Corneli scrie prietenului, pe care, cu voie sau fără, îl aruncase în sărăcie şi rătăcire, pentru o simplă vînzare de cărţi. Se ocupă de şcolile stricate de înaintaş (Molnar), „răsplătească-i Dumnezeu după faptele lui“ (în româneşte). De altfel oficiul din Buda îl lăsase, din sărăcie, „altuia pe care-l va atinge soarta“. Şi regretă că marea lucrare a lui Şincai nu va mai ieşi «din cauza împrejurărilor», *temporum peristases...*

În afară de aceasta ni se dă anul morţii lui I. Corneli (3 Septembrie 1848; vrîsta 94 de ani) (p. 8 nota 1). La 1807 Şincai se gîndia, cum s'a văzut, să părăsească o ţară în care, o viaţă întreagă, nu-şi aflase rostul.

Se dau şi ştiri despre intenţia lui Laurian de a tipări în Moldova Cronica lui Şincai (p. 24 şi urm.) Episcopul Vasile Erdélyi ceru lămuriri la Viena, fiind dat că lucrarea va fi cetită şi în Statele imperiale. Cancelaria vienesă cere informaţii şi opreşte, fără a le ceti, volumele. Gavra explică încetarea lui de editare în 1842 (lucra şi la publicarea unei Enciclopedii bisericeşti englese; p. 26). El se plînge că astfel de lucrări nu află atîta cetitori cît «Coliba lui moş Toma» (tipărită la Iaşi cu prefaţă de M. Kogălniceanu; lucrare de mare merit, a d-nei Beecher

Stowe, luptătoare contra sclăviei, pentru care se și face traducerea).

O scrisoare din 1836 arată că și mai de mult fusese vorba de a se trimite pentru tipărire în „Valachia“ (unui Drasonovici; v. p. 84)¹, manuscriptul din Oradea al lui Șincai. Din Principate manuscriptele au fost cerute apoi, oficial, de I. Maiorescu (pentru Clain) și de N. Crețulescu (pentru ambii) (în 1861 și 1864). În schimb Episcopia cerea o capelă unită la București supt autoritatea sa (p. 289). Comisia orădană cerea tipar cu litere latine și refacerea stilului, plus o censură politică și religioasă. Mai apoi era de părere să se facă tiparul mai curînd la Oradea chiar sau la Blaj. Din produsul vînzării să se facă o fundație șincai-clainiană (pp. 32). Propunerea capelei o rîspînge însă, ca să nu iasă învinuirea de confesionalism și să nu se facă greutăți Statului român (pp. 32-3). Episcopul cere Ministeriului din București tiparul pe sama acestuia la Oradea (p. 33). Aici s'au oprit negocierile, de și de la București se primise (1865) condiția.

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Știrile din Valvasor privitoare la Cicii și Uskocii din Kraina

1.

Momentele istorice, cînd au început Românii să părăsească Croația și Dalmația, până unde îi putem urmări prin documente și scriitori contemporani², pentru ca să pătrundă în Istria, unde îi găsim în parte astăzi, sînt în genere greu de stabilit. După toate probabilitățile, ei n'au apărut în Istria ca un

¹ E vorba și de „ciocoiul cu rang de Pitar, cu nume Cristache Ioanides“; p. 86.

² V. pentru aceste izvoare Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, în *Wiener Denkschriften, Hist. Philos. Klasse*, XXX (Viena 1880), p. 2 și urm.; Fr. Bački, *Harvatska prije XII vieka, II, Narod*, în *Rad jugoslavenske Akademije* LVII, (Zagreb, 1881), p. 138 și urm.; C. Jireček, *Die Wlachen und die Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, în *Prager Sitzungsberichte*, 1879, p. 39 și urm.; C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, în *Wiener Denkschriften, Hist. Philos. Klasse*, XLVIII (Viena, 1902), p. 38 și urm.

popor cu caracter etnic deosebit, ci răspinziți în masa altor neamuri mai numeroase, și de alte origini. Numai astfel se explică tăcerea supt care sînt trecute de scriitori și contemporani imigrările lor pe teritoriul istrian, în vreme ce năvălirile și așezările altor popoare sînt pe larg și amănunțit descrise. Problema ce se pune dar istoricului ar fi să cerceteze, dacă nu se ascund cumva supt denumirile etnice ale altor popoare, care se constată din mărturii și documente contemporane să fi imigrat prin părțile Istriei cam prin veacurile XV și XVI, și oarecare elemente românești, întru cît, prin probarea acestui fapt, s'ar cîștiga de sigur un punct de sprijin oarecare la stabilirea acelor momente istorice, care în deosebi ne interesează. Acum, dintre aceste neamuri de origine străină, următoarele trei mai ales presintă din punctul nostru de vedere o deosebită importanță, întru cît supt denumirile lor etnice se bănuiește cu multă probabilitate a se ascunde și niscaiva colonii românești: **Morlahii, Cicii și Uscocii.**

2.

Morlahii, Cicii și Uscocii de astăzi sînt netăgăduit neamuri de limbă slavă. Dar nu despre aceștia e vorba, ci despre acei Morlahi, Cici și Uscoci, cari se constată din următoarele mărturii contemporane că se aflau în Istria, în Karst și în Kraina, cam prin veacurile XVI și XVII. a) Episcopul **G. F. Tommasini** din **Cittanova** (1595-1654), vorbind în **Commentarii storici-geografici della Provincia dell'Istria**, 1650 (retipărit în **Archeografo triestino**, IV (Trieste, 1837, pp. 515 și urm.) despre locuitorii din Karst, ni povestește următoarele: „Usansi indifferentemente due lingue schiava e italiana, ma nel Castello più l'italiana e là schiava di fuori. I Morlacchi che sono nel Carso hanno una lingua da per se, la quale in molti vocaboli è simile alla latina”. --- b) **J. I. Schönleben**, **Carniola antiqua et nova**¹ (Laybach 1681), p. 182: „Sunt tamen, qui ex maiorum traditione Tschilios arbitrantur eodem esse cum Valachis e Turcia in has partes transfugas, cum aliquatenus eorum idioma servant. Nam accolae montis Carusadii seu Carsi parte sinistra hodieque sic nuncupantur, vulgo Tschilitii”.--- c) **Johann W Valvasor** (1641-1693), în **Die Ehre dess Herzogthums Crain**, Laybach 1689, amintește pe Cici în mai multe locuri, iar cu Uscocii se ocupă chiar într'un capitol special. Știrile foarte numeroase din Valvasor privityoare la Cicii și Uscocii

din Kraina, alcătuind scopul acestui studiu, vor fi redată mai jos în întregime, d) **Ireneo della Croce (G. M. Manarutta, 1627-1713), în Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste, Veneția 1698, p. 334:** „Un' altra memoria antica, degna d'osservazione non minore della già addotta romana, osservo in alcuni popoli addimandati comunemente Chichi, abitanti nelle ville d'Opchiena, Tribichiano e Gropada, situate nel territorio di Trieste, sopra il monte, cinque milia distante dalla città verso Greco et in molti altri villaggi aspettanti a Castelnuovo nel Carso, giurisdizione degl'illustrissimi Signori conti Pelazzi, quali oltre l'idioma selavo, comune à tutto il Carso, usano un proprio e particolare consimile al Valacco, intralciato con diverse parole e vocaboli latine, comme scorgesi dall' ingiunti et a bel studio qui da me riferiti... Che perciò anco, i nostri Chichi addimandansi nel proprio linguaggio Rumeri.” Mai la vale dă Ireneo della Croce supt „*Parole evocaboli usate da Chichi*“ următoarele mostre de limbă, pe care le reproducem aci, de oare ce au fost până acum totdeauna greșit reproduse: *anbla cu Domno* = ambulo cum Domino, *anbla cu Dracu* = ambulo cum Dracone, *bou* = bos, *berbaz* = homo, *basilica* = basilica, *cargna* = carne, *cassa* = casa, *cass* = caseus, *compana* = campana, *copra* = capra, *domicilio* = domicilium, *filie mà* = mie figlie, *forzin* = forceps, *fizori mà* = miei figliuoli, *fratogli mà* = miei fratelli, *lapte* = latte, *matre mà* = mater mia, *mulieri mà* = mia moglie, *padre mà* = mio Padre, *puine* = pane, *sorore mà* = mea soror, *vino* = vino, *urra ova* = una ovis.

e) Probabil tot la o populație românească se referă și **Marc Antoio Nicoletti (1536?-1596) din Cividale, cînd, vorbind în Historia dei Friuli, în Archeografo triestino (nuova serie), II, (Trieste 1870-71), p. 54, despre Kraina și locuitorii ei, spune:** „nell' altra (parte din Kraina), chiamata secca... vivono i Giapidi o Carsi o Tarsi (che così gli chiama il gran Pio secondo nell' Europa sua), huomini pastorali di bel aspetto, di corpo dritto et elevato, di pacienza bellicosa, di tanta alterezza, che così ignobili riferiscono la lor prima origine alla nobiltà Romana. Confondono colle schiave molte parole romane, ma traviate della vera pronuncia, e per non imprimer alcuna machia nel sangue, non cercano la conservazione de' posterì con altri maritaggi che con le persone paesane”.

Ei bine, ce fel de neamuri erau acești Morlahi, Cici și Uskoci,

cari se constată din mărturiile contemporane de mai sus că se aflau prin veacurile al XV-lea și al XVI-lea în Istria, în Karst și în Kraina? Resultatele cercetărilor de până acum recunosc în genere că supt Morlahi și Cici ar trebui să se înțeleagă un amestec etnic de elemente slave și românești. Nu tot astfel stă lucrul și cu Uskocii. De obicei aceștia sînt considerați drept neamuri de origine slavă. Dar, abstracție făcînd de considerația că expresia Uskok nu-i o denumire etnică, ci serbo-cratul **uskok**, emigrant, pribeag¹, denumindu-se prin ea locuitorii cari fugiau dinaintea Turcilor din Bosnia, Herțegovina și Croația spre a-și căuta adăpost prin alte locuri², apoi oarecare indicii, cu multă băgare de samă scoase la iveală de Vassilich³, ni dau de bănuț că și printre Uskoci va fi trebuit să se găsească și oarecare elemente românești. Nu e de sigur aici locul a discuta amănunțit aceste probleme, întru cît o asemenea discuție ar depăși cadrul acestui studiu, ci ne mărginim a reda toate știrile pe care le găsim în opera lui Valvasor, privitoare la Uskoci, lăsînd cercetărilor viitoare grija de a relua din punctul de vedere ro-

¹ Zveković-Bloz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, II (Zagreb, 1901) p. 662.

² Pentru înțelegerea cuvîntului servească următoarele. Minucio Minucci, *Istoria degli Usocchi*, Veneția 1606, p. 5: „Gli Usocchi... fugiti ai Dominii di Principe vicino, e questo si dimostra dall'istessa voce Scoco, che in Latino (!) si dirrebbe transfuga“. B. A. Kerckselich (Kerčelič), *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae*, Zagreb, 1770, p. 470: „Vaskoki, hoc est transfugae“. *Acta Bosnae*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXIII (Zagreb, 1892), p. 384, într'un document trimes de Papa Urban al VIII-lea către episcopul Albert în anul 1629 găsim: „Cupientes ad animarum salutem et spiritualem consolationem dilectorum filiorum Vallachorum seu Uschocorum... eosdem Vallachos seu Uschoccos... ad Vallachos vel Uschoccos“. Într'un document croat, publicat în *Spomenici hrvatske Krajine*, II (= v. XVI din *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1885, p. 281: „Uskoke ili Vlahe“. Într'un document german din 1756 publicat în *Spomenici hrvatske Krajine*, III (= v. XX din *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1889), p. 312: „die sogenandte Sichelbergische Wallachen oder Usskhogen“. Ducange, *Illyricum vetus et novum*, Pojoni, 1746, p. 191: „Valachi, qui et Uskochi“.

³ *Sull'origine dei Cici, estratto dall' Archeografo triestino*, serie III, volumi XXIX e XXX della raccolta, Trieste 1905, p. 87 și urm. Tomaschek încă vroia, în *Zur Wallachischen Frage*, în *Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien* XXVII (Viena 1876), p. 346, să-i scoată pe Istro-Romîni drept descendenții Uskocilor, cari au pătruns în prima jumătate a veacului al XVI-lea din Rascia, Rama și Bosnia pe teritoriul croat și dalmat.

mănesc toate aceste probleme, care stau în strînsă legătură cu trecutul Istro-Romînilor, pentru ca, pe baza unei largi și amănunțite cercetări a tuturilor izvoarelor, să fie studiate cu toată solicitudinea cuvenită.

3.

Pe Cici îi amintește **Valvasor**¹ în opera sa **Die Ehre dess Herzogthums Crain**, Laybach 1689, în șase locuri: cartea I, p. 7; II, p. 256; V, pp. 41, 50, 55; XI, p. 55. Dintre aceste locuri noi vom reproduce numai următoarele trei: a) I, p. 7: „Denn die so zur linken Seiten dess Berges Carusadii (oder Carsi) wohnen, werden noch heutiges Tages insgemein Tschitii genant. Wiewol etliche, aus dem Bericht ihrer Vorfahren, dafür halten, dass selbige Tschitii vielmehr von Walachen herkommen, so aus der Turkey sich dahin geflüchtet: weil ihre Red-art annoch der Walachischen etlicher Massen beykommt; als uns ruhmgedachter Schönleben erinnert”. b) II, p. 256: „Das dritte Geschlecht der Einwohner nennet man die Tschitschen (untern gemeinen Hauffen aber Zische). Diese haufen zwischen Neuheus und S. Serff; kommen zwar in der Tracht den jetzbeschriebenen Karstnern gar nahe; bleiben aber in der Sprache weit von ihnen und reden ihre besondere; als die rechte Japydes oder Nachkommen der alten Japydum, welche von den alten Land und Geschichtverfassern beschrieben worden”.— c) XI, p. 55: „Denn die Tschitscher und Karster bringen alle Woche von dem Meer das Saltz hieher”.

Cea mai veche amintire a Cicilor datează din anul 1463 și o găsim în traducerea Psaltirii croate a preotului Peter Fraščić scrisă la Lindaro în anul 1403. La sfîrșitul acestei Psaltiri se amintește o năvălire a contelui Ioan Frankapan din Veglia, printre ai cărui oameni se aflau și Cici: „a Cici Kneza Ivana 20 ino 7” adecă: „din Cicii contelui Ioan (au rămas morți) 27”². În **Beschreibung des Geschlos Marefels sambt allen güldt und herlichait** aflăm la 2 Iulie 1253 pe Cici veniți din vechea Croație pe teritoriul Istriei: „ist aus der Ursach, des die Tschizen aus Krabat-ten vor den Türken lauffen”³. Printre populațiile remarcate în Croația turcească de **Benedikt Kuripeschitz** într-o călătorie făcută

¹ Asupra lui Valvasor v. Fr. Schumi, *Aus Valvasors letzten Lebenstagen*, în *Archiv für Heimatkunde* II (Laybach, 1887), p. 281 și urm.

² D. Surmin, *Acta croatica (Hrvatski spomenici)*, în *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, VI (Zagreb, 1898), p. 237.

³ Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, Graz 1877, p. 86 nota 4.

la Constantinopol în August 1530 și publicată supt titlul: **Itinerarium, Wegrais Kö. Mayt. Potschafft gen Constantinopel, 1531**, se găesc și „Surffen, die nennen sie Walachen und wir nennen sie Zygen (— Cici) oder Martholosen, die kommen von dem Ort Schmedrav (— Smederevo) und Griechisch-Weissenburg (— Belgrad), und haben St. Paul's Glauben”. Și tot acolo mai aflăm că „die Surffen, Zitsen und Martholosen von wegen der Schatzund der Zyns und Beschwerung der Herrschaft vast weg flyichen”¹. — Numeroase alte știri asupra Cicilor se găesc în documente contemporane din Istria². Astăzi numai într'o comunitate românească aflată în localitatea Zeiane (Xeiane, Seiane) din parohia Mune, la Sud de drumul care duce de la Fiume la Trieste³, mai trăiește denumirea aceasta de Cici, căci Rominii din Seiane, spre deosebire de ceilalți Romini din Istria, se numesc ei pe sine și sint de popoarele învecinate denumiți: Cici. Intre denumirea aceasta românească de Cici și expresia Cicen, supt care se înțeleg astăzi locuitorii slavi din Cicenland (Ciceria, Ciéarija, Cicenboden, țară care se întinde la Nord-Vest de Monte-Maggiore și cuprinde partea nordică a peninsulei Istria) nu există nicio legătură⁴.

4.

Cu Uskocii se ocupă Valvasor într'un capitol special — al 4-lea din cartea a șasea—, pe care-l reproducem în întregime mai jos.

¹ Bidermann, *Neuere slavische Siedlungen auf süddeutschem Boden*, în R. Lehmann und Kirchhoff's *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*, II⁵ (Stuttgart 1888), p. 365 și urm.

² *Codice diplomatico istriano*, ed. P. Kandler, Trieste 1847; P. Kandler, *Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste*, Trieste 1861-62. V. asupra Cicilor frumoasa contribuție a lui G. Vassilich, *Sull'origine dei Cici, estratto dall' Archoografo triestino*, serie III, volumi XXIX e XXX della raccolta, Trieste 1906.

³ Miklosich, *Wanderungen*, 1.

⁴ Urbas, *Die Tschitscherei und die Tschitschen*, în *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins*, XV (Salzburg 1884), p. 5, contra lui Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, p. 79, care derivă pe rom. Cici de la serbo-croatul čiča, „Anrede an einen ältern Mann, patruuus”. Ipoteza că pentru denumirea românească Cici ar trebui căutată explicarea pe terenul limbii romine a indicat-o pentru prima dată Ive, în *Romania*, IX (1880), p. 323 nota 3 și e reluată de I. Popovici, *Les noms des Roumains de l'Istrie*, în *Romania*, XXXIII (Paris 1903), p. 123. În sensul vederilor lui Bidermann se pronunță Byhan, cînd, în *Istro-rumänisches Glossar*, p. 370, explicînd acest cuvînt, se gîndește la croatul Čič, Čiči.

mănesc toate aceste probleme, care stau în strinsă legătură cu trecutul Istro-Romînilor, pentru ca, pe baza unei largi și amănunțite cercetări a tuturilor izvoarelor, să fie studiate cu toată soliditatea cuvenită.

3.

Pe Cici îi amintește **Valvasor**¹ în opera sa **Die Ehre dess Herzogthums Crain**, Laybach 1689, în șase locuri: cartea I, p. 7; II, p. 256; V, pp. 41, 50, 55; XI, p. 55. Dintre aceste locuri noi vom reproduce numai următoarele trei: a) I, p. 7: „Denn die so zur linken Seiten dess Berges Carusadii (oder Carsi) wohnen, werden noch heutiges Tages insgemein Tschitii genant. Wiewol etliche, aus dem Bericht ihrer Vorfahren, dafür halten, dass selbige Tschitii vielmehr von Walachen herkommen, so aus der Turkey sich dahin geflüchtet: weil ihre Red-art annoch der Walachischen etlicher Masser beykommt; als uns ruhmgedachter Schönleben erinnert”. b) II, p. 256: „Das dritte Geschlecht der Einwohner nennet man die Tschitschen (untern gemeinen Hauffen aber Zische). Diese haufen zwischen Neuheus und S. Serff; kommen zwar in der Tracht den jetzbeschriebenen Karstnern gar nahe; bleiben aber in der Sprache weit von ihnen und reden ihre besondere; als die rechte Japydes oder Nachkommen der alten Japydum, welche von den alten Land und Geschichtverfassern beschrieben worden”.— c) XI, p. 55: „Denn die Tschitscher und Karster bringen alle Woche von dem Meer das Saltz hieher”.

Cea mai veche amintire a Cicilor datează din anul 1463 și o găsim în traducerea Psaltirii croate a preotului Peter Fražčič scrisă la Lindaro în anul 1403. La sfârșitul acestei Psaltiri se amintește o năvălire a contelui Ioan Frankapan din Veglia, printre ai cărui oameni se aflau și Cici: „a Ciči Kneza Ivana 20 ino 7” adică: „din Cicii contelui Ioan (au rămas morți) 27”². În **Beschreibung des Geschlos Marenfels sambt allen güldt und herlichait** aflăm la 2 Iulie 1253 pe Cici veniți din vechea Croație pe teritoriul Istriei: „ist aus der Ursach, des die Tschizen aus Krabatlen vor den Türken lauffen”³. Printre populațiile remarcate în Croația turcească de **Benedikt Kuripeschitz** într’o călătorie făcută

¹ Asupra lui Valvasor v. Fr. Schumi, *Aus Valvasors letzten Lebenstagen*, în *Archiv für Heimatkunde* II (Laybach, 1887), p. 281 și urm.

² D. Surmin, *Acta croatica (Hrvatski spomenici)*, în *Monumenta historico-iuridica Stavorum meridionalium*, VI (Zagreb, 1898), p. 237.

³ Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, Graz 1877, p. 86 nota 4.

la Constantinopol în August 1530 și publicată supt titlul: **Itinerarium, Wegrans Kö. Mayt. Potschafft gen Constantinopel**, 1531, se găsește și „Surffen, die nennen sie Walachen und wir nennen sie Zygen (— Cici) oder Martholosen, die kommen von dem Ort Schmedrav (— Smederevo) und Griechisch-Weissenburg (— Belgrad), und haben St. Paul's Glauben”. Și tot acolo mai aflăm că „die Surffen, Zitsen und Martholosen von wegen der Schatzund der Zyns und Beschwerung der Herrschaft vast weg flyichen”¹. — Numeroase alte știri asupra Cicilor se găsește în documente contemporane din Istria². Astăzi numai într'o comunitate românească aflată în localitatea Zeiane (Xeiane, Seiane) din parohia Mune, la Sud de drumul care duce de la Fiume la Trieste³, mai trăiește denumirea aceasta de Cici, căci Romîni din Seiane, spre deosebire de ceilalți Romîni din Istria, se numesc ei pe sine și sînt de popoarele învecinate denumiți: Cici. Intre denumirea aceasta românească de Cici și expresia Cicen, supt care se înțeleg astăzi locuitorii slavi din Cicenland (Ciceria, Cičarija, Cicenboden, țară care se întinde la Nord-Vest de Monte-Maggiore și cuprinde partea nordică a peninsulei Istria) nu există nicio legătură⁴.

4.

Cu Uskocii se ocupă **Valvasor** într'un capitol special — al 4-lea din cartea a șasea—, pe care-l reproducem în întregime mai jos.

¹ Bidermann, *Neuere slavische Siedlungen auf süddeutschem Boden*, in R. Lehmann und Kirchhoff's *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*, II⁵ (Stuttgart 1888), p. 365 și urm.

² *Codice diplomatico istriano*, ed. P. Kandler, Trieste 1847; P. Kandler, *Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste*, Trieste 1861-62. V. asupra Cicilor frumoasa contribuție a lui G. Vassilich, *Sull'origine dei Cici, estratto dall' Archoografo triestino*, serie III, volumi XXIX e XXX della raccolta, Trieste 1906.

³ Miklosich, *Wanderungen*, 1.

⁴ Urbas, *Die Tschitscherei und die Tschitschen*, in *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins*, XV (Salzburg 1884), p. 5, contra lui Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, p. 79, care derivă pe rom. Cici dela serbo-croatul čiča, „Anrede an einen ältern Mann, patruus”. Ipoteza că pentru denumirea românească Cici ar trebui căutată explicarea pe terenul limbii romîne a indicat-o pentru prima dată Ivc, în *Romania*, IX (1880), p. 323 nota 3 și e reluat de I. Popovici, *Les noms des Roumains de l'Istrie*, în *Romania*, XXXIII (Paris 1903), p. 123. În sensul vederilor lui Bidermann se pronunță Byhan, cînd, în *Istro-rumänisches Glossar*, p. 370, explicînd acest cuvînt, se gîndește la croatul Cič, Ciči.

Von den Sitten, Gebräuchen, Wohnungen und Sprache der Uskokon (oder Walachen) in Mittel-Crain als im dritten Theil dess Landes.

Inhalt.

Warum man die crainerische Walachen Uskokon nennet. Der Uskokon Wohnungen. Sie tragen grossen Lust zum Soldaten Wesen. Ihre Nahr und Handthierung. Seynd geneigt zum Stehlen. Lieben das Fressen und Sauffen. Geben gute Läufer. Nehmen oft ihre Bräute mit Gewalt hinweg. Straffe solcher Verwegenheit. Wie die Heimholung der Bräut geschicht. Ceremonien bey der Copulation. Sinnbild der Treu. Tauf der Uskokischen Kinder. Thörichtes Geschwätz bey dem Todkrancken. Begrübniss Gebräuche, Sonderliche Weise bei Begrübniss eines Kindes. Wie die Weiber den Tod ausschänden. Zertrümmerung der Kindswiegen. Weiberkleidung. Ihre Schuhe. Kopff-Zierrath. Der Männer Tracht. Ihre Gewehr. Ursprung dess Worts Pop. Der Uskokon Sprache: Ob dieselbe halb Lateinisch sey. Wovon der Walachen Name herkomme. Bedeutung dess Namens Walach. Was für Walachen recht Walachisch reden. Beweis dass in der recht eigentlichen Walachey halb Latein geredet werde. Was der Name Morlachen bedeute. Der Name Morlachi wird bald in weitem bald engem Verstande genommen. Warum man die Berg-Walachen Morlaccos oder schwarzte Lateiner genant. Bedeutung des Namens Bogdan.

Die Uskokon (Uskoke) oder Walachen haben den Namen empfangen von dem Wort skok, welches auf Crainerisch einen Sprung bedeutet. Denn vor ungefähr 146 Jahren seynd sie mit Weib und Kindern aus der Türckey entsprungen (oder entfloffen) und in Crain gekommen. Desswegen nennet man sie Uskoke, auf Crainerisch; wiewol die Teutschen solches aussprechen Usgokon und auch Uskokon wie im gleichen Viskokon. Weil nun Uskok ein Ubersprung heist, so bedeutet Uskoke soviel als ein Uebergesprungener oder ein Uebergänger. Sie selbst nennen sich in ihrer Sprache **Vlahe** oder **Lahe**; gleichwie sie unter den Griechischen Keysern Blachi genant wurden als wie man bey Laonico findet. Diese Leute die Uskokon oder Walachen wohnen in Mitter

(oder Mittel) Crain, das ist im dritten Fünfftheil; haben sonderlich bey Freyenthurn, Weniz und derer Gegend grosse Dörffer; aber bey Sichelberg in demselbigem Gebirge meistentheils einzelne Häuser und bey jedwedem Hause einen Weingarten, auch viel Obst-Bäume und Baufelder. In jedwedem Hause wohnen aufs wenigste drey, vier, auch wohl fünff verheirathete und also ein Hauffen Kinder beysammen; doch aber gleichwol nur einiger Hauswirt und eine Hauswirthinn. Solcher Hauswirt ist der ältere Mann, wofern er anderst tauglich dazu: die Hauswirthinn aber ist dess jüngsten verheiratheten Brudern oder Vetterns Weib. Diesen Beyden müssen alle die Andre gehorsamen und die andre Hausarbeit verrichten.

Man findt auch ziemlich viel derer Häuser darinn zu acht und gar zu zwölff Männer die alle das Gewehr zu führen und auf die Grentzen zu gehn tügtig seynd. Ja sie geben alle fast gute Soldaten: dörffen zwar keine Steuer noch Contribution erlegen; müssen aber hingegen ihren Kriegsdienst steuern und so oft es von nöthen oder von ihrem Hauptmann befohlen wird wider den Erbfeind ziehen und auf seyn und wider denselben auf ihre eigenen Kosten Tag und Nacht die Wacht versehen. Unter welchen Beyden sie das erste nemlich wider den Erbfeind einen Zug zu thun am Liebsten und gar gerne thun: weil ihnen die Hoffnung guter Beute alle Gefahr aus den Augen ruckt. Sonst nähren sie sich meistens von der Viehzucht, nemlich von grossen und kleinen Vieh, als von Rindern, Ziegen und Böken: sonderlich aber ziehen sie guten Nutzen und Nahrung von den Schafen: deren Mancher zu zweyhundert und also eine gantze Heerde beysammen hat. Im übrigen führen Manche dabey auch einen Handel auf Kirchweihen mit Pferden, Ochsen und andrem Vieh: welches sie entweder vertauschen oder verkauffen oder sonst auf eine und andre Weise Handelschafft treiben und was zu gewinnen suchen. In sonderheit seynd sie trefflicherfahrne Meister in der Kunst etwas zu finden ehe mans verliert und gar willig was zu giebt. Jedoch kann dieses nicht Allen zugerechnet werden: denn es giebt auch noch unter ihnen ehrliche und wackere Leute die sich mit keiner Mauserey, sondern redlichem Gewerbe und Handthierung behelffen. Aber dieses ist bey ihnen gar was Gemeines, dass sie die Nase gar tieff in die Kannen und Gläser hencken und ihren Magen gern zum Weinkeller sowol als zum Speise-

Behalter machen. Denn sie verfressen und versauffen insgemein im Herbst Alles was sie an Wein und Getreide erbaut und eingeerntet haben. Es muss alles bald herdurch. Sie gehen von einem Hause zum andren, schlingen, schlucken und schwelgen solange was vorhanden. Wovon ihnen aufs wenigste dieser Vortheil überbleibt dass ihnen nichts schimmlicht noch karnigt oder dem Türken zu Theil wird. Hernach wann Alles aufgezehrt und der Schlund Feyerabend hat, so so gehen sie auf Beute. Zu Theil bekommen sie dieselbe nicht bey dem Erbfeinde, suchen sie solche im Lande hin und wieder wo sie sich lässt antreffen. (Welches ich doch gleichwol nochmals nicht von Allen schreibe.) Dessenwegen es dann oft ihrentwegen im Lande grosse Ungelegenheit setzt. Sie halten mit und aneinander wie eine Kette und vergliedern sich also fest auf einen Anschlag, dass keiner von dem Andren aussetzt. Ueberdas geben sie gute Läufer und lauffen ihrer Viele so schnell dass es ihnen kein Teutsches Pferd nachthut: daher man ihnen oft vergeblich nachsetzt. Ertappt man aber Einen, so wirfft man ihn ins Gefängniss; er sey gleich weltlich oder geistlich als ein Pope, oder Coluger. Wie es dann weiter nicht als billig dass, wann Jemand bey der Verwirckung selber seine Person nicht ansieht, dieselbe auch bey der Bestraffung nicht angesehen werde. Was ich erst gesagt dass sie gerne nehmen was man ihnen nicht giebt, das erstreckt sich auch auf ihre Heiraths-Werbungen. Denn, so ein Uskok oder Walach ein wenig von Vermögen ist und heirathen will, auch als dann seine Befreundte ein lediges Weibsbild, nemlich ein saubres Mägdlein (denn nach den Wittfrauen fragen sie nicht), für ihn wissen, so machen sie oft nicht lange Zeremonien bey der ehelichen, Werbung, sondern, infall die Eltern auf das erste Ansuchen ihre Tochter nicht versprechen und das Ja-Wort geben wollen, so kommt der Freyer bissweilen mit fünf oder zehen Pferden, auch wol nach Erachtung der Nothwendigkeit in stärkerer oder geringerer Anzahl und holet mit Gewalt diejenige so sein Hertz gefangen hat ab, also dass man von einem solchem Entführer am allereigentlichsten sagen kann, er habe ein Weib genommen. Hiezu spühren sie vor allen Dingen die Zeit und Gelegenheit fleissig aus, da dess Mädleins Vater, Brüder oder Vettern entweder auf der Grentzen oder sonsten nicht daheim noch zur Stelle seynd: auf dass sich zwischen ihnen kein Gefecht, noch Blut-zwang erhebe. D.

rum kommen sie bey Nacht und, so alsdann diejenige welche annoch zu Hause geblieben, das Mägdlein nicht mit Güte folgen lassen, stürmen sie Thor und Thür, brechen ins Haus, reissen das junge Mensch mit Gewalt zu sich und führen es davon ohn der Eltern Danck. Da dann bissweilen der Lateinische Spruch gaudet rapi virginitas, die Jungfern wolien lieber gezogen als bewogen seyn, bey mancher wol zutrifft nachdem der Entführer wol oder schlecht gebildet ist und ihr etwan im ledigen Stande die Zeit zu lang oder zu kurtz wird. Mitt solchem lebendigem Liebes-Raub eilen sie fort und führen die Entführte biss auf eine oder zwe Meilen zu einem Pop oder Coluger (das ist zu einem Walachischen Priester oder Mönchen) der sie gleich copulieren muss und vorher wenig examiniert ob es mit oder ohne Bewilligung der Eltern geschehe. Wann es aber der Hauptmann zu Sichelberg erfährt, müssen sie ihm alle so dabei gewest eine grosse Straffe geben: Welches sie schreckt, dass es nicht täglich geschieht. Dennoch können sie es nicht gänzlich unterlassen, sondern wagens bissweilen doch darauf hin. Wann es aber mit der Heirath ordentlich zugeht und man schon die Braut heimholen will, so führt sie der Deuer, das ist der Brautführer, vor sich auf seinem Ross gantz ver mummt. Sie sitzt auf dem Pferde vorn im Sattel und hinter ihr der Brautführer: welcher ihr den gantzen Kopff mit Tüchern verwickelt dass sie nicht siehet wo sie hinreitet. An theils Orten ist der Brauch dass Einer von ihren oder auch bissweilen von dess Hochzeiters nechsten Befreundten die erste Nacht bey der Braut schläfft; doch in allen Ehren (verstehe in so Uskokischen Ehren). Denn sonst würden Andre Einem für solches Freund-Stück und Ehr-Erweisung dergleichen Praeliminarien-Machern einen üblen Danck wissen und einen solchen Credentzer zum Walachen machen: wie die Teutschen reden wann sie einem Hengst den Mut nehmen lassen. Gleichwol mag der Bräutigam, wofern er eine verruckte Uhr darin das Hertz vorn an der Stirne steht antrifft, wil sagen die Braut keine Jungfrau findet, sie von sich lassen und eine andre heirachten. Doch wird ihm solches nur einmal zugelassen und kann ein solcher zu keinem geistlichen Amt befördert werden der sich von der ersten um solcher ihrer Vorher-Befleckung willen geschieden. Die Braut wird allezeit aus dem Hause ihrer Eltern mit verhülltem Angesicht zur Kirche geführt: um ihr damit das Lehr-

Gemerck zu geben dass sie nicht wissen müsse von freyen Stücken nach ihres Vaters Hause wieder unzukehren. In der Kirchen aber unter der Trauung entdeckt sie das Antlitz. Dasselbst setzt der Priester welcher sie zusammen giebt sowol dem Hochzeiter als der Hochzeiterinn einen Krantz auf der von Rosen-Stöcken geflochten, zum Sinn- und Lehr-Bilde dass sie sich weder durch Glück noch Unglück müssen trennen lassen. Die Uskokken tauffen erst ihre Kinder wann dieselbe ziemlich alt und erwachsen seyend. So beichten sie nicht vor dem dreyssigsten Jahr ihres Alters. Erkrankt Jemand unter ihnen so sehr dass seines Aufkommens keine Hoffnung mehr übrig, so muss der Kranke sich selber waschen. Die Ursach und Meynung warum solches geschieht ist gar lächerlich und beruhet in diesem Wahn dass er nach seiner Scheidung fein sauber sich bey Gott dem Vater, Sohn und Heiligem Geist einfinden möge. Dabey führen sie auch ein thörichtes Geschwätz: nemlich, wann die Engel ihn werden umgeben, so werde ein Jeglicher derselben ihm unterwegs auf der Reise nach der andren Welt seine ritterlichen Thaten vortragen: der eine Engel werde seinen Sebel und Rohr vor ihm hertragen (ohnangesehn dieselbe doch am Nagel hangen bleiben), womit er gegen seinen Erbfeinde dem Türken sich so ritterlich gehalten, ettliche andre werden ihm vortragen was er mit seiner freyen Hand ertappt und hinweggezogen, wiederum andre die Castraunen (oder Schöpsen) und Schafe; ein andrer die Böcke und Ziegen; ein andrer die Rosse und Stutten so er von fremden Orten gebraucht; ein andrer die Kleider. Also machen sie soviel ehrliche Aemter sein theilhafft damit etwan unter den Engeln keine Jalousie (oder Neyd-Eyfer) entstehe. Endlich streichen sie auch mit vielen Ruhm-Sprüchen herausdass er sich bey seiner Leb-Zeit so mannhafft und tapffer gehalten, womit er nun ohn einen rühm. und unsterblichen Namen hintelasse. Und also stirbt er unter solcher Alfantzerey dieser ledigen Kranken-Tröster dahin. Sie haben keine Freyt oder Kirchhöfe zu Begrabung der Todten, sondern die gantze Erde ist ihr Kirchhof. Sie begraben den Leichnam wo sie am ersten hinkommen und Gelegenheit finden, entweder unter einem Baum oder sonst anderswohin, legen ein Stücklein Brods und eine kleine Geld-Müntze als eiwan Sold oder einen Groschen, manche bissweilen auch wol nur einen Plening zu dem Todten hinein. Atsdann wirfft man

ein wenig Erdreichs auf ihn und legt oben drauf ihm einen ziemlich schweren Stein auf den Kopff; dessgleichen auch einen auf die Füße (vielleicht der Meynung dass er nicht wiederkommen und im Hause umgehen solle). Hernach muss man den Pop oder Coluger, für eine Seel-Messe vier Gülden Crainerisch geben. Damit ist die Begräbniss volbracht. So man aber ein junges Kind zur Erden bringt, trägt die Mutter desselben, indem man damit zu Grabe geht, die Wiegen auf dem Kopff, und, wann man nun wirklich einschert, hebt sie an wider den Tod zu lamentiern und zu schmähen und macht diesen tauben Strecke-Bein so greulich aus dass ihm hören und sehen darüber vergehn mögte wann er Gehör und Gesicht hette: darum nemlich dass er ihr das Kind genommen daraus ein guter Held hette werden können, und was sie ihm sonst mehr unter die Nasen reibt. Sie beschleusst aber solche ihre Invectiv, oder Verweis und Klag-Rede mit diesem Formular womit sie ihm das vorige gleichsam würtzen und pfeffern woll: Du grimmiger ungestalter wühster hässlicher grässlicher unersättlicher Tod! hast du mir das Kind genommen und gefressen; ey! so hast du hier nun auch die Wiegen dazu (friss dass du dran erwürgst!) und stopff damit dein Maul dass dir alle Zähne abbrechen mögen! Nach diesem Compliment und zierlichem Beschluss wirfft sie die Wiegen aufs Grab, tritt und springt mit Füßen drauf solange biss die Wiege zu kleinen Stücklein zertrümmert ist.

Jetzo muss ich auch ihrer Kleidungen und Sprache Meldung thun. Ihre Kleider-Tracht wird auf dem beygedrucktem Kupffer erscheinen. Die Weiber tragen lange Ober-Röcke ohne Ermel, wiewol sie unten Andre Ermel haben. Die Brust zieren sie mit buntfarbnen oder geblühten Tüchern; so seynd auch ihre Unterröcke von blauen, roten und andren Farben schekirt. An den Füßen tragen sie Opanken, das ist eine breite Solen darinn an dem Rande herum kleine Löchlein, wodurch man nur eine Schnur ziehet und also den Schuh schon fertig hat. Solche Schuhe werden Opanken genannt. Etliche Bauern und arme Leute nehmen nur ein Stück von einer frischen Hautschaben das Haar mit dem Messer davon ab; machen ihnen gleich also ihre Opanken aus roher und frischer Haut. Ihren Kopff umwickeln sie nach Ausweisung des Kupffer-Bildes gar arttlich mit einem langen und schmailen Tuch vont bunt gefärb-

ten Leinwand. Die Männer gehen schier gekleidet wie die Krabaten: allein Etliche tragen ganz kleine Käpplein so nur einer Handbreit gross auf dem Haupt. Etliche aber binden solches Käpplein mit einem Faden unter dem Kinn bey der Gurgel zusammen, damit es nicht herab falle. Die Männer tragen gleichfalls alle auch Opanken, Hosen und Röcke wie die Krabaten, auch meistens von gefärbtem Tuch. Hosen und Strumpff haften gleichfalls auf krabatisehe Weise aneinander. Etliche prangen mit grossen langen Bärten, Etliche aber mehnen dieselbe mit der Scheer weg und lassen allein den Ober-Bart (oder Knebel-Bart) lang wachsen. Der Kopff wird gleichfalls beschohren und demselben vorn nur ein langer Zopff oder Püschlein Haars gelassen: wiewol etlichen solcher Haar Kopff hinten sitzen bleibt sie den Türken. Etliche tragen auch grosse Kappen auf dem Haupt gleich den Krabaten; wie man in dem Kupffer davon ein Muster sieht an demjenigen welcher dem Coluger (oder Uskokischem Geisflichen) die tieffe Reverentz macht. Der mit dem Hut mustert einen Coluger ab; aber der andere mit dem Käpplein einen Popen; das ist einen Presbitern. Dergleichen Leute bey den Moscowitern gleichfalls Popen geheissen werden; vermutlich von dem Worte Papa, womit von Alters ein Lehrer der lateinischen Kirchen gleichwie er in der Griechischen πάππο; getitulirt word. Wowon auch der Nider-Teutsche und Niederländische Name Pap, imgleichen in Hochteutscher Sprache der Pfaff herkommt.

Selbige Popen tragen bissweilen gleichfalls Kappen, wie dieser auf dem Kupffer; sonst aber mehrentheils auch Hüte wie die Colugeri, das ist wie die Religiosen oder Mönchen. Dieses Volk redet Walachisch, welche Sprache von der Krabatisehen in etwas, von der Crainerischen, aber noch was mehr unterschieden ist. Es gedenckt gwar Johannes Lucius, die Walachische und Lateinische Sprache seyen einander sehr ähnlich und die Walachische von der Lateinischen entsprossen: aber man muss wissen dass solche halb-Lateinische Sprache nicht unserer Uskoken oder in Crain wohnender Walachen, sondern der Morlachen ihre sey. Welche Morlachen man insgemein auch Walachen nennet. Daher dieser Bericht dess Lucii auf die Sprache der Morlachen gehet. Denn in der gantzen in Turkey ligenden Walachey redet man also wie allhie unsere Uskokischen Walachen.

Anmerckung.

Damit der hochgeneigte Leser aus soichem Bericht sowol dess Lucii, als auch unsers Herrn Haupt-Authoris, keinen Missverstand schöpffe und die Gedancken bekomme als ob man allen Walachen durchgehends das gebrochene Latein ab oder zuspreche, wird hierbey vermutlich folgende Erklärung nicht undienlich seyn. Die Walachen werden von den alten, sonderlich griechischen Historicis, Vlahi, und Blachi genannt. Welchen Namen Einige von einem Römischen Land-Pileger Flacco herleiten; unter denen Bonfinius, Jovius und andre mehr begriffen. Welches aber Leunclavius als eine Fabel verwirfft. Stephanus Zamoscius will es komme her von dem Wort Olaz, womit von Alters die Aborigenes, oder ertz-uralte Vorfahren der Walachen benamset vorden: von selbigen Namen habe man sie Olachos, und mit der Zeit hernach Walachos, geheissen. Es scheint aber dass der alte Sclawonische Scribent Diocleas in dieser Ungewissheit am Gewissesten oder aufs wenigste am scheinbarstem getroffen mit diesem seinem Bericht, der Nam Vlah sey ein Sclawonisches Wort und werde bey allen Sclavis oder Slavoniern ein Römer, Lateiner oder Italiäner dadurch verstanden. Welchen Urtheil dess Polnischen Geschicht-Verfassens Cromeri Feder nicht entgegen, wann sie schreibt es werden in Polnisch und Sclawonischer Sprache mit dem Name der Walachorum oder Wlassorum, nicht allein die Walachen selbst, sondern auch alle die so Italiänisches Geschlechts seynd bekleidet; welches auch eine Anzeigung gehet dass dieses ein Italiänisches Volk sey. Vlah aber oder Vlach bedeutete zuletzt den Sclavis oder Sclavoniern soviel als einen Knecht. Denn, nachdem die Sclaven das gantze Illyrien eingenommen und die darinn wohnhaffte Römer in Dienstbarkeit gesteckt, ward der vorhin so berühmte Römische Nam bey den Sclaven gantz verächtlicht und begunnte der Name Vlah, einen dienstbaren und sclawischen Menschen zu bezeichnen. Welche Bedeutung hernach auch auf die schlechtest und geringste Leute der Sclavonier selbst als auf Hirten, Bauern und dergleichen sich erstreckte. Es werden aber unter dem Namen der Walachen sowol bey jüngeren als alten Scribenten unterschiedliche Völker begriffen. Bey den Griechischen Historicis, werden sowol die Bulgari und Thessalische Walachen, so zwischen den Albaniern, Griechen und Bulgaren ligen, als die Walachen und Moldauer jenseit

der Donau mit dem Namen der Vlahorum oder Blahorum überzogen. Wiewol diejenige Walachen welche walachisch reden sich selbst den heutigen Tages nicht Walachen, sondern Rumenos, nennen und für Nachkömmlinge der Römer ausgeben, auch ihre Sprache für Römisch wollen geachtet wissen. Wie denn solches auch ihre Sprache selbst beglaubt. Diese Walachen aber nemlich die welche über der Donau ligen, nemlich die recht eigentlich so genante Walachen und die Ober Walachen, die Moldauer sage ich, meynet unser Haupt-Author nicht, wann er meldet dass die gantze in Turkey ligende Walachey halb-lateinisch rede; sondern die Walachen so diesseits der Donau in Rascia, Bosnia und in der Bulgarey leben. Denn diese seynd dem Türcken unmittelbar meistens unterworfen; dahingegen die jenseit der Donau noch ihren Fürsten haben, ob derselbe gleich dess Türcken Vassal, ist. Wann nun Lucius den Walachen ein gebrochenes oder corruptes Latein zuschreibt, so versteht er nur diejenige so unter einem christlichen Fürsten leben und in berühmtester Deutung Walachen genannt werden; dagegen man die so disseits der Donau oder auch hart an jenseitigem Donau-Ufer ligen selten nur Walachen heist. Dass nicht alle Walachen walachisch, sondern die jenseitige ein verderbtes Latein reden, ist ungezweifelter Gewissheit und aus ansehnlichen Scribenten erweislich.

Von der jenseitigen redet Isthuanfius, wann er schreibt: es seyen zwo Walacheyen deren Eine heute die Moldau heisse und besser nach dem Schwarzen Meer hin lige; die eigentlich so genannte Walachey aber stosse an den Donau-Strom durch welchen sie noch von der Bulgarey werde abgesondert: die alten Römer hetten beydes mit samt Siebenbürgen Daciam benamst und neue Römische Einwohner dahin versetzt; wie solches andre unzählbare Denckzeichen der Antiquität, so den Steinfelsen und Marmel-Steinen eingehauen auch hiedurch angezeigt und bezeugt werde dass die Einwohner sich der Römischen wiewol verderbten Sprache gebrauchten, so der Spanischen, Frantzösischen und Italiänischen dern massen gleiche dass es wenig Mühe brauche dieselbe gegeneinander zu verstehen. So sagt Thuanus, der hochberühmte Scribent, von den Walachen: quod multis ex lingua romana detortis vocibus usque adhuc in ea regione utantur, dass man in selbigem Lande annoch viel Wörter so aus dem Latein corrupirt worden gebrauche. Der fürnehmste unter den

Teutschen Poeten, Martinus Opitius, kann hiebey auch als ein glaubwürdiger Zeuge stehen: weil er sich in Siebenbürgen, an den Walachischen Grentzen eine Weile aufgehalten, auch wegen seiner vorgehabten Beschreibung Daciens ein Stück Weges in die Walachey hinein gereiset und mit manchem Walachen selbst geredet. Derselbe bestetigt das corrupte Latein der Walachen mit diesen Reimen:

Doch eure Sprache bleibt noch hier auf diesen Tag:
 Darob sich ein Mensch gar billig wundern mag,
 Italien hat selbst nichts gantz von seinen Alten,
 Ingleichen Spanien und Gallia behalten.
 Wie erwan diss nun kann den Römern ähnlich seyn
 So nahe seynd verwaudt Walachisch und Latein ¹.

Es ist aber wol zu verwundern wie obgedachter Lucius gar recht urtheilet dass die Lateinische Sprache schon von viel hundert Jahren hero disseits der Donau gantz ausgewurtzelt, jenseit des Donau-Stroms aber wiewol in einem verändertem Dialecto, annoch erhalten werde und von dannen nochmals in Thessalien versetzt worden; und zwar um so viel desto mehr weil die Römer das letzte Dacien zur zeit Trajani eingenommen, hingegen das vordere unterm Keyser Aureliano verlohren und quitirt; auch von dannen das Volck disseits der Nider-Donau versetzt zwischen die Mysischen Landschaftten und also ein neues Dacien angerichtet haben. Es sihet aber sehr glaublich dass hernach die Bulgaren, als sie über die Donau gegangen und den Römern solches neue Dacien samt Mysien, Macedonien und einem Stück von Thracien entrissen, die überwundene und gefangene Römische Einwohner daselbst aus den disseitigen Landschaftten der Donau zu den jenseitigen Walachen samt der Sprache hinweg geführt. Worauf die bulgarische Sprache hingegen in besagten Ländern disseits der Donau aufgekommen und gleichfalls die Sclavonische sich etwas mit dabey nach und nach eingemengt. Und solches ist jetzo die in Turkey, das ist in Bosnia, Mysia und

¹ Versurile sînt din poesia *Zlatna*, publicată în *Tentsche Poemata* în anul 1624. O retipărire a primei ediții a dat-o G. Witkowski, Halle 1902. Versurile citate de Valvasor au fost în zilele noastre relevate și de Gartner, *Darstellung*, p. 80.

Bulgarey befindliche Walachey jenseit der Donau. Dieser ihrer Sprache gebrauchen sie auch die Uskokische Walachen in Crain. Die Walachen, spricht Lucius, welche im Gebirge Rasciae, Bosniae und Croatiens sich aufhalten, obgleich viele dieselbe für eine Nachkommenschafft (oder Posterität) der Römer achten, die, als Dalmatien von den Sclavis erobert worden, ins Gebirge entwichen, sihets doch glaubmässig, man habe sie damals nur als Hirten betrachtet, wie auch geschicht: weil sie keine Spuhr der Römischen Sprache behalten haben und ihr Name zu der Zeit bekannt worden, da der Vlahorum, oder Walachen Nam mit denen Sclavis selbstn allbereit vermengt und verwirt gefunden ward und damals nunmehr einen Vieh-Hirten bedeutete. (Nachdem er nemlich vormals bey den Sclavis, soviel als einen Römer oder Lateiner bedeutet hatte.) Diese (Berg-Walachen nemlich in Rascia, Bosnia und Croatien) werden, wie er ferner hinzusetzt, von den Italiänen Moriachen benamst. Welches, nach Bericht Diocleatis, soviel heisst als die schwarzte Lateiner (Moroulachi), denn solchen Namen haben die Sclavi, nachdem sie die Völcker solcher Provintz, als welche Römische war, überwunden und eingenommen, ihnen hernach gegeben. (Angemerckt jetzgenannter Scribent Diocleas, der von Geburt selbst ein Slavonier gewest vermeldet, dass seine Landsleute damals Mysiam (das er Sylloduxiam heisset), Macedonien und Thracien überzogen und selbige überzogene Nationem theiis aus der Griechischen, theiis aus der Slavonischen Sprache von den Obsiegern Mauro-Vlahi, das ist die schwarzte Lateiner, genannt worden; da man sie doch, Lucii Meynung nach, Carnos Vlahos, das ist die Lateinische oder Römische Carnier sonst hette heissen sollen. Daraus erhellet das Lucius durch dieses Thracien Rasciam verstehe, welches das Ober-Thracien bey den Alten war. In dem aber besagter Diocleas den Römischen Thraciern die Schwärtze zuschreibt, scheint er sie zu unterscheiden von Andren welche man auf Slavonisch Bili-Vlahi, die weissen Lateiner, hat nennen müssen. Welcher Nam vermutlich denen heutigen Walachen die gegen den Bulgarn nördlich ligen zur zeit Diocleatis gegeben worden¹. In folgender Zeiten aber halen die Griechen den grossern

¹ Pasagiul din Lucius la care se referă Valvasor se află în *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam 1668, p. 284 (= Schwandtner, III, p. 459); quam nigridinem cum Romanis Thraciae tribuat, hac coloris differentia ab aliis cos

Theil selbiger jenseit der Donau ligenden Walachey, nemlich die Moldau, Maurolapiam genannt, wie Codinus beglaubt. Daher es denn wol geschehn können dass der Moriachen Nam auch mit der Zeit hernach, gleichwie vordem der Nam Walach (Vlahi) über alle Einwohner dess Gebirges die alda nach Walachischer Lebens-Art von der Viehzucht sich erhalten, von den Griechen ausgedehnt und erweitert worden, auch die Venetianer, welche stets in Griechenland handelten, von ihnen den Griechen nemlich solchen Namen entliehen und diese Völcker nach Italiänischer Red-Art Morlaccos genant, nachmals auch denselben deren übrigen Italiänern gemein gemacht. Weswegen dann von selbiger Zeit hero die Leute so in denen Rascianischen, Bosnischen und Croatischen Gebirgen sitzen bey den Italiänern Morlachi und der Krabatische Berg, welcher vohin Albus hiess, Morlacca heissen. Haben also die Italiäner selbst, indem sie den Griechen gefolgt, wiewol unwissend, diese Völcker unter den Namen der Morlaken, soviel als Schwartze Lateiner (oder schwartze Italiäner) für Slavonier genannt. Wie solches offerwehnter Lucius mit Mehrern erzehlt. Dass aber die Ost- oder Norder-Walachey, nemlich die Moldau, vormals, wie allerest erwehnt, von den Griechen mit dem Namen Mauroulahiae (oder Maurolachiae), das ist der Schwartzen Walachey, bemerckt worden, soll geschehn seyn um dess schwartzen Getreyds willen, wovon der Boden sehr fruchtbar ist, wie Leunclabius berichtet. Angemerckt auch die Türken darum dieses Land, nemlich die Moldau, Carabogdanium (das schwartze Land dess Bogdans) heissen nach dem Fürsten Bogdan, welcher Nam den Slavisch soviel als Theodatus bedeutet, und Cara ist bey den Türcken soviel als schwartz, aus diesem allen erscheint dass der Nam Morlach bald in weit schweiffigern bald in eingezogenem Verstande genommen werde. In welchem letztem denselben auch der Herr Haupt-Author gebraucht, wann er schreibet

distinguere videtur, qui slavice Bili-Vlahi, id est Albi Latini, dicendi essent, quod verosimiliter hodiernis Valachis, ad septentrionem Bulgarorum degentibus tempore Diocletis tributum esse debuit". Pentru o glossă găsită în cronică lui Villehardouin și în genere despre o Valahie Albă, v. Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 152. La cele arătate de Onciul acolo vom adăugi numai ca mențiunea unei Valahii Albe la istoricii moderni o întâlnim pentru prima dată la G. Finlay, *History of the Byzantine and greek empires*, Edinburg -- Londra 1854, p. 277: White Wallachia.

dass die Morlachen halb Lateinisch reden. Denn, so man alle diejenige dadurch verstehen wolte welche ehedessen von den Griechen und Venctianern damit bezeichnet worden, so müssen alle die Walachen in Bosnia, Moesia, Rascia, ja auch in Macedonien und Nider-Thracien und also die gantze in Türckey ligende Walachey ein gebrochenes Latein reden, welches doch derselbe widerspricht und diesen Walachen die rechte Walachische Sprache zuschreibt. Derhalben meynet er mit den Morlachen welche halb lateinisch reden, allein die welche in der anjetzo absonderlich so genannten Morlachey leben, die zwischen Liburnia und einigen Canälen oder Busen und Inseln dess Adriatischen Meers sich nach der Länge streckt und an einer Seiten mit Dalmatien, an der andren mit der Stadt Zeng sich benachbart. Denn diese Morlachen welche anjetzo in gegenwärtigem Kriege der Venetianer wider den Erbfeind den Türcken mit streiffenden Einfällen sehr beunruhigen reden Italiänisch oder corruptirtes Latein. Ob aber die Berg-Morlachen oder Walachen so in der Nachbarschaft auf dem Gebirge dort herum leben und an Croatien, Rascia und Bosnia stossen und anjetzo zeichfalls mit auf die Türcken streiffen auch also oder lauter Walachisch reden ist mir unbewust. Vermute aber, weil der Herr Haupt-Author schreibt dass die Crainerische Walachen, so man Uskokken neunt, gleich denen in Türckey ligenden Walachen, kein gestümmelt Latein, sondern die Walachische Sprache haben, es werden auch selbige an jetzt-gedachte Morlachey umbergrenzende Berg-Morlachen (oder Walachen) sich der Walachischen Sprache gebrauchen. Unterdessen ist dieses gewiss dass die Moldauer, ob sie schon ehedessen von den Griechen und Venctianern gleichfalls mit der Zeit Morlachen benamst worden, heutiges Tages dennoch nicht mehr so genannt werden, auch keine andre als die Latein-Vermengte Sprache reden.

Așezările Uskocilor în Kraina pot fi mai de aproape determinate cu ajutorul unor mărturii contemporane găsite în niște scrisori ce se păstrează în Arhivele din Kraina¹. La 9 Septembrie

¹ Pentru prima dată publicate în B. A. Keröclöc, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares*, Zagreb 1770, p. 348 și urm. și cercetate de Bidermann, *Zur Ansiedlungs- und Verwaltungsgeschichte der Krainer Uskokken im XVI. Jahrhunderte*, în *Archiv für Heimatkunde*, I (Lai-bach 1882), p. 129 și urm., dela care împrumutăm notițele de mai sus.

1530 Banul Croației, Ioan Torquat von Carlovic, înștiințează pe generalul Katzianer din Mutnica, un castel așezat între riurile Unna și Corona din Kraina, că „aliqui Vlasy” i-ar fi comunicat dorința de a trece de pe teritoriul turcesc la dinsul: „ut saltum faciant ad has partes”. Imediat după această avertisare are loc și de fapt o trecere. Căci la 14 Septembrie 1530 vice-căpitanul și populația din Bihac trimet generalului Katzianer o scrisoare de recomandare în favoarea Vlahilor din părțile Srp, Unnica și Glamoc. Abia însă după trei ani are loc definitivă așezare a acestor colonii pe teritoriul din Kraina. Fiind întrebați unde voiesc să se așeze, ei răspund prin graiul delegaților trimesi dietei din Kraina că nicăiri aiurca decit în Sichelberg (Sichelburg) și în munții „von dannen her auf Mötling und Maichau zu”². Se numiau pe sine „Pribegen” sau „Uskoken”³. Acestor prime imigrări au urmat altele⁴. Odată definitiv așezați, ei apar dese ori în documentele care privesc Croația în veacurile XVI-XVIII ca **Uscoci**, **Uskoki** în documentele latinești, ca **Uscocchi**, **Uskoky**, **Scocchi** în cele italienești, ca **Uskoken**, **Uscocken**, **Ussqoqen**, **Uscogkhen**, **Hussqoqen**, **Usskhoken**, **Uscoqqen** în cele germane.

Constantin Gălușcă.

² Acești munți se și numesc astăzi *Uskokengebirge*. Nu e întâmplător deci că tocmai pe aceste ținuturi ocupate de Uscoci s'au amintit nu de mult și oarecare resturi de limbă românească în Hrast, mai la sud de Mötting, și în Bojanze, mai la Sud de Tschernembl, la K. T. von Czoernig, *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie* I¹ (Viena 1857), p. 69: în Düle și Hrast din districtul Mötting și în Bojanze din Tschernembl, la Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, p. 184, n. 63, ca ultimele rămășițe probabil din acele elemente românești care se găseau pe atunci răspândite în masa Uscocilor. Astăzi însă ele au dispărut, după arătările lui Burada, *O călătorie la Vlahii (Românii) din Kraina, Croația și Dalmația*, în *Arhiva*, XIX (Iasi 1908), p. 281, și urm., complet în masa Slavilor încunjurați.

³ Într'un document din 1637 publicat în *Spomenici hrvatske Krajine* II (= *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XVI), p. 194, cetim: „Pribekhan oder Usskhokhen”.

⁴ Pentru aceste imigrări v. Bidermann, *Zur Geschichte der Uskoken in Krain*, *Archiv für Heimatkunde*, II (Laibach, 1884-1887), p. 174 și urm.

⁵ V. aceste documente în *Spomenici hrvatske Krajine*, I-III (= *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XV, XVI, XX, Zagreb, 1884-1889).

Un document necunoscut privitor la istoria Românilor din Valea Rodnei.

D-l Nic. Drăganu, profesor la Universitatea din Cluj, în studiul „Toponimie și Istorie”, publicat în Anuarul al II-lea al Institutului de Istorie națională, susține că unele numiri de localități din Valea Rodnei sînt de origine ungurească, ceea ce s'ar explica prin legătura cu castrul regal de la Rodna.

Cu alt prilej am atras atențiunea autorului asupra netemeinicii unora din dovezile d-sale¹.

Sînt de părere că, de și castrul de la Rodna a fost de mult ridicat, totuși, aici, la cursul superior al Someșului Mare, nu se poate adevărat existența unei influențe ungurești care ar fi putut impune numiri pentru localități, dintre care multe existau de sigur și pe timpul cuceririi maghiare.

De astă dată sîntem în situația de a aduce o probă convingătoare în ce privește pretinsa origine ungurească a numirii satului *Telciu*. Cluj / Central University Library Cluj

D. Drăganu, aflînd într'un document de la 1440² — cel dintăiu care înșiră satele din ținutul Rodnei — între Salva și Mocod localitatea *Chech*, pe care o cetește *Cseh*, spune următoarele :

„Un sat cu numele *Cseh* nu mai există astăzi, iar locul său în acea înșirare se pare că indică *Telciul*. *Cseh* deci trebuie să fi fost numele de persoană, după care s'a pus ungurescul *telki*, din care s'a născut românescul : „*Telciu*“³.” Și mai la vale : „Cu dispariția domnului a putut să dispară partea întăiu a lui *Cseh telki*, ca în alte numeroase cazuri, rămînuînd numai cea din urmă, care dă în românește *Telchiu* sau *Telciu*“⁴.

Dar acest presupus *Csehtelki* nu se întîmpină nici într'un document. O singură dată întîlnim, cum văzurăm, în actul de la 1440 : *Chech*, care după ortografia timpului trebuie citit : *Csecs*. De la început am avut credința că aceasta e forma coruptă a numirii *Thech* (*Telciu*), dacă nu e cumva o greșală de

¹ Anuarul al II-lea al Inst. de ist. naț., p. 516.

² Vezi V. Motogna, *Articole și Documente*, unde se află citate documentele cunoscute.

³ Anuarul citat, p. 523.

⁴ *Ibid.*, p. 524.

transcriere și că prin urmare pe ea nu se poate clădi o explicație etimologică.

Un document inedit, pe care am avut norocul să-l descopăr în Arhiva Museului Ardelean din Cluj, vine să risipească orice îndoială în această privință.

În acest act, datat 1450 și redactat pe temeiul relațiilor unor oameni cari au fost la fața locului, aflăm a doua înșirare a satelor din Valea Rodnei și între ele: *Theleh*. Așa dară *Cseh* și *Csehtelki* ca numire de localitate în aceste părți n'a existat niciodată. Originea etimologică a cuvintului va trebui deci căutată alurea. Acest exemplu arată cât de mari sînt dificultățile pe care le întîmpinăm la explicarea numirilor topografice și că aici filologii nu se pot dispensa de concursul istoricilor.

Dar să trecem la documentul însuși, care prin datele ce le cuprinde prezintă o deosebită importanță, nu numai pentru trecutul ținutului rodnean, ci și în general pentru istoria românească.

Nu e mare numărul actelor contemporane care vorbesc despre districtul Rodnei înainte de veacul al XVI-lea. Se știe că Rodna („Rodana“) chiar e pomenită pentru întia oră la 1241, de către Rogerius, în legătură cu năvălirea Tatarilor. La 1264, după mărturia unei scrisori papale, Rodna făcea parte din apănatele reginei Ungariei. În același an se amintește într'un act regal „terra Naswod“. Despre Rodna mai vorbesc cîteva documente de la sfîrșitul veacului al XIII-lea și din cursul veacului al XIV-lea. Dar cea dintăiu înșirare a satelor din dependența Rodnei o avem în actul de la 1440, pomenit mai sus, unde se spune:

„Statutoriae literae conv. mon. B. M. V. de Colosmonostor, quibus ad mandatum Elisabethae Reginae Michael, filius quondam Stephani Iakch de Kusal, alias comitis Sicularum, in castrum desertum, sive locum castris desolatis Radna nuncupati, necnon in possessiones seu villas, in maiori parte, ut dicitur, vacuas et inhabitatoribus destitutas, similiter Radna maior (Maier), Zentgyurgy (Singeorz), Nyremezeö (Feldru), Felseö Rebre (Răbra), Also Rebre (Rebrișoara), „Chech“ (Telciu), Nazod (Năsăud), Zalva (Salva), Zagra, Maklod (Mocod) vocatas“.

Documentul descoperit în Arhiva Museului Ardelean, datat 14 Decembrie 1450, conține un raport al aceluiași „convent“

către regele Ungariei, care constă din două părți. În partea întâia, care ne interesează pe noi, ni se spune că, la porunca lui Ladislau de Palócz, judele țării: „pro parte Nicolai, filii Stephani de Kemer, contra Georgium et quondam Ladislaum, filios Iohannis Iakch de Kusal“, „conventul“ a trimis pe preotul Bartolomeiu, care, împreună cu un om regal, la fața locului, în prezența vecinilor și meșteșilor, a prețuit din vedere posesiunile fiilor lui Ioan de Kusal, aflătoare în Rodna și în ținutul aceleia, care apoi au fost predate lui Nicolae de Kemer, ca zălog, cu dreptul de-a putea fi răscumpărate.

Se face o înșirare amănunțită a acestor posesiuni, prin care ni se păstrează date foarte prețioase despre starea economică și culturală, din veacul al XV-lea, a ținutului nostru.

De aceia dăm mai la vale în original această parte a documentului, care, în mai multe locuri, e deteriorat de umezeală. Punctele arată locul cuvintelor care nu pot fi cetite.

Regie Maestati conventus monasterii Beate Marie Virginis de Colosmonostor . . . Virginis gloriose perpetua cum fidelitate. Noverit Vestra Maestas quod, cum nos, reverentia qua debuit receptis litteris magnifici viri Ladislai de Palocz, iudicis curie vestre, adiucatoriis et occupatoriis . . . formam deliberationis sue . . . exponentibus pro parte Nicolai, filii Stephani de Kemer, contra Georgium et quondam Ladislaum, filios Iohannis Iakh de Kusal, emanatis nobisque amicabiliter directis . . . amicabilibus petitionibus suis contentum (!) prebentes consensum, una cum Ladislao de Rapolth, homine vestro regio, litteris in eisdem inter alios nominatim conscripto, de curia vestra regia ad id specialiter transmissio . . . , videlicet religiosum virum fratrem Bartholomeum sacerdotem, socium nostrum conventualem, ad contenta earundem litterarum dicti iudicis curie vestre regie peragenda, nostro pro testimonio transmissemus fidedigna . . . exinde ad nos reversi, nobis concorditer retulerunt quod ipsi, feria secunda proxima post festum Beati Brittii episcopi et confessoris novissime preteritum ad faciem possessionis Radna et suarum pertinentiarum, prelibatos Georgium et quondam Ladislaum, filios quondam Iohannis Jakch, proprie et personaliter contingentes (!), vicinis et commetaneis eodem prius convocatis et presentibus, accedentes,

Primo in dicta possessione Radna, duas sessiones iobagionales, in quibus . . . Gereb et Nicolaus parvus resident, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti ac tres partes quarte partis aurifodine, necnon tres partes iurispatro-

natus ecclesie Beate Marie virginis in eadem constructe ac [cum] tribus partibus turris seu castelli ibidem habiti, et cum tribus partibus dicte quarte partis fluvii Radna, terras arabiles ad sex aratra usualia, prata ad octo falcastra usualia ac fluvii Aranyas, item in possessione Maior quinque sessiones iobagionales, in quibus *Bwda Wayvoda*, Georgius Th . . . et alter Georgius, necnon Michael et alter Michael Fodor habitarent, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata ad vigintiquinque falcastra, necnon tres partes quarte partis Aranyospathaka, tres partes quarte partis molendini, in eodem fluvio desuper pellentis, unius rotae, temporibus estivalibus et hiemalibus semper accurrentis (!), et capellam ligneam; item in possessione Zenthgergh tres sessiones iobagionales, in quibus Iohannes Thonca [= Cionca] ac Iwl et *Lithway* resident, capellam ligneam ac fluvios Zamus et Karmanya ibidem fluentes, terras arabiles ad quattuor aratra usualia, prata vero ad triginta duo falcastra usualia; item in possessione Rebrew duas sessiones iobagionales, in quibus Iohannes et Nagh commorarent, terras arabiles ad tria aratra usualia, [prata] vero ad viginti quinque falcastra usualia; item in possessione Nyrmzew unam sessionem iobagionalem, in qua Iwan habitaret, terras arabiles ad duo aratra usualia, prata vero ad viginti falcastra usualia, fluvios [Zamus et Fejndrew]; item in possessione Nazad quattuor sessiones iobagionales, in quibus Iwasko Magnus, Ladislaus Dyak, Philippus Michael manent et unam desertam, item terras arabiles ad sedecim (!) aratra usualia, fenilia ad vigintiquinque falcastra usualia, item unum molendinum in fluvio Nag-Zamus, subtus volvens, tempore hiemali et estivali semper accurens (!), capellam ligneam ac sepulturam ac fluvium Zamus; item in possessione Thelch quattuor sessiones iobagionales, in quibus *Bozarad*, Dragmer, Solea ac Iohannes resident, necnon fluvium Zalwa ac molendinum in eodem fluvio Zalwa accurens, subtus pellens, terras arabiles ad sex aratra usualia, pra[ta vero] ad triginta duo falcastra usualia; item in possessione Zagor, terras arabiles ad duo aratra usualia, fenilia ad quattuor falcastra usualia, [item] tres partes quarte partis fluvii Zeplis ac molendini, in eodem occurrentis [desuper pellentis]. [Item in] possessione Zalwa tres sessiones iobagionales, in quibus Petrus Both ac Demetrius . . . resident, tres partes [quarte partis] tributi in eadem exigi co[n]sueti, terras arabiles ad octo aratra usualia, [prata ad . . . falcastra] usualia ac fluvii Zalwa in eadem fluentis; item in possessione Makoth tres sessiones iobagionales . . . terras arabiles ad sedecim aratra usualia . . . usualia . . . unum molendinum in eodem fluvio . . . silvas glandinosas et dolabrosas, ac Alpes . . . visu considerando sufficere extimasset. Quas simul cum iudic . . . iuxta continentias litterarum prefati iudicis . . . exinde confectarum, cum omnibus utilitatibus

et pertinentiis . . . porcionibus filiorum, filiarum, fratrum et cognatorum (!) dictorum Georgii et Ladislai Iakch . . . et aliorum quorumlibet de eisdem Nicolao de Kemer partes . . . ab ipso rediment, statuisset possidendas, contradictore prefatorum filiorum Iakch et aliorum quorumlibet non obstante.

(Urmează partea a doua a documentului, care vorbește de niște posesiuni ale familiei Iakcs, în părțile Sălagiului.)

Actul reproduș mai sus dovedește că urmașii lui Ștefan Iakcs de Kusal de fapt au stăpînit anumite proprietăți în ținutul Rodnei, începînd din 1440 și pînă la 1453, cînd a fost dăruit, împreună cu cetatea Bistriței, lui Ioan Hunyadi.

Ceia ce ni se spune în actul de donație de la 1440 că, adecă, satele din Valea Rodnei erau pustii și lipsite de locuitori, nu corespunde realității.

La hotarele satelor se aflau, cum vedem, ogoare și fînețe întinse, lucrate de brațe românești. Lucrarea pămîntului și creșterea vitelor erau și atunci, în veacul al XV-lea, ca și azi, principalele îndeletniciri ale Romînilor someșeni. Pe lîngă rîuri erau mori cu cupe, unde apa era mică, iar lîngă Someș cu pene (aceasta e deosebirea între «de super pellens» și „subtus volvens“), cum aflăm și în ziua de azi. Se amintesc capele de lemn cu cimitire. Cu un cuvînt, vedem o stare de civilizație țerănească, care a existat la poporul nostru și în timpurile cele mai depărtate. Căci locuitorii aflători pe „sesiunile“ de iobagi sînt Romîni, după cum îi arată numele.

La Maier stătea un Buda Voevod. Aceasta e prima mențiune despre vechea organizație românească în Valea Rodnei, căci cel mai vechiu document cunoscut pînă acum care vorbea despre cnejii din aceste părți e de la 1523.

La Sîngeorz petrecea un «Lithway», adecă Litovoiu. Va fi de sigur o surprisă pentru istorici faptul că în Telciu, la 1450, se afla un Basarab lîngă un Dragomir !

Azi e admis de învățați că Basarab a fost la început nume de botez, de origine necunoscută. La 1398 un „Basarabe“ era chinez la Riușor, iar la 1592 întîlnim la marginea hațegană a Banatului un nobil „Franciscus Bazaraba de Karansebes“¹.

Documentul nostru arată răspîndirea acestui nume în evul

¹ Hasden, *Magnum Etymologicum*, la cuvîntul „Basarabă“.

mediu. În Maramurăş, în apropierea căruia se află satul Telciu, găsim şi un munte cu numele „Besaraba”¹.

Încă o observare.

Lîngă Maier se aminteşte „Aranyospataka”, care e valea Anieşului. Din Munţii Apuseni izvorăşte Arieşul, care în ungu-reşte se numeşte tot Aranyos.

Ambele ape îşi iau începutul în munţii purtători de aur: în limba maghiară se numesc „Aurii”. Dar şi mai mult.

Numele românesc e identic, căci *Arieş* e forma rotacisată a lui *Anieş*. Chestiunea e vrednică de atenţiunea filologilor noştri.

Ne oprim aici.

Toate acestea justifică — socot — părerea despre importanţa atribuită, la începutul comunicării noastre, acestui document.

Victor Motogna.

Urmaşii lui Dragoş

(Un document necunoscut.)

Se ştie că Dragoş, Voevodul maramureşan, a întemeiat dincolo de munţii ţerii sale de baştină un voevodat, o ţară a Moldovei, numită după apa pe al căreia curs se întindea, şi care era supusă coroanei unghereşti. După Dragoş a urmat Sas, fiul său. După moartea acestui din urmă s'a sculat alt Voevod din Maramurăş, Bogdan, care, împotriva voinţii regelui unghuresc, a trecut munţii şi a smuls din mâinile fiilor lui Sas stăpînirea Moldovei, pe care, după lupte cu oştirile regeşti, a făcut-o neatrnată. Urmaşii lui Sas s'au întors în Maramurăş, unde, drept răsplată pentru credinţa păstrată faţă de regele Ungariei, fură dăruiţi cu moşii întinse.

Cine au fost fiii lui Sas-Vodă ?

Un act regal² din 1365 ni spune că Ludovic-cel-Mare a conferit posesiunile confiscate de la Bogdan „necredinciosul”: „lui Balc şi „*fraţilor săi uterini*” Drag, Dragomer şi Ştefan.

Dintr'un alt act³, datat în 1349, aflăm că Giula, fiul lui Dragoş, avea fiii: „Dragus, Stephanus, Tatar, Dragomer, Kuszta şi Miruszlou”.

D. Onciul⁴, interpretînd pe „*fratres uterini*” ca: *veri primari*,

¹ Mihályi, *Dipl. Maram.*, p. 67.

² *Ibid.*, p. 56.

³ *Ibid.*, p. 36.

⁴ D. Onciul, *Originile Princ. Rom.*, p. 245.

crede că Drag, Dragomer și Ștefan de la 1365 sînt fiii lui Giula, amintiți cu același nume, la 1349. De aici ar urma că Sas a avut un singur fiu, cunoscut din documente, pe Balc.

Dar Onciul a observat că sînt documente care vorbesc împotriva acestei ipoteze¹.

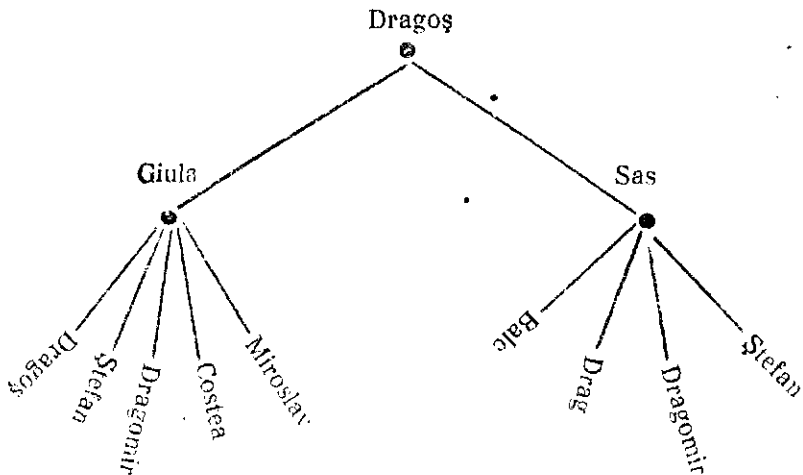
«Ce e drept, această conjectură întîmpină dificultatea că Balc și Drag[os] sînt numiți într'un act al patriarhatului constantinopolitan «*ἀδελφοί*» = frați drepti, iar într'un act al prepositului bisericii din Leles (Hurnuzaki, I^o, p. 211, a. 1373) „filii quondam Szasz Wayvode“. Dar, informațiunea acestor mărturii isolate nefiind atît de sigură încît înțelesul dat aici înrudirii arătate prin „*fratres uterini*“ să nu presînte indoială, chestiunea rămîne încă „*eschisă*“.

Un document inedit, descoperit în Arhiva Museului Ardelean din Cluj, dă răspuns la întrebarea pe care regretatul savant n'a putut-o deslega cu ajutorul mărturiilor care atunci îi stăteau la îndemînă.

În el cetim: „*prefatis Balk Wayvode et Drag, item Dragomer et Stephano, fratribus eorum carnalibus*“. Așa dar Sas a avut patru fi: pe Balc, Drag, Dragomer și Ștefan. Cei trei din urmă poartă aceleași nume ca și trei dintre verii lor primari, fii ai lui Giula.

În ce privește expresiunea „*fratres uterini*“, în latinitatea medie din Ungaria avea înțeles identic cu: „*fratres carnales*“².

Din cele premergătoare se poate reconstrui arborele genealogic al lui Dragoș descăleătorul:

¹ *Ibid.*, p. 246.

² Bartal, *A magyarországi latinság szótára*, la cuvîntul „*carnalis*“.

Documentul are următorul cuprins :

«Nos, Ludovicus, Dei gratia rex Ungarie, memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis quod nos, in memoriam Nostre Celsitudinis reductis et animo grato pensatis fidelitatibus et servitorum fidelium meritis nobilium et strenuorum virorum comitum Balk, Vajvode Olacorum, et Drag, eius fratris, de Beyth, que iidem toto posse in nostris et regni nostri proventibus et negotiis, prosperis videlicet et adversis, summa cum sollicitudine et laboribus assiduis nobis et sacro nostro diademati adhibuerunt constanter et impenderunt fideliter et que in presenti exhibent, eadem fulti fidelitate, constantia ac in futurum se exhibere offerunt, ad eorundem petitionem humillimam quandam terram, nunc vacuum et desertam, Senye vocatam, nostre collationi spectantem, in comitatu zathmariensi existentem, pertinentem olim ad dictam possessionem eorundem Balk Vayvode et Drag Beuth vocatam, per nos ipsas allatam, quam Ladislaus, filius Elleur de Gath, praetenta falsitatis astutia, in preiudicium iuris dictorum Balk Vayvode et Drag, a nobis sibi dari et conferri procuraverat, cum omnibus suis utilitatibus ac pertinentiis quorum nomine venientibus sub antiquarum metarum suarum veris oneribus et limitibus, revocata et cassata ipsa donatione, nostra dicto Ladislao, filio Elleur, tamquam iniusta et illicitata, procuracione eiusdem facta, litterarumque (!) nostrarum (!) sub qualicumque forma verborum, utque nunc super donatione huiusmodi confectas annullando et in nihilum convertendo, prefatis Balk Vayvode et Drag, item Dragomer et Stefano, fratribus eorum carnalibus ipsorumque heredibus et posteritatibus nove donationis nostre et omnis eo iuris titulo, quod ad nostram spectat collationem, dedimus, donavimus et contulimus perpetuae et irrevocabiliter possidendam et habendam, salvis iuribus alienis, imponentes ipsi Ladislao, filio Elleur, suisque posteris super facto dicte terre Senye silentium perpetuum, commitendo Palatino nostro et iudici curie nostre vicemque ipsorum gerentibus, regio sub edicto, presentibus videlicet et futuris, ut ipsos Balk Vayvodam et Drag ipsorumque fratres, heredes et posteritates in facto prenominate terre Senye adversus memoratum Ladislaum, filium Elleur, suosque heredes non audeant iudicare et testium iudicio aut iudicatum

astare compellere presumpant, harum sub secreto nostro sigillo testimonio litterarum, quam, cum nobis fuerint reportate, sub magno nostro sigillo faciemus emanari.

Datum in Zolien, die festi beati Iacobi Apostoli [= 27 iulii], anno Domini MCCCLX-mo octavo.

(Originalul pe pergament ; sigiliul secret rupt.)

Victor Motogna.

DOCUMENTE

O condică de pomeni dobrogeană în (1859)¹

(Căsătorie în satul Calica a fetei „bătrînului Trofin, cu nunile Aftiniia“.

Condică pentru milostenii cu ajutorul lui Dumnezeu în numile Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh, amin.

BCU Cluj / Central University 1859, Augustu 16.

(Chile de orz și de grâu.)

Satul Alibechiului.

Ianachi Isariu, Dimitru Rusu, Lefter Rusu, Arhodi Gheorghe, Nicola Rusu, Lefter Mititelu, Lefter Rusu, Fiote Tănasă, moș Crăstiu, Enciu Dobri, Dimitrache Bogdan, Nicola Stefan, Costantin, Gonciu Jălu, Stefan Nicula, Panaitu Dobri, Spiridon Firariu, Peiciu Stoian, moș Enciu, Dimu Agi Gheorghe, Stoian Dobri, Baba Stoiana, Mihalciu de la Agi Ghiol, Eni Costa, Chiriiaacu Tănasă, Manoli, Nicola Dobri.

Satul Cinili.

Nome : Tođor, Titia, Ignat, Bălașa, Gherghina, Vasilica, Despa, Tănasă, Paraschiva, Parusiia, Ioan, Marina, Dima, Mitiu, Sanda, Dămian, Nicon, Istrati, Măcari, Todosă, Dobri, Tiaciu, Peiaciu, Nedelcu, Stoiana, Ialina, Ivan, Nedelu, Carciu, Zoița, Dimu, Teodosia, Mumciu, Tudora, Ioan, Tasăia, Măriora, Săva, Agafia, Rarița, Gavrilă, Sanda, Marița, Grăpina, Dochița, Șarbana,

¹ V. articolul relativ în *La Dobrogea Roumaine*, București 1919.

Necşa, Istina, Pricoche, Andonîcu, Gherghina, Dănilă, Ioana, Hrăste, Mustafă.

Babada (unu este de faţă).

Mitu, Maria, Ioan, Ichim, Stan, Baiu, Mita, Ana, Dimitri, Soldana, Gherghina, Gheorghe, Vâlce, Ioan, Ioana, Todor, Maria, Gheorghe, Ecaterina, Iana, Pătru, Gheorghe, Pena, Anghelina, Toader, Mutu, Tudor, Anghel, Pătra, Drăgan, Dobra, Gavrilă, Domita, Ioan, Haritina, Maria, Ianciu, Marina, Todor, Mitu, Pascălina, Gheorghe, Nedelca, Mihale, Anghel, Nicola, Panaghia, Ana, Petra, Ianachi (*bis*), Stana, Costandachi, Marina, Petro, Parfeni, Nedela, Tudor, Andreiu, Decu, Dumitra, Stoiana, Zamfira, Ioana, Stoiana. (Apoi: Manole, Anghelaşu, Ilina, Chirica, Manoil, Iosipu, Pătru, Piu, Soltana, Ianuţa, Zamfira, Coste, Bălchina, Mina, Ivanca, Zlata, Safta, Crăciuna, Nicolina, Stoiciu, Stana, Iordan, Ciunu, Mita, Ivanciu, Păuna, Peatca, Paraschiva, Căna, Marcu, Anastasă, Olmblada, Vărlicu, Nedele, Simina, Hrisava, Stefana, Panaitu, Teaca, Ialina, Ganciu, Iordana, Chira, Mihu, Mariica, Neda, Mihail, Malciu, Pena, Petcu, Agora, Coica (*bis*), Tanciu, Fote, Dafina, Davidu, Mina, Ana, Hristu, Nedele, Caluda, Coicu, Ivana, Slave, Mara, Maru, Jălu, Nişi, Ioniţă, Gherghina, Ianciu, Simion, Gafiţi, Ivan, Tasia, Anuşca, Varvara, Mărica, Lazăr, Drăgana, Fira, Zlate, Nişi, Eana, Costanta, Elava, Sfetcu, Ariton, Chiriţa, Banu, Drăgana, Alecsă, Ţone, Apostol, Ilii, Dimciu, Ivanciu, Trifon, Ivan, Acsinia, Marin, Gligori, Soltana, Pannică, Gherghina, Zamfirachi, Zamfira, Lefter, Nicolită, Vasălica, Ilinca, Crăste, Sanda, Crăstina, Stefana, Mariica, Petcu, Mitu, Despa, Călin, Stoica, Trifa, Todor, Iova, Ghenciu, Anghelina, Rada, Hrisava, Moisa, Dochiţa, Iosif, Ivdochim, Chirica, Marica, Stan, Lazăr, Nedu, Doica, Ignatu, Rusa, Căsandra, Frăsina, Nicolina, Hristu, Gherghina, Anastasia, Ivanciu, Gane, Săba, Ostinia, Penu, Vălcu, Melania, Teodor, Haralampi, prezbiter Ana, Irina, Eni, Rusanda, Ivanciu, Chirana, Gherghina, Caliţa, Petra, Stoicu, Ilisaveta, Iacov, Velicu, Vişca, Petrache, Trandafir, Slava, Anghelina, Pricochi, Toma, Irina, Drăgana, Gherghina, Schinca, Hrisana, Apostol, Alicsandru, Dragna, Despina, Velica, Ivana, Costachi, Neagu, Anastasia, Nicolina, Jăca, Sanda, Florica, Tudora, Dobriţa, Stămate, Ancuţa, Sanda, Mitache, Mila, Zahara, Iana, Marin, Neagu, Dochiţa, Acsinia, Gafiţa, Sevestiana, Ioana,

Hapca, Domnica, Avghinia, Rădu, Vasilina, Pavăl, Iacov, Agafia, Nechifor, Fiodor, Ocsana, Oosip, Mihaiu, Simina, Acsănia, Ioana, Nicolina, Chiruliă, Alecsă, Ivana, Proschinitu, Evdochia, Anastasia, irii Avram, Chirana, Teodora, Sanda, Avram, Sămina, Martina, Pinteli, Dima, Zața, Ichim, Acsana, Dochia, Zănco, Martin, Ifrăsina, Timofte, Iacov, Spiridon, Olita, Stanciu, Nedelcu, Zaharia, Sofia, Dimofte, Gafița, Macrina, Sofroni, Lisaveta, Isacu, Toadra, Loghin, Chilia, Nița, Panaghia, Anan, Spiridonu, Agrăpina, Tasia, Gafița, Dochia, Gavrilă, Mărioara, Aciniia, Nistor, Titiana, Moisi, Iovghina, Iliana, Marina).

Satu Nou.

Igunatu, Mazuru, Marina Dumnița, Pavăl, Martha, Davidu, Titiana, Ana, Simion, Anastasia, Panaghia, Simon, Anastasia, Panaghia, Simon, Bucuru, Elina, Gligori, Iacaterina, Agapia, Pavăl, Pannaite, Sofia, Maftei, Andriu, Iordachi, Malinca, Acsinia, Antoni, Alecsă, Ivan, Veiciu, Peatcu, Cioni, Ghenu, Iordan, Nichita, Frăsina, Stoica, Dina, Marina, Nedelcu, Alecsandra, Marin, Zaharia, Sanda, Marina, Gherghina, Matroana, Sămion, Vasălca, Eni, Șărbănu, Moscu, Vărvara, Gafița, Peiu, Călina, Ianache, Paraschiva, Stoiana, Nichifor, Agrăpina, Mărioara, Anastasia, Zamfira, Ilena, Nuța, Dima, Sanda, Mărgărinta, Iordan, Dobrița, Ionița, Nița, Dina, Afina, Chița, Mladen, Gherghesanu, Iova, Ene, Crăstina, Soltana, Ene, Lazuru, Iordana, Nicolina, Calița, Todosia, Stefana, Iorgu, Iorga, Jăcu, Nița, Todora, Panait, Călina, Avram, Sava, Iftimi, Nedele, Iordachi, Crăste, Ionița (*bis*), Peatea, Anghelușa, Stămate, Alecsandra, Gherghina, Călina, Radu, Iliana, Ioana, Pannica, Coste, Dimachi, Todere, Pena, Chiria, Vasilica, Irina, Nedelcu, Filip, Marian, Nuțu, Gudin, Nistor, Acsinia, Andronicu, Iacov, Sofia, Dămian, Mafteiu, Nicuța, Sofronie, Gligore, Gavrilă, Mihail, Pentelei, Dănilă, Iisaveta, Costache, Soltana, Iordachi, Dimitrache, Măranda, Călina, Alisandra, Mița, Șărbănu, Vangheli, Lisaveta, Gafița, Peatca, Măranda, Adroni, Iftine, Frăsina, Smăranda, Acsănte, Parfene, Viniamin monah, Iosip monah, Idochia monahia, Vărvara, Anghelache, Hrăstu, Dumnița, Teodora, Năzar, Theodosii, Todosia Petcu, Anghelina, Garda, Macsănu, Tănasă, Cozma, Sanda, Costanda, Climinte, Ghenovia, Mihaiu, Crăciun, Gherghesănu, Hristache, Drăcuța, Limte, Mitache, Niaga, Costanda, Tatu, Filimon, Dochia, Ganciu, Bița, Lazură, Marița,

Marghiala, Pricoche, Hrăsăna, Matroana, Ftodăsăi, Zanfir, Tasia, Mărgărinta, Mihălache, Soltana, Ivdochia, Caramfila, Guțu, Mita, Schiva, Peatca, Marga, Drăgana, Mărgărinta, Drajna, Petre, Nicolina, Stămața, Conon, Elina, Costanda, Anghelița, Solomeia, Despa, Aftinia, Iacov, Andriana, Despina, Dimitra, Andoni, Bucur, Dobre, Ioniță, Costanda, Voica, Dragomira, Arsăni, Marina, Panaitu, Feodor, Agrăpina, Ioana, Costandachi, Dobre, Jăcu, Marinca, Pricoche, Anița, Todorîța, Todosia, Ionichii, Martha, Iosip, Panaghia, Ecov, Gafii, Hristu Chirilă, Acsana, Palașca, Ignat, Grăpina, Arion, Marina, Hriscu, Lavrinte, Arîtona, Văstina, Tirinte, Gafia, Varvara, Jăcu, Condrat, Natalia, Ichim, Haralap, Tichina, Mariana, Pricochi, Titiana, Tiron, Matriana, Spiridon, Dochîța, Avram, Palașca, Vasilina, Agalia, Policarpu, Păuna, Roman, Neda, Iancu, Hrestina, Olina, Salomeia, Dochina, Anghelușă, Danciu, Păuna, Gafița, Moisa, Frăsina, Sănihou, Sădor, Dochina, Andronicu, Arsăni, Agrăpina, Justina, Luchian, Onofriu, Romanu, Călina, Miron, Oniscu, Părasca, Parfenie, Palaghia, Neda, Sofia, Hivra, Nichița, Loghin, irii Darii, Domnica, Pătapii, Pintilii, erii Lupu, Frăsina, Samson, Marcu, Dimcu, Onofriu, Salomia, Titiana, Foca, Grăpina, Iosif, Ocsana, Gherasim, Macsăn, Nistor, Miron, Dochîța, Uliana, Ivanca, Crustulina, Dimitrașca (unu berbeciu).

Satul Meduncu.

Chirana, Necșa, Măranda, Flore, Avram, Dănilă, Rada, Mihnu, Păuna, Sofronie, Ioani, Pantelii, Titiana, Vasălca, Nahita, Dochîța, Nichifor, Todora, Agachi, Tasia, Magdalena, Luca, Ghinița, Vasălca, Agrăpina, Tasia, Irimia, Titiana, Paraschiva, Rada, Toda, Ioana, Alicesandra, Iordachi, Domnica, Dochîța, Ilina, Căsandra, Doră, Rada, Dragomir, Manoil, Crăstina, Dobrița, Stratia, Vărvara, Arteni, Acsănti, irii Grigori, prezătira Palaghie, Trifon, Agafia, Zosim, Acsănta, Soltana, Măria, Mărina, Opre, Șărbana, Vasălca, Velica, Rada, Andriiu, Iosif, Ianachi, Crăstiu, Carp, Virimia, Argheira, Maștei, Dănilă, Sofronia, Elina, Lisaveta, Stirian, Ghenia, Iacov, Simion, Agrăpina, Peatca, dadu Vasili, Niți, Macsăn, Dochîța, Gafița, Peatca, Zamfir, Ifimia, Letter, Ilina, Mutru, Dăniți, Sălăvăstru, Alicesandru, Dorița, Stancu, Stoianciu, Necșa, Todora, Frosina, Tomița, Mitru, Agrăpina, Filipu.

Ortachioi și Bălabance.

Iustina, Bucura, Moisë, (ari să dè 3 galbini), Mincu, Țanu, Stanciu, Petcu, Stanciu, Țone, Dona, Sofia, Maranda, Opre, Niți, Smărănda, Mihai', Frăsina.

Cerna.

Irimia, Dobra, Maria, Stanciu, Tănasca, Manoli, Simion, Ioana, Marina, Paraschiva, Dochița, Nița, Bucur, Ivțina, Ioan gură-di-aur.

Nălbantu.

Doamni mântuești pre cii bine credincioși.

Ioan, Iline, Ignat, Marica, Spiridon, Soltana, Ichim, Aftini. Ioana, Sofia, Ioniță, Acsinia, Aposto', Iosip, Luznian, Dămian, Năzare, Matroana, Hristu, Dodică, Todora, Domnica, Panait, Gligori, Dochița, Stoiana, Vărvara, Dochiana, Platon, Gherasim, Tănasă, Dinu, Todosia, Todosă, Andriu, Lesaveta, Anton, Sălă-văstru, Chilia, Mărănda, Loghinu, Acsinia, Filip, Gafița, Calistru, Sohia, Alecsă, Lifter, Todora, Moisë, Căsandra, Agrăpina, Micu, Călina, Iustina, Alisandra, Panighia, Avran, Nedele, Dimitra, Nedelcu, Radu, Vela, Anafia, Frăsina, Domnica, Radu, Năda, Sanda, Dimofte, Nichita, Stana, Pavăl, Velica, Jălu, Ianache, LioŃte, Crăstina, Necula, Sava, Mihali, Chirilă, Dimitra, Ivancu, Trohin, Sofonia, Arion, Parfene, Titiana, Despina, Penciu, Andon, Ivdohia, Stoiu, Raicu (A babil, moșii), Aftinia, Chiriac, Schivu, Rusu, Vasileu, Dobre, Calușa, Mira, Păuna.

Satul Văcărenii.

Vasilica, Luca, Ninu, Nicolina, Stanca, Marina, Chiva, Todor, Stan, Stana, Dimitra, Safta, Crăstina, Anghel, Vasilca, Gheorghina, Petcu, Elina, Păuna, Nedele, Stoiana, Dinu, Enache, Adam, Dimu, Ene, Paraschiva, Neața, Chița, Savastiu, Todora, Agrăpina, Sămion, Dobre, Marica, Macsinu, Stoica, Florică, Chiriac, Mitu, Ghergheșanu, Iov, Panait, Tănasă, Sanda, Manole, Șarban, Ianachi, Alicsandra, Antohi, Sava, Lifter, Călina, Gherghina, Sorica, Păscale.

Satul Gherbăn.

Marie, Mitu, Nicolina, Ieaterina, Sandu, Todora, Sanda, Ochița, Dinu, Vasilca, Ioniță, Ioan, Șărbau, Mihail, Petca, Crăstina,

Crăstu, Elina, Mitache, Arghira, Chiva, Radu, Enuța, Gherghina, Rada, Nicu, Lazăr, Maranda, Petcu, Anastasă, Todoră, Moisă, Neacșu, Bucur, Crăciun, Stanca, Gligori, Maniana, Iana, Mite, Enache, Mîtru, Dimitra, Călina, Sava, Neagă, Voica, Manoli, Paraschiva, Chiru, Anghel, Sandu, Marina, Gherghina, Savu, Nițu, Staicu, Caramfil, Neagă, Neacșu, Despa, Diacu, Mitu, Dămiana, Tudora, Ninu, Encu, Enciu, Șarbana, Sanda, Dobre, Zaharia, Petcu, Crăstina, Hăitu, Mușatu, Sandu, Costanda, Stefana, Radu, Sava, Nicolina, Iordachi, Niță, Neagă, Flore, Nuța, Vișan, Adamachi, Călina, Velică, Iordana, Costachi, Mușatu, Neguța, Vala, Ghergheșan, Miștița, Nețșă, Mișu, Stana, Coste, Stoian, Bălașa, Paraschiva, Ochîța, Fotînia, Adămachi, Păuna, Bucur, Nedele, Daniil, Marina, Varvara, Tănasă, Trifon, Mihailu, Docica, Jicica, Truha, Petrana, Gana, Stoiana, Iordan, Minca, Flore, Hristu, Țane, Apostul, Tancu, Anisă, Minciu, Răduș, Anton, Boiciu, Nicolina, Spiridon, Jăvița, Ene, Șărbănu, Chirac, Iane, Voicu, Tonciu, Țfetcu.

BCU Cluj / CeMăcinu.iversity Library Cluj

Hristu, Rada, Angheluța, Nița, Radu, Nedelcu, Gherghina, Elina, Anton, Iliana, Ivanca, Marcu, Petran, Ili, Mane, Marin, Stoica, Stoian, Stan, Stana, Angheluța, Avram, Rada, Deicu, Jălie, Ioana, Todor, Drăstu, Iordan, Mihail, Smărandă, Barbu, Todor, Țone, Cozma, Stefana, Iordana, Safta, Petre, Sora, Ancuța, Costantina, Marina, Tănasă, Chirana, Raica, Todoră, Mladin, Nețșă, Dimitra, Neagă, Neacșă, Chiriacu, Marțula, Radu, Niță, Sofia, Ștefan, Țone, Anastasia, Raica, Vasilca, Alicesandru, Rada, Iordana, Sandu.

Satul Greci.

Manoli, Sanda, Mladin, Vintilă, Mihail, Gane, Zaria, Elina, Petcu, Dobra, Marin, Niță, Enache, Stanciu, Anastasia, Stoica, Radu, Agafia, Neacșă, Nicu, Sava, Stoiana, Ioana, Maștei.

Taița.

Pricopi, Afia, Anastasia, Tănasă, Matroana, Irina, Dămian, Teodosia, Luca, Parasca, Zaharia, Corne, Dimu, Tudore, Sidor, Palasca, Mutra, Hrăpina, Nicola, Alecsandra, Alecsandru, Sămion, Ivdoha, Titiana, Melania, Cozna, Nedele, Evdohia, Sidor,

Lișcu, Mihașca, Alecsă, Ivdoha, Todoră, Mitra, Avram, Lachira, Pavăl, Gligori, Iosip, Chirilă, Licherii, Ocsana, Mihail, Dima, Harasăm, Ocsana, Marin, Hrăstu, Stoian, Anița, Neagu, Neaga, Todor, Stanca, Stan, Sanda, Iordan, Anghelina, Bratu, Iordachi, Bița, Ioana, Sandu, Marina, Panaetu, Anghel, Stoiana, Nița, Nița, Pavăl, Gavrilă, Mutra, Sofia, Idochia, Aftanom, Nemaflu, Luchia, Nadeja, Sămion, Elina, Fodor, Toma, Ifrontia, Iftene, Mihăilă, Ostapi, Pazia, Pălașca, Lionte, Potapi, Hopca, Herman, Afia, Ihim, Naum, Irina, Părasca, Iacov, Horpina, Artimi, Tudosă, Marina, Netelca, Nechita, Hrițan, Titiana, Vasălca, Stepănina, Ivdoha, Ocsiate, Părasca, Avrămia, Titiane, Nichifor, Iosip, Gligore, Galinicu, Trofim, Milanca, Sava, Mălanca, Pătru, Matroana, Mihail, Harasina, Gligori, Moissă, Călina, Ocsana, Stepan, Temofte, Ognat, Hevroana, Arsăni, Milana, Artene, Hrusina, Condrat, Iochim, Miirușca, Bucur, Samoilă, Stan, Ioana, Salomia, Vasălca, Cale, Raicu, Bogdan, Dochiața, Calușa, Marghiola, Chiriac, Chiru.

Jăjila.

Ilii, Chiriacu, Iane, Banciu, Ghenciu, Ganu, Ianu, Stanca, Nicola, Sofia, Chiriac, Polihroni, Nicolai Căsapu (25 lei).

Tulce.

Isaia Ieroshimonah cu sinodii lui, Neohit eromonah, Dimu, Maria, Ioan, Vârvara, Radu, Gheorghe, Ana, Dimitru, Rădușu, Dimitru, Stoian, Ianachi, Bănciu, Hristu. Morții : Dimitru, Stoianca, Iordanca, Vii : monahul Nicodim, erou Vasile, Măranda presvitera, Gheorghe, Maria, Ravica, Ana, Lința, Ioan, Ana, Anton, Ioan, Vasălca, Gheorghe, Gligori, Todor, Dochiața, Maria, Titiana, Ioan, Catrina, Ioan, Ana, și Todor, . . (șters).

Altă foaie.

Rizu, moș Rusu, moș Nicula, moș Prenciu, Arhonda, Ianache Panalt, Alecsă, Chiriacu, Diordzu, Crăstu Meregiu, 4, grâu, 4 orzu ; Chiriacu Vasile, Iurgu, Mătușu, Lefter Mititelu, Nicola Ciobanu, 4 orzu ; Ianciu Dobri, 4 orzu Panaitu Dobre, Dimitrachi Bogdan.

S'au strîns orz 4 baniți.

Satul Nou.

Chirița, Lucheria, Macrina, Paraschiva, Filipu, Panaghia, Ana

preszvitiera, Gheorghe Pricochi, Todor, Șarbana, Grăpina, Ignatu, Marina, Dochiana, Sofia, Crăstina, Gligori, Frăsina, Lisaveta, Sofronia, Condre, Todora, Sămion, Samson, Acsăna, Căprian, Catrina, Dobre, Dimu.

Zăbălu.

Preot Șarban, Anastasia, Urăiu, Todora, Despa, Anghel, Iana, Tasia, Zamfira, Stata, Paraschiva, Domete, Ștefana, Gherghe, Zamfira, Iordana, Cherachița, Dobre, Zamfira, Paraschiva, Spiru, Paraschiva, Păscale, preot Pricochi, Todora, Anastasia, Gavrilă, Vlad, Hriste, Fotina, Dobra.

Rugăminte.

Bărinte Ilie te poftesc ca să binevoiești a-mi face (șe) șerirea așastă dacă binevoiește ca să fim amundoi slujitori la o sfântă bisărăcă, să facșe îndemnare oamenilor ū ca să mă tocmească dacă li face trebuința de dascal. Iar dacă nu, să-mi spue, că eu îmi gășăsc ū la altă parte, cum țam spus că am gășit la Zibil, că eu mai mult nu pot să șăd așa, că vedețe șinguri și Șfincția Voastră ca veni iarna și ramaiu al Șft. Voastre întru toate blecat. (B)

1862, Iulie 2.

Apostol Teodorescul.

Fecioru lui Ștan vătavu cu numile Ghina (?). Preotu Ilii nu are nicio soră .. s'au datu această mărturi între dănșii...

Satul Zafirna

Avram, Paraschiva, Iacov, Safta, Pavăl, Irimia, Alecsă, Pricochi, Tănasca, Crestu, Voica, Ștana, Ștoian, Ștanca, Nicolina, Gospodni, Gospodina, Draghia, Mihalu, Anastasia, Soltana, Bălăican, Todosă, Tasia, Matința, Ivana, Andrii, Mavrodî, Rada, Taniu, Nedelcu, Ștefana, Slavinu, Iliana, Iustina, Sămion, Ștana, Mitru, Bicina, Vlasu, Iorgu, Dobra, Zlata, Grozu, Gheorghieș, Nușu, Mălan, Sanda, Dochina, Icatarina, Moissă, Ivana, Panaghia, Velcu, Jiciu, Voica, Zlata prezvitera, Ianciu, Ștoian, Dănilă, Iona, Gherghina, Tudora prezvitera, Gana, Hristu, Ninu, Dimu, Ioflu, Maranda, Tana, Ștanca, Vela, Petcu, Ivanciu, irii Dimitru, Tudora prezvitera, Vidu, Nencă, Nedelciu, Donciu, Nencă, Nenciu, Tana, Ștoiana, Jălija, Vladumiru, Donciu, Rada, Penca,

Marinca, Dobra, Nedelciu, Lazuru, Dimitra, Munciu, Vasilca, Ocsinte, Macsin, Despina.

(Cu creionul. 1872.)

Piinciu, Chicioruș, Vasile Prină (?), Ion Jartliu, Stan Vătavu, Petre Căzacu, Maftei Rusu, Iacov Putină, Marin Popa, Costantin Porneiu, Ilii Spală-Varză, Cristu-Bulgaru (?), Ivan Popa, Gheorghe Zuzu, Pătru Bulgaru, Gheorghe Porcariu, Isacu Săcriariu, Ioan Butucu, Gheorghe Papucu, Donciu Gospodin, Dimu Bulgariu, Todor Pisăru, Mizai Lazăr, Iancu Vamu (sau Ian Covaliu ?), Baba Marina, Pintelii, Simion, Târcatu, Todosă Butuc, Tănasi Tuzlariu, Jălescu, Pipirițicu, Tuzlariu, Alecsă Rusu, Vălșănu, Gheorghe Putină, Groza, Vasăli a babil Rădii, moș Toma, Ioan Bogdan, Dedu Biniu, Tanasă Târcatu, Săcriirița, Stefan Șandre, Cara-Stoian, Vasile Butucu, Gheorghe Toma, Mitru purcaru.

Moisă Mocanu, Mane Zorilă, Tănăsă Târcatu, Dimitru Babei, Nichița, Gheorghe Schiță-Verde, Chirică, Costândach', Iftine Mane, Nicolai Mutălică, Simion Toma, Ioan Găvată, Gheorghe Bărte, Nicolai Rusu., Gheorghe Căzacu, Petre Timofte, Stefan Cosiao (?) Nicolai Lăban, Ioan Cordun, Vasili a lui Ilii (*sic*), Androni Crivăț, Vasile Stan, Ghenciu Bulgariu, Gheorghe Mane, Pavăl Bărte, Costantin Căzacu, Nicolai Băracu, Radu Măniu.

Socoteala l'Alibichiu, daturile ce au dat omniul, și anume:

	lei pâr.
Pătrurachi (<i>sic</i>) Iagiu	25.—
de la Tulce	210.—
Un neguțitor din Măcin	15.—
Nicolai căsăpu ari să dè	1 a să dei 24.—

	lei pâr.
Satul Alibichiului	908. —
Babada	98.—
Un Turcu	10.—
Grădinarii de la Baba	50.—
Inisala	vinu
Satul Noo	65.—
Satul Nicolățalu	300 vin
Satul M. denchiu	100.—
Moș Todor Capră	1.—

	lei pâr.
Satul Cerna	55.—
Satul Bălăbance	42.—
Mocanu de la Călugăra	10.—
Ilii de la Apcadun	130.—
Arhondi	108.—
moș Stefan	115.—
Dimu Hagî Gheorghe	254.—
Niți Mocanu	100.—
De la Dobre	175.—

Socoteala pentru daturile la biserică, și anume:

	lei pâr
Fer pentru chiroane, 48 ocă	86.—
Lucru Țiganului	96.—
Chiroanile, 72 ocă	338.—
Ferestele	58.—
Scândurile de la maisturi	38.—
Scânduri	300.—
Balamalele pentru uși	53.20
Scândurile de la Zucorava	145.—
Scândurile de la Tulce pentru boltă	66.—
Iară o ghelă di scânduri la oltar sus	84.—
Iară scânduri cari au adus Ene	180.—
Scânduri di la Hangirca	(șters) 65.—
Pentru balamale	8.20
La maisturi am plătit	2900 lei, 3 chile di grâu.
Bisărica Alibicu la maisturi	2900 lei și trei chile di grâu.

Satul Turcoia : Petcu, Gheorghina, Petcu, Ioana, 4 baniși popușoi, Milu, Iani, Mihaiu, Gheorghe.

Socoteala cari au striimis di la pargariu din mâna icsariului.

Ili pâr.

36.— la botezul Domnului Hs.

33.— Sf. Ioan Botezătoriu.

Gheorghe, Vasili, Chiriac, Iosip, Despina, Nuța, Dimitra, Mara, Ioana, Ilina, Vasilina, Jana, Părasca, Iane, Lefter.

1 di po[pu]șoi Luca, Nița, Maria.

1 di orzu Ladimir, Gherghina, Iancu, Țana.

Părinte Ilie,

Frate părinte, știți că pornirea Sf. Voastre de la Cataloiiu la Alibechiu au fost vorba ca să-mi strângă moșul Dumitru și cu ccsariul să-m strângă parale de pe în sat ; nicio păra măcar ni mi-au strâns, zăcând nici Sf. Tale nu-ți dă liafa, nici mie, că te vede păra (=pre) Sfinția Ta că nu-i cauți după cum să cuvine în asămine scopos. Eu pre Sf. Ta te cunosc precum Sf. Ta m'ai alcătuit Sf. Ta să-m cauți și pârările și pâinea de la oameni ; eu pe alt nu cunosc.

Apostol Toodorescu.

Cele șapte porunce ale sfintii bisărici.

(repetat.)

1-iu să ție sărbătorile cele alesă și legate.

2 să ascuți Sf. leturghie în toată Duminica și sărbătorile cu evlavie.

3 să păzăști cele patru posturi de preste an, precum și toate Mercurile, Vinerile și ajunurile.

4 în toate posturile să-ți mărturisești păcatele la preot dohovnicul și te împărtășească cu trupul și sângele lui Hristos.

(Altul scrie.)

Socoteala lui Gheorghe Mane, și anumi :

	lei pâr.
un prohodu a morariului	18.—
o cununii țigănească	18.—
un botezu la Sava	6.—
la Neculcea	2.12

Socoteala maslurilor cătu a priimitu

lei	
500 la începutul bisăricii,	
500 la Tulce Arhondi,	
2000 la Sf. Dimitri,	
100 " "	

Socoteala Bărlăd[ea]nului.

No. 150 lei la moș Chiriță 9.

la Gavrilă Schipu 4.

1879 Socoteala lui Tănasă Icsariu.

Socoteala cătu au priimit zugravul, și anumi lei 807.

Socoteala zugravului ci au priimit din socoteala până acum, și anume lei 710, luna lui Ghenari 19 zile, 1.5, luna Feorari 2, di la Vasile Mocanu, priimitu zugravu.

Satu Nuo.

Tudor, Anastasiia, Iancu, Slava, Dimu, Gheorghe, Nița, Todor, Ene, Filipu, Stoiana, Stana, Done, Hrisana, Costanda, Gherghina, Stana, Gavrilă Oesina.

Altă scrisoare :

Dimitre, Proschinitu, Paraschiva, Hristu, Lefter, Neaga, Sava, Ene, Elină, Matroane, Hrăstu, Sofia, Agrăpina, Anghele, Ioana, Iacov, Iftene, irmonah, Baicu, Trohin, Simion, Stoian, Teacu, Todora, Lazur, Jăcu, Haralampii, Aliesandru, Dimitra, Anton, Pavăl, Nedelcu, Paraschevă, Călina, Hristu; Chiriac, Tănasă, Iordache, Dobra, Sotir, Pricopi, Jăliu, Mina, Acsănia, Nedelciu, Raiciu, Marina, Melania, Vasălca, Hariu, Iosif, Motra, Hrisavă, Ioachim, Ilii, Dochița, Avram, Vasilina, Ivdoha, Mina, Stepan, Velicu, Velicu, Spiridon, Gligore, Staicu, Costachi, Ioana, Iane, Hristu, Domnica, Ivanciu, Nicolina, Iilna, Dimostene, Pintilii, Macsăn, Ivdochim, Onescu, Panaghia, Iordan, Lazur, Mattei, Alecsă, Hristu, Andoni, Țancu, Aliesă, Safta, Zaharia, Stefana, Nicola, Irina, Panaite, Todosă, Dimitrache, Radu, Vălciu, Sava, Hristu (*bts*), Panaitu, Sietcu, Lisaveta, Flore, Apolon, Nucă, Trifon, Anton. Obrăte, Domnica, Ruse, Velica, Lionte, Stepan, Andriu, Luca, Adămache, Nan, Dimu, Dobre, Ivanciu, Stoiana, Despina, Neda, Șarban, Stămate, Manole, I'rosăna, Milana, David, Artiu, Mirco, Iftene, Marcu, Chiva, Spîru, Ivanghele, Nicolina, Gherasim, Trandafil, Flore, Bucur, Jele, Iosif, Chirața, Stoiana, Nănasă, Staicu, Rusa, Stoiciu, Doni, Gospodin, Puiciu, Titiana, Neda, Mila, Tihon, Enciu, Pena, Jecu, Jeica, Hristu, Tezeiia, Halbrină, Țone, Vladu, Nicolache, Dohița.

Pentru... ce este luatu din Tulce de la părintele Nicolai în prețu 4 chile de orz să răspundem la vreme harmanului.

O chilă moș Nicola Ciorbagiu.

O chilă Vălciu.

O chilă Dobre.

O chilă Dumitru Rusu.

Iftimi Rusu: Sf. Trii Ierarhi.
 CiŃicu Letter: Is. Hs.
 Fote Tănasă: Sf. Ioan Botezător.
 Gheorghe Capsuzr....

* * *

O prețioasă prefață

Bibliografia Bianu-Hodoș n'a reprodus în întregime prea-frumoasa prefață la mica și artistică publicație „Catavasiariu acum întru acest chip așăzat și tipărit întru înția Domnie a prealuminatului și prea-înnălțatului Domn Io Alexandru Constandin Moruzi Voevod, cu blagoslovenie și cu toată cheltuiala preasfințitului Mitropolit a toată Ungrovlahia chir Filaret, într'al 51 an al viejii Preasfinții Sale și întiul an al păstoriei, în anul de la Mîntuirea lumii 1790 (sic). De Dimitrie Petrovici, Buc. tip.”.

La început găsim:

„Stihuri zeace de cite doasprezece sloveniri ale pceții prealuminatului Domn.

Aceaste doao seamne ce-i pecete am pus

Luminat Domnului nostru i s'au adus.

Eșiți, Muse, cîntînd, întîmpinați-l,

Cu flori de crin frumos încununați-l,

Slăvească-se și'n mulți să se vestească

Alexandru iros în Țara-Românească.

Noroade, mîini, ochi să rădicați,

De la ceriu fericire să-i rugați.

Raze de aur anii să-i înmulțească

Umeri protivniciei să se zdrobească.”

Prefața însăși începe așa:

„Cuvînt cătră cei ce să vor întimpla a ceti.

Darul cîntărilor iaste o puteare învățătoare ce deșteaptă simțirile și ațîță aprinderea asupra cărții cătră carea să întinde învătarea glasului. Și, cînd ne slujim cu dinsul spre lauda lui Dumnezeu, ne înnălță mintea ca cum n'am fi pre pămînt. De l-am schimba spre umilița sufletului, nu pot ținea ochii lacrămile. Se aprinde inima de o dorire mai pre sus de lume și ca cum s'ar întraripa sufletul, zboară la ceale mai din lăuntru ale Raiului, acolo, de unde șucierătura șarpei cu veninat glas scosease pre Adam afară. Nu iaste altă puteare omenească, nici mai deș-

teptătoare, nici mai grabnică în prefacerea simțirilor decît meș-
teșugul cîntării.

Cu acesta fericitul David gonja pre duhul cel rău de la Saul,

Și un filosof odinioară (pe margine: Pitagora) pre niște tineri
ce să purta după un cîntec învățătoriu de săltări fără de rușine
i-au potolit numai cu schimbarea glasului coardei. Atîta cît aceia
rușinindu-se au lăsat jocul.

Marele acela Alexandru care au numărat mai multe biruințe
decît zile ale vieții s'au biruit de puterea unui cîntec de răz-
boiu: în vremea cînd șădea la masă de mîncă, infocîndu-i-se sim-
țirile, s'au năpustit și au zmulș o sabie de unde sta, care ar fi și
vătămat pre cineva, din cei ce îi dvorîia, dar iarăși aceiași
cîntători, prefăcînd învitarea glasului în putearea altui cîntec în-
blinzitoriu, l-au domolit.

Indrăsnim a zice că vrednicia darului cîntării poate să sue pre
om și să-l pue tocma între aceale fericite daturi cerești care
neîncetat izvorăsc pre acea mai dulce decît fagurul cîntare a
Sfintei Troițe, și poate să-l pogoare în ceale mai adînci peșteri
ale Iadului, să latre cu cherverii Satanii: amar și vai, în voința
omului iaste zălogit acest dar. Și, cu cît îi aprinde dorirea cea
cerească și-l ridică cătră starea cea dintii, cînd bine să va sluji
cu dînsul, cu atîta îi așîță pornirea cătră cele tiritoare cînd rău
il va iconomisi, și-l dă legat tilharilor celor de gînd.

Pentru aceia purtătorii de Dumnezeu părinți, carii au supt
din roaoa Duhului Sfînt și de acolo au luat puterile glăsuirei și
dintr'acea lăută de șapte coarde ce cu răsunarea ei răstoarnă pie-
trile și dezrădăcinează copacii, au învățat viersurile de a rumpe
inimi și din lăuntru pieptului au întocmit a să cînta în besearică
Domnului cîntări care zugrăvesc în suflet ca în tablă icoane dum-
nezești întrupării sale și patimile lui ceale cu nespūsă iubire de
oameni suferite, biruința și deșărtarea Iadului, omorîrea morții
și prea slăvită învierea sa și innălțarea la ceriuri și altele multe,
cu ale căror sudori au înpodobit Dumnezeu besearica sa ca
cu o hlamidă și pre dinșii i-au împreunat intru o horă ce saltă
în sunetele Duhului Sfînt.

Dintre carii aducem aminte și la acest cuvînt puțin făcător de
cîntări ce au strălucit și în viață ca niște luceaferi pre tăriia
besearicii și s'au minunat și să minunează de dinșii veacurile.

Cel dintîiu sfînt părintele nostru Mitrofan patriarhul Țarigradului, ce infloria în fapte la anii M ntuirii Lumii 315.

Prea-cuviosul Roman, carele cu minune au c ntat întii condacul acesta: „Fecioara astăzi pre cel mai pre sus  nfiin at na te” cu atita dulcea a de viers în eit s'au cunoscut că de la Maica Kuminii priimise în gitlejul său darul ca o gustare de hrană. Vie ua în anul 500 al Domnului.

Cuviosul părintele nostru Andrei Criteanul, albina darului, turtureaua c nt rii cea plină de umilin a, au făcut călătoria vie ii la anii M ntuirii 681.

Sf ntul Ioan Damaschin  i fericitul Cozma, strunele Bisearicii ceale  nsufle ite, au fost în anii M ntuirii 727.

Cuviosul Theodor Studitul, c rma călugărilor, diamantul cre-din ei, strălucia în anii 796.

Cuviosul părintele Iosif, carele ca un izvor izvoricia c nt riile, în c t îl socotia oamenii cum nu le-ar fi scos de la sine, au trecut prin via a ciasta vremealnic  la anii de la  noirea lumii 808.

Sf ntul Nichifor, patriarhul Țarigradului, cel ce după purtarea numelui au împlinit  i faptele, vie ua în anii M ntuirii 845.

L ng  at tea ce am arătat să  n eleg  i ceialal i nenum ra i carii cu trestia lor cea v psit  de Duhul Sf nt au zugrăvit precum am zis toată  nfrumuse area Bisearicii, au inchipuit toată luptă ceia ce au stătut înpotriva ladului  i, pentru că l-au biruit, pentru că l-au călcat, i-au  pletit cununi neve e ite, pre carele tot pripocul eresurilor n'au putut să le pălească. Cu aceia i v pseal  au lucrat a să  n leage starea Besearicii, prin aligorie ca o grădină prea desfătată, cu  npresurare de cel mai lămurit aur, pardosită cu cel mai curat m rg ritariu, plină de pomi  i înșiruită de flori, care să adapă la niște riuri curgătoare de via a ce încungiură ca un sunet de multe glasuri  tocmite, dind la auzul omenesc a priceape cum că  i au izvorirea lor de la rădăcina pomului vie ii.

Deci din ostenealele ceale multe ale acelor p rin i  i dascăli s'au adunat aici aceaste pu ne c nt ri, pre care le numim catavasii, pentru mai îndeminarea  i deprinderca copiilor ce să  deletnicese la  nv  tura c nt rilor.  i dar vă rog priimi i c rticica aciasta ca o steb  de flori pe care o  tinde voao prea-sf ntitul păstoriul vostru de acum  i, cunosc nd folosul ei, ruga i pre Dumnezeu pentru întărirea sfintei Besearicii  i pentru  ndclungata păstorie a

plinului de rîvnă duhovnicească părintelui ierarh. Iar cu toții să ne rugăm pentru înmulțirea de ani cu fericire ai prea-luminatului și prea-înnălțatului, prea-înțeleptului și cu toate darurile înpodobit Domnului, nostru Alixandru Muruzi Voevod și a tot strălucitului palatului Innălțimei Sale, întru al căruia aurit veac, în cel d'întîiu an al Domniei Mării Sale s'au tipărit.

Tuturor plecat
Smeritul arhimandrit

Grigorie Rîmniceanul."

• • •

Acte felurite

1781, 11 Octombrie,

Hotărnicie pentru „Costandin Drăghinici mazil ot Cordonul Cernăuților”, la săliștele Porosacica și Beiasca, „ce să numesc acum Berezlogii”, la Orhei. Iancul Razu biv Vel Spăt., „Vel Serdar de Țânt. Orheiului”, rînduiește doi mazili. Se adună răzășii și împrejurășii: Dinul Cerchez de la Ciotrăreni și Hăjdieni, Dumitrache Sârbul din Curleni, Ienachi Suvace, căpitan, „răzăși pe partea Vioroai ce o are cumpăratură” și răzeșii de la Greslani. Se arată „o piatră hotaru vechi, ce zic că este chiotoare moșii Bulăeștilor și a Guslenilor i a Hăjdienilor”. „O fântână cu budăiu.” Se chiamă și Toader Hlobă Vornic și Vasile Pascal. „Fântâna Rublinca.” „El ni-au arătat un ispisoc sărbăsc cu suretul lui tălmăcit de la răposatul Ilieș Vodă și de la fratele Mării Sale Ștefan Vvd. din vălet 6944, luni 5, întru care arată că au miluit pe sluga Mării Sale Ghera și frați-său Luca Vetrilă cu doai săliști pustii la Țânt. Orheiului, cari hotarul acelui loc până unde vor pute stăpâni, doai săliști: îi vor agiunge.” Act de la Alexandru-Vodă, 20 Iunie 7066, pentru Vasile Drăghinici, vătaf, cu heleșteul pe valea Porosăcica, „ci să numește acum Drăghiniciul”. „Hotarul Movili domnești.” Gheorghe Ștefan la 6 Septembrie 7166 judecă între Vasăle Drăghinici de „Orhei” și Gheorghie Călângiul pentru iaz. Act de la „Ioan Cuza biv Vel Serdar de Orhei” (7 Iulie 7284). „S'au găsit și tulpina sălcii cu odrăslile ei.” „Am căutat pravățul acelor numite sămne.” Citat căpitanul Ion Mitescul. „Un drum ce vine de la Nistru și merge la Orhei.”

Iscălesc: Ștefan Ciogole, Vornic de poartă, Mihalache căpit.

de, mazili, Enache Suvaca, mazil, Constandin Drăghinici, Grigori Drăghinici.

19 August 1791. Ursul sân Miron Gori, Ili Neculai, Niță Coțorani, Andrii Rățu, Simion Stăgan vind moșia la dealul Partii, pe apa Telițăi, la Orheiu, lui Manolachi Donici biv vel Stolnic.

* * *

Documente de vamă.

Vama Tăcucii.

Tablă de banii vămii ce s'au strânsu pă luna lui Marti la acest țănut precum în gios să arată :

Număr cărțalui	Banii vămii		Banii faturilor		Numele celor ce au plătit vama	Ziua
	Lei	păr.	Lei	păr.		
1083	3	—	100	—	Șai Jădov, 20 vedre rachiu spumă.	1
1085	19	8	640	—	Lupul Jădov, 320 chelceli de epuri.	4
1086	1	32	60	—	Vălcul Hristofor, 180 ocă tiutiu.	11
1087	13	8	.	.	Ilie Arman, 24 boi de sălhană.	17
1089	6	24	.	.	Husăin-Aga, 18 vaci de sălhană.	17
1090	13	30	.	.	Rașcul Sârbul, 25 boi sălhană, 3 vaci tot sălhană.	17
1093	165	—	.	.	Pavăl Bărlădean, 50 boi negoțu, cu 31 cumpărați din sat.	17
1094	29	6	.	.	Dumnealui Stolnicul Vasăli Luchian, 53 boi de sălhană.	17
1091	33	—	.	.	Ene Hriste, 10 boi negoțu.	24
1092	10	—	.	.	Călin Abăgeriul, 10 boi negoțu	24
1096	132	—	.	.	Dumnealui Medelnicer Ioniță Gălcă, 40 boi negoțu cu 25 cumpărați din sat	24

1095	5	24	. . .	Carabet Arman, 9 boi sălhană, 2 vaci tot sălhană.	24
1097	15	38	. . .	Hagi-Pălivan, 29 boi sălhană	24
1098	27	20	. . .	Dumnealui Stolnicul Vasăli Luchian, 50 boi sălhană	24

475 33

Tot vămuire pe Mart.

Număr cărțalului	Banii vămii				
	Lei	păr.			
	475	33	suma	din urmă.	
	53	—	mortasăpie	pe 265 viti bez 56 boi cumpărați de prin sat, pe carele nu au plătit mortasăpii.	
	11	—	pe 11 boi	de giug cumpărați.	17
	16	—	tot pe 16 boi	de giug.	24
	3	—	pe doi cai.		24
	4	20	pe trii cai.		24
	5	10	pe 14 cărțalului	date cu plată vămii.	
	568	23	adică cinci sute șasăzăci	și opt lei doăzăci și trii părăle face vămuirea.	
96	—	15	Necheta Cizmariul	au rădicat cizmării din dugheană.	10
99	—	15	Vasăli Tăbulă	au rădicat 300 oacă pește din dughiana sa.	20
	569	13			
	30	—	să scade liafa	vamișului.	
	539	13	să triimăt bani	împreună cu tabla.	
	569	13	adică cinci sute șasăzeci	și noă lei și triisprăci părăle facu dați scăzuți.	

ss

825 Martii 31.

Scris de altă mână.

100	—	să scadi leul	răsurilor.
469	13		
30	—	să scadi liafa.	
439	—	rămîn vămii.	

Suma de banii vămii ce s'au strânsu la acestu țânut pe luna lui Martie.

Lei	păr.	Încărcătură
475	33	suma tablii ce s'au vămuit cu cărțului.
52	—	Banii mortasăpii pe 265 viti bez 56 boi ce sânt cumpărați de prin sate și nu au plătit mortasăpie.
27	—	pe boi de giug 27 boi.
7	20	pe cinci cai ce s'au cumpărat de un (<i>sic</i>) . . .
5	10	pe 14 cărțului date cu plata vămii.
	30	pe doă cărțului urdinali.
569	13	adică cinci sute șasăzeci noă lei, trisprece pãrale.

Scăderi cum s'au dat.

30	—	leafa vamișului.
539	13	sa triimăt bani împreună cu tabla, adică cinci sute șasăzeci noă lei, trisprece pãrale facu dați i scăzuți, și s'au istovit.
569	13	

ss

825, Mărti 31.

Hirlău.

Tabla de bani vămii ce s'au strâns la acest țîrg pe luna lui Noemvrie 1825.

Ziua lunii	No. cărțului de plată	No. cărțului ordinal	No. bucăților	Numele negustorilor	Prețeluire		Vămuire	
					Lei	păr.	Lei	păr.
4	2172		12	boi de negoț Tănăsăi a Gafiței ot Drăcsăni			39	24
4	2173		8	mii ocă perjă, Șmil sin Moșc	400	—	12	—
			15	mii nuci tăt Șmil sin Moșc	150	—	4	20
12	2144		120	chei di vacă a lui Hoșin	960	—	28	32
			400	ocă tot Hoșin	135	—	4	2
24	—	în lipsă	80	ocă moron,				
			20	ocă plătică, Toader Lipovanu la Tîrg-Frumos				15

24	— în lipsă	30	bucăți pînză Avram Lip- țicanu la Tîrg-Frîmos	—	15
25	2175	10	boi de negoț Haim Stroiș- tanu	33	15
25	— în lipsă	40	vaci de sâlhănă ci sau tăiet a dumnealui Ena- che Dimitriu	14	27

Urmează niște socoteli

Piaatra.

Tabla vămuirii pe luna Noemvrie 1825.

Ziua lunii	No. cărții	No. bucăților		Lei	Bani
5	4704	14	vaci negoț, Ivan Blaga Arman	14	—
5	4705	19	vaci dò, Zaharia Lazar Arman	19	—
5	4706	9	vaci dò, Gligore Blaga Arman	9	—
5	4707	11	vaci dò, Cristea Creciun Arman } 1 giuncan, { tot în prețu vacilor }	12	—
5	4708	7	vaci dò, Alojî Vacar Arman	7	—
5	4709	6	vaci dò, Cristea Hracuș Arman	6	—
5	4710	8	vaci dò, Iacob Agopșa Arman	8	—
5	4711	11	vaci dò, Iacob Hracuș Arman	11	—
5	4712	19	vaci dò, Alecu Hristea Hristiian	19	—
5	4713	10	boi negoț dumnelui Iojî Țăran, Arman	23	—
9	4714	15180	scînduri brad Avram Demost, Jădov ot Sculeni, prețaluindu-să cite 7 lei suta.	16	60
12	4715	3	vaci negoț Ondraș Sacuiu	3	—
13	4716	10	boi negoț, Ios Hracuș Arman	23	—
16	4717	3, dumnelui Gherim-Aga	3	—
19	4718	4	vaci negoț, Gregori Blaga Arman	4	—
19	4719	23	vaci dò { dumnelui Alojî Vacar Arman	29	108
		3	boi dò {		
26	4720	10	vaci negoțu { Zaharia Lazar Arman	11	—
		1	boi giuncan {		
26	5391	9	vaci negoț, Ștefan Chetvoș Săcuiu	9	—
				227	43

Tot Noemvrie 1825.

		Lei	Bani
Suma urmii vămuire.		227	48
18 cărțului de plată date cum să arată în sus.		6	90
5 cărțului ordinare date cum să arată în gios.		1	105

No.	No.		
1	3344	lui Costandin la Bacău, pentru 150 scinduri din 1 Noemvrie.	
2	3345	lui Costandin Rocer . . pentru zăci pluti scinduri și gr. . . la Bacău.	
3	3346	Gheorghe Pislaru pentru o mie patru suti scinduri la Bacău din . . Noemv.	
4	3347	lui Mance Focșăneanu pentru 500 ocă fasoli la Focșani din 23 Noemv.	
5	3348	lui Nicolai Vasiliu pentru 300 ocă murun rădicat din dughiana sa la Neamțu din 28 Noemv.	

Urmează apoi niște socoteli, și semnează Gavriil Nicolau.

Publicat de Anton Opreșcu.

. . .

Documente din județul Dîmbovița.

1.

Copii întocmai scoasă după sineturile moșnenilor Țărghișești, satul Râu, j[u]d[e]șul Dâm[bovița].

Zapisul lui moșu Pădure, cătră Brașov moșul.

Scris-am eu Pădure al meu zapis acestui om anume Brașovu, cum să se știe că să au cumpărat de la mine de rumunie, cu toată delnița lor de preste tot. Și l-am cumpărat eu de a mea bună voe drept 7.500 de aspri. Deci să fie în pace de către mine și de cătră toate rudele mele și el și feciorii lui. Și mărturie: den sat din Bărbuleț: Dobrotă, Radul i Borde; de în Puchenii: Cârste lui Frățilă. Am scris luna Aprilie, zioa 15, v[ă] leat 7142.

2.

Carte de judecată a lui jupan Pădure Părcă[abul] de Curte, hotărâtă asupra lui moșu Brașovu.

Jupan Pădure, părcălabul de Curte, cartea noastră acestui om

anume Braşovu şi fii-său Neagoe, ca să fie în pace de cătră Radul frate-său şi de către noră-sa, Sora, pentru că au cumpărat el pre frate-său Braşov şi cu toată delniţa câtă au fost, pentru că ei au fost rumini moşilor noştri, iar ei s'au fost cumpărat de către acei moşi ai noştri, însă cu moşia lor cită le-au fost delniţa lor mai de nainte vreme. Iară pre atunci părintele dum. (?) Tatul Post., dumnealui le-au înturnat banii îndărăt. Deci, iar ne-au fost rumini, şi nooă, cu delniţa lor cu tot, cum au fost şi la moşii noştri, căci n'au fost megiaşi de felul lor, ci tot au fost rumini. Iară, când au fost acum, frate-său Radul şi cu Sora, ei nu l-au lăsat să ia răpaos, ci au căzut asupra, ca să ia şi ei dintr'acea delniţă. Iară eu așa am judecat, să lase pre acest om anume Braşov în bună pace, să-şi fie acea delniţă, cum au cumpărat-o de la noi, că nicio treabă n'au cu el. Căci, cînd s'au scumpărat Braşov de la noi, iară frate-său Radul el încă acoloa au fost şi se-au lepadat şi el au zis: că lui, nimic nu-i trebuieşte dintr'această delniţă, ci au zis să fie toată la frate-său Braşov.

Deci să-l lasă în pace, că au fost umblat Radul şi Sora fără lucru. Şi, cînd i-am judecat, fost-au şi Jupînul Nica şi Gujilă ot Bărbuleţ. Deci, de acum nainte să aibă a-i lăsare în bună pace. Maiu 28 zile, veleat 7154.

S'au scos aceste copii cu stăruirea şi cheltuiala lui Şerban Târghişu i Nicola Oancea.

3.

Hotărîrea răposatului întru fericire Io Mateiu Basarab Voevod la mina lui moşul Braşov.

Cu mila lui D[um]nezeu Io Mateiu Voevod şi Domn dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele unchiaşului Braşov din Bărbuleţu, judeţul Dâmboviţii, ca să fie volnec cu această carte a Domniei Mele de să fie o delniţă acoloa în Bărbuleţ, care delniţă este a lui. Şi tot o au ţinut încă mai denainte vreme. Iară după aceia, când au fost acuma, sculatu-s'au Sora, vară primare lui Braşov, cu piră, zicînd cum să ia şi ia din această delniţă a treia parte. Intru aceia Domnia Mea am căutat şi am judecat să fie această delniţă numai el, pentru căci, cînd s'au răscumpărat de rumînie, răscumpăratu-s'au cu delniţă cu tot. Ci într'această delniţă să n'aibă treabă nici Sora, nici Radul,

că au rămas de lege. Și într'alt chip să nu fie, că insumi am zis Domnia Mea.

Am scris în Tirgoviște, Maiu 29 zile, veleat 7154.

4.

Hotărîrea cinstiții Mari Dvornicii la mina moșului Brașov.

Jupan Dragomir Vel Dvornic scris-am cartea noastră acestui om anume Brașov, și cu feciorii lui, ca să fie volnec cu această carte a noastră de să-și fie o delniță preste tot cum serie și în cartea Mărici Sale Domnu nostru. Care moșie este în satu în Bărbulețu, județul Dimboviții. Pentru că au venit aici înainte în piră cu Radul și cu Sora, de zice Radul și Sora cum să fie și ei pre acea delniță frați.

Intr'aceia Domnul nostru Io Matei Basarab Voevod au judecat și au făcut și carte cum să-și fie acea moșie. Ci ei nu s'au lăsat nici pre acea judecată, ci au mai venit a doa oară înaintea noastră. Ci noi am judecat și am dat această carte a noastră lui Brașov și feciorilor lui, ca să-și fie ei acea delniță, de acum înainte în bună pace, cum serie și în cartea domnească. Iar ce om nu va asculta de această carte a noastră, mare certare va avea de către noi. Aceasta am scris ...(?) astăzi după zisa noastră.

Am scris, Aprilie 27 zile, veleat 7155.

Pecetea Vorniciei.

5.

Porunca Ispravnicatului de la Scaunul Tirgoviștii către trei megiași din satul Bărbulețu.

Stroic Vel Părcălab, ispravnicul Scaunului Tirgoviștii, răvașul nostru la voi 3 megiași ot Bărbulețu: unchiașul Dobrotă i unchiașul Stoica i unchiașul Neagul Galbenul, face-să-vă în știre că înaintea noastră avut-au întrebăciune de față feciorii uncheașului Neagoe cu Pătru Portărelul ot Pietrarul, pentru un loc de stîină la Cetățea, zicînd acești feciori ai lui Neagoe că este acel loc de stîină cumpărătoare de la moșii lor. Deci, noi, necrezîndu-i nici pre unul, nici pre altul, dat-am pre voi la mijlocul lor, precum veți adevăra cu sufletele voastre, a cui va fi acea moșie, să și-o fie, și să le faceți serisoare de la mina voastră la mina lor, de așezămint. De aceasta v'am scris.

Stroe Vel Părcălab, Pisah Maiu, 14 zile, leat 7181.

6.

Răspunsul lui Pătrul Portărelul ot Pietrari după cercetarea și mărturia urmată de șase megiiși.

Adecă eu, Pătru Portarul ot Pietrariul, zapisul nostru la mina lui Pădure și a lui Soare ot Bărbulețul, cum să se știe că am avut o gălceavă pentru un loc de la Cetățea, de este un loc de stină. Numai să jure Pădure și Soare cu sufletele lor peste mărturisitura acelor 6 megiiși. Iară, deaca vor putea jura, să aibă a-și țineare locul cu bună pace, Și pentru credință ne-am pus și degetul ca să să crează. Și mărturie: Dumitru Vătaful ot Pietrarul. Și am scris eu Ieremiia, luna Iunie 3 zile, leat 7181.

Iscălit: Eu Pătru Portarul.

Punere de deget.

Acestea copii s'au scos intocmai după cele vechi adevărate sineturi, iar unde era cite un rind sau cuvint slovenește, le-am și tilmăcit pe rominie, și spre știință mă iscălesc: Isaia monah sin Constandin de la Sfinta Troiță, orașul] Ploiești.

1845, Sept. 26.

Confirmă judecătoria din Ploiești.

(Colecția fraților Ioan și Serghie Georgescu, de la Școala Normală din Tirgoviște.)

Publicate de profesorul **Alex. C. Vasilescu.**

* * *

Acte din vremea lui Cuza-Vodă

1.

Domnule Ministru,

Vin a vă mulțami de silința ce ați adus a mă îndatori și sânt cu părere de rău că bună voință din parte-vă au fost in zădar stimulată, nefiind proteguitul meu decit un simplu doritor de a se folosi in numele unui fiu iscodit cu suma de 150 lei.

Acum însă, d-le ministru, socot că jăluitoare ce vă recomand și carii suplică și mărturie v'o alăturez va fi inai vrednică de a mea intervenție și de buna vroință ce veți pune a ușura iraiul unei biete văduve ce precum cred nu are decit dreptate.

Primiți, etc.

Elena.

In 29 Iulie 1864.

2.

Telegramă domnească.

19 Iulie 1864. Să nu se libereze deținuții străini fără ordin.

Madame Cogalniceano.

Crime infâme. Barbo Catargi assassiné. Ville tranquille. Tu auras nouvelles sur tout acte important d'ici.

Cogalniceano.

Biserica din Doljăști.

1. Acest sfânt lăcaș s'a zidit intru cinste preasfintei Troiță cu cheltuiala dum. Vas[il]ie Rus. Hat. și de eromonah Dionisie Hudici, împreună cu ajutor și altor fericiți ctitori pentru vecinica pomenire lor.

1774, Iun. 24 dni.

2. Prea-fericitul ieromonah Dionisie Hudici, cel adevărat ctitor și începătoru sfintei monastiri Doljăști din mirenie s'au numit Dimitrie vt. Med., la ani 7260 s'au călugărit rasofoar, numindu-să Daniil, hirotonisindu-să ierodiiakon în sfn. mnstr. de preosfnț. Mit. Iacov Put[neanul], leat 7260, s'au hirotonisit preaot la 7263, ș'au răposat de boala ciumei la 7281.

(Seris 7328, Sept. 8; pus de Veniamin Putneanul. Costache Ponici sapă la 1820.)

3. Pe o **Evanghelie** din București, 1760:

Antioh Catargi Post.

4. Pe un **Apostol**:

„Al dumnei cocoanii Ilincăi Paladi Logofeteasa, dat la biserica ce din nou să zidește la moșia dumisale Lețcanii-Vechi la let 1802.

Acest svânt Apostol l-am dat noi la biserica la Ciorăști unde este hramul.

5. Pe un **Penticostariu**:

Aici am scris eu cum să știe cum că am pus aceste zăloge în cărți în toate.

Să să știe de când m'am rânduit preot la Holboca la dum-
nelui cuconul Neculai Banul, umbla vletul 1781.

umbla vletul 1781.

Chiril Bucureșteanul.

6. Pe un **Octoih**, 7282, București:

Neculai Balș Pah.

7. Pe un **Anthologhion** din 1777:

Și acestu Mineiu de noi s'au dat la sfânta bisearică de la Hol-
boca, cumpărat în 18 lei, iar cela ei-l va înstreina... să fie bles-
temat; 1778, Octomvrii 7.

Neculai Balș Pah.

8. Acest sfn. chiotești este făcut din argint a Horeacii, 1805, Avg., și
s'au dat la s. mănăstire Doljăști în veaci.

9. Supt aciastă piatră să odihnește robul lui Dumnezeu Vasilie
Rosat, Hat., ctitorul aceștii sfinte mănăstiri Doljăști, 1767, Dechem.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DĂRI DE SAMĂ

Alexandru Marcu, *Romanticii Italiani și Romîni* (din «Analele
Academiei Romîne» pe 1904).

Autorul, care a publicat mai multe studii de literatură italiană,
începe cu un „quadro“ exact al împrejurărilor din secolul al
XVIII-lea. I se pare a descoperi o „manie“ a călătoriilor (se
dă o bibliografie a lor). Se notează călătorii cari au fost în Ră-
sărit. Se trece la Marsili, oaspetele lui Brîncoveanu, rectificin-
du-se ortografia Marsigli pe care o dau însă chiar operele lui
(dar nu se descopere harta de la Padova a Stolnicului Canta-
cuzino; *Canun Namè* nu poate fi „un istoric turc“, ci *Canun-
Namè*, cartea de legi, „canoane“ a lui Soliman-cel-Măreț). Se
atrage atenția asupra unui ms. al generalului tratînd despre
populația Ardealului și altul cu note „ardelene“ în deosebite
limbi; primul are și figuri în colorii. Vin apoi Del Chiaro
și Silvestru d'Amelio, cel cu predicele în românește. Panzini
trece cam prea răpede. Urmează Sestini, Grisellini, Dalmatinul
Boscovich (este și în *Uricariul*), Spallanzani, notele lui Toderin,
despre Dimitrie Cantemir. Volumul *Σειρὰ τῶν πατέρων* din Lipscai

publicat de Grigore-Vodă Ghica, nu e necunoscut. Interesantă traducerea lui Metastasio de „Suflul, nepotul Domnului muntean“, 2 vol., Veneția 1779. Tot așa traducerea tratatului turcesc despre „virtuți și folosul nenorocirilor“, de fiul lui Alexandru Ipsilanti din turcește în latinește, traducătorul, crescut de un bun dascăl, murind: e Dimitrie, fratele lui Constantin. Raicevich e Ștefan Ignațiu, nu Ioan (p. 27).

Pentru vremea romantică e vorba de Perticari (note de limbă), de Caronni (citat încă de Sestini) (la 1790 nu era însă prinț al Ardealului). Caronni are note nouă despre Români ardeleni (și unele considerații despre limbă). Se ating știrile din Mezzofanti. Pe larg e vorba de observațiile filologice ale lui Leopardi. Tot așa despre Tommasèo (cf. asupra lui și *Corespondența lui Știrbei-Vodă*) și despre până acum ignoratul Cattaneo sau despre Meroni, cu presintarea-i simpatică a vieții țerănești (p. 53) (planșele trebuie neapărat reproduse). Partea dată Românilor în dicționarul lui Meroni e cu totul remarcabilă (p. 53 și urm.). O broșură politică a lui Tommasèo e foarte pe larg analizată (p. 6 și urm.). Se dă și proclamația lui către soldații români ai lui Francisc-Iosif (pp. 71-3).

De interes sînt și alte mențiuni ocazionale: a lui Vico, care vede în Domaii noștri niște robi, „Moldoveanul mai slab încă decît Munteanul“ (p. 6, nota 2), a lui Muratori, care știe că de la noi au venit Țigani (ca și un Predari) (p. 6), a lui Maffei, care știe ce limbă e vorbită la noi, a lui Algarotti, care recomandă Rușilor colonizarea Ucrainei cu oameni de la noi (p. 16). Știrile lui Bonaugurio (1770) (p. 17 și urm.) n'au importanță. Ale lui Fortis despre Morlahi, abia. Iesuitul Hervás y Pánduro vorbește despre limba românească (pe la 1780). Notele despre Asachi în salonul generalului Miollis și 'n atelierul lui Canova, despre primirea lui la Arcazi, p. 31, nota 1. Tot acolo despre amica lui, Bianca Milesi. Apoi semnalarea ilustrațiilor din traducerea italiană a lui Wilkinson (p. 41). Prezența lui Caragea în Toscana, p. 40, nota 1. Un discurs al Mitropolitului Ignatie într'o revistă italiană (p. 42). Ori diplomele lui Constantin Ghica, p. 55 nota 2 (de sigur după propunerea Dorei d'İstria). Ascoli începe cu un studiu comparativ între limba românească și dialectul friulan (p. 58). Asămănările cu dialectul sard, p. 61. Știri din epoca Unirii, în revistă, p. 62 și urm. Se vorbește și de

opera lui Tullo Massarani, de a lui Vegezzi Ruscalla și de a Idei Melisurgo-Ruscalla. Garibaldi apare sfătuitor, prin Dora d'Istria, al unirii romîno-maghiare (pp. 80-1). El felicită pe Romîni pentru victoriile din 1877 (p. 81, nota 1). Alcardo Aleardi cîntă pe același soldat ardelean jertfit de Împăratul său în Italia. Mazzini e și el tratat deosebit; după el Canini (mențiunea antologiei iubirii cu bucăți românești; a broșurii despre Evrei, cu știri și despre războiul cu Turcii; la 1884 deschide curs de românește la Academia de Comerț din Veneția. Trăia în 1890 și a tradus și din Eminescu). Un „prinț moldovean“ apare în *Armando* al lui Prati. Un apendice duce până la 1900 (și ceva despre Arturo Graf).

Ca observații, despre Vlad Boțulescu de Mălăiești am vorbit pe larg, după I. Bogdan, în *Literatură și artă romînă*. Εθνικὸν Ἡμερολόγιον din 1868 cu articolul Dorei d'Istria îl am (v. p. 70 nota 2).

CRONICĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgange des 19. und im 20. Jahrhundert, drei Jahrzehnte*, Iena, 1925), d. Karl Kurt Klein prezintă câteva capitole, bine scrise, din viața literară a Sașilor ardeleni. Autorul are dreptate cînd spune că e absurd să se scrie volume despre „motivul visului în literatura *mittelhochdeutsch* pe la 1250“ și să se lase cu totul la o parte o întreagă secțiune vie a literaturii germane actuale (p. 2). Prefața, care caută să explice caracterul și lipsurile literaturii săsești e plină de înțelegere și de perspicacitate: merită să fie citită cu atenție și de cine face parte din națiile conlocuitoare. Se menționează și cererea, ivită în Germania, de a se scrie istoria literaturii și pe ținuturi, pe seminiți, — cuminte desiderat.

Cartea, destul de întinsă, arată cum după literatura de luptă contra Ungurilor, pe la 1870-80 (Michael Albert, Traugott Tamm, Wilhelm Schuster), a urmat o epocă de poeste pentru poezie. Împăcarea cu un mai blînd regim maghiar potolise patimile: două izbucniri nouă, în 1896 și 1907, fură înăbușite. Simțul pentru viața poporului, îndemnul noii literaturi germane sînt factori hotărîtori. Apar Henningii, Römer, Orendi-Hommenau, Melas, Herfurth, Fr. Ernest Rösler, Litschel, Thullaer, Kirchner, Sera-

phim, Anna Schuller-Schulerus, Daichendt și alte notorietăți locale care meritau să trezească interes și aiurea. Modelele lor germane sînt pușintel cam vechi. Cei numiți la urmă dau viață nouă dialectului (dacă ar fi dat și subiectelor înseși ale musei populare...). Ce a făcut Alecsandri și mai ales Eminescu la noi între 1840 și 1880 ajung a face, cu toată tirania unei mari literaturi în alt dialect, glorios, dar străin, pe la 1890 Sașii. Nu lipsește poezisarea anecdotei, care, cu mult succes pentru moment, s'a încercat și la noi. Reviste nu se putură în adevăr împicioroga până la frumoasa publicație *Die Karpathen* din 1907 (doar „Landwirtschaftliche Blätter“ și „Siebenbürgischer Volksfreund“). Și acolo ca și la noi până pe la 1880 Calendarele avură și un important rol literar. Acolo apar și povestiri (de Iulius Theiss, în 1895, ceva despre contrabanda la vechea graniță românească, de Johann Leonhardt, care atinge și viața Romînilor ardeleni, ca „Stîna“, „Stîna“). Se dau știri amănunțite asupra unei literaturi nuvelistice neașteptat de bogate. Nu lipsește nici povestirea istorică (Daichendt). Istoria așezării Sașilor în Ardeal iea corp în popularul roman al istoricului Seraphim, „Imigranții“, același însă care din toată viața Romînilor ardeleni a știut culege numai satira „Alegerea în Satul Moșilor“; Calendarul „Siebenbürgischer Volksfreund“ pe 1904). Alții, mai ales femei, povestesc mai simplu și mai simțit în dialect: Adolf Schullerus își rîde în același calendar de „dascălul valah“. Piese de teatru cu caracter ocasional aparțin aceleiași direcții: se ating și subiecte istorice. Unele din ele fac parte din genul operetei. Litschel și Semp încearcă o nouă comedie. Dar și realizări teatrale în stil mare sunt opera aceleiași generații.

La 1907, cu „Die Karpathen“, de la Brașov, a lui Meschen-dorfer, începe era nouă, revoluționară. Se caută forma estetică, așa cum în Apusul german o cerea vremea. Asociația artistică „Sebastian Hann“ lucrează în aceeași direcție renovatoare. Îndepărtarea de tradiție și de popor era socotită ca un lucru inevitabil, dar care nu trebuie să se regrete. Fondul însuși ajunge a fi fără interes. E literatura desrădăcinată.

Ca tip în lirică „mici tablouri executate prin scoaterea la iveală a unor caractere secundare, adesea neesențiale, în desemn ușor“ (p. 87). Ca limbă, capricioase formații individuale.

Cel mai bine înzestrat, capabil de adîncă simțire și de nobil

avânt către idei, e Iosef Lehler din Mediaș (p. 92 și urm.). Dar autorul recunoaște că prin aceste însușiri chiar poetul iese din falanga renovatorilor. Pentru formă se laudă mai ales Eduard Schullerus (p. 194 și urm.). Citațiile din Hermann Klos arată un fin simț al misterului, înaintea de a trece la bolnavele fantasii ale așa-zisului „expresionism“.

În noua povestire, legată totuși strâns de satul săsesc, Regine Ziegler se gîndește și la „Ghiță, rîndașul pastorului“ (p. 104). Luise Helfenbein recomandă recîștigarea pentru „Neu-Sachsen“ a terenului pierdut la Romîni (p. 106). Aceiași primejdie românească o arată parohul de la Orăștie, Julius Orendi (pp. 106-7), dar el mîntuie vorbind de prietenia zilnică între țeranii celor două nații, de sincera părere de rău a Romînilor cari stau locului față de ultimii Sași cari pleacă din sat și cărora li se dă un înduișat ospăț la plecare. Foarte lăudat e bătrînul roman-cier Plattner, „Roseggerul săsesc“ (pp. 107-10). În Wittstock se înfățișează un delicat reprezentant al nuvelei psihologice. Noul curent însuflețește „Lenora“ lui Meschendörfer.

Înțelegem pasiunea cu care autorul vorbește de avîntul din 1914, de înfrățirea la luptă cu frații germani și ținem samă și de aceia că lucrarea a fost scrisă pentru publicul german. Mai puțin alipirea, nouă, la Ungaria „pentru că înfrîngerea ei posibilă părea că înseamnă căderea în prăpastie“ (p. 122). Se amintesc cuvintele rosiite de episcopul Teutsch la Pesta: „țara am pierdut-o, dar am găsit patria“ (p. 122). Se înșiră strigătele războinice pentru Centrali ale tuturor poezilor sași (p. 122 și urm.). Regine Ziegler consacră chiar intrării Romînilor în Ardeal un întreg volum de osîndă (pp. 124-5). Și predica ridică glasuri ascultate, ca să ne răspingă (p. 126 și nota 1). Se dă în notă și toată literatura menită să descrie și să combată pe Romîni (de Sigerus, Petricek, Leonhard, Gustav Schuller, Luise Helfenbein, Adolf Schullerus, Herfurth).

Literatura de după războiu ne interesează, firește, și mai mult. Se arată împăcarea subită cu noul Stat, pe care Sașii îl apără contra bolșevismului maghiar peste cîteva luni chiar (p. 127). Se critică însă o politică din care n'a venit răsplătirea pentru schimbarea de atitudine (p. 130). Dar izolarea de Germania dă nou avînt literaturii. Se relevă că revista care poate dură, *Ostland*, a d-lui Csaki, se razimă pe noțiunea patriei nouă (pp. 132-3).

Se iese din provincialism pentru un germanism unitar în noua Românie și se afirmă nevoia *adevăratei* afirmări culturale (pp. 133-4). „Arta e o eminentă afacere națională, e expresia devenită figură a puterilor vitale ce se află în națiune“, scrie cu dreptate d. Conrad Nussbacher. Sintem deci iar pe calea dreaptă, *pe cea mai dreaptă*. În această direcție, de și forma e mai absurdă, ar lupta și revista brașoveană *Klingsor* (pp. 134-5).

Mărturisesc că poesia d-lor Hajek, Reisner și Capesius nu-mi pare a se potrivi cu această doctrină de luptă. E literatură de inițiaji¹. „Michael Weiss“ al d-lui Meschendorfer ni spune măcar că e vorba de o luptă, cu cine și pentru ce.

N. Iorga

*

În *La Pologne au V-e congrès international des sciences historiques, Bruxelles, 1923*, Varșovia 1924, d. Alexandru Birkenmaier tratează despre Henri Bate din Malines, filosof și astronom din secolul al XIII-lea (a scris și un *Liber ludorum*, pierdut). Se vorbește de traducerea în limba franceză, în casa lui chiar, a unei opere de astrologie, scrisă de un Evreu. Pare a fi fost în multe domenii, și al biologiei, un precursor. — Sofia Daszynska-Golinska dă mai ales contribuția Poloniei în economia politică modernă (noțiuni și despre trecut: Ioan Ostroróg, care cere la 1477 egalizarea sarcinilor fiscale; solidarismul din 1551 al lui Modrzewski; insistența asupra valorii psihicului în producția economică la școala nouă). — De interes deosebit și pentru noi e studiul lui Bronislav Dembtski despre „Rolul Italianilor în diplomație la sfârșitul veacului al XVIII-lea“; e vorba de „condottierii“, prin spadă mai mult decât prin „condeiu“, ieșiți din țara lor pentru a servi alte State, imitând astfel pe un Alberoni; se descriu tipuri, ca Lucchesini, întrebuințat pentru pacea de la Sișlov, în 1791 — de cercetat pentru noi e „Recueil des documents concernant le deuxième et troisième partage de la Pologne“, articolul din *Revue historique* pe 1908, *Mémoires du comte de Senfft*, care a fost și pe la noi, Lipsca, 1863 —, ori Piattoli, alt factor al peirii Poloniei, Mazzei, Marcolini. — D. Tadeu Grabowski se ocupă de „Reforma religioasă în Apus și în Polonia“: Calvinismul corespunde mai mult sufletului național decât luteranismul.

¹ Ciudat că doi Romini, T. R. Popescu și Victor Barcian, au scris poesii germane, — și, spune autorul, proaste (pp. 142-3).

nismul, marcat, de altfel, cu o pecete germană prea vizibilă; arianismul, socinianismul raționalist e adus de Italianii Renașterii (ținând cu Suedesii pe vremea regelui Ioan Casimir, ajunge a fi prigonit și expulsat). — D. O. Halecki, începând prin constatarea că „istoria *generală* sau *universală* a neglijat, până aici nu numai cea mai mare parte din țările așezate afară din Europa, ci și o mare parte din Europa însăși“, nefixând în orice caz nexul organic, caută a fixa în „istoria Europei orientale“ „împărțirea în epoce, mediul geografic și problemele fundamentale“ (multe idei juste, ca aceea a altei Rusii la Moscova decât la Chiev, Rutenia, Rusia primitivă devenind „Lotaringia“ orientală între Poloni și Moscoviți; rolul Germaniei baltice, care naște Prusia; „în școala Hanilor tătari se va forma Statul moscovit“; cf. *Histoire des États balcaniques și Istoria Slavilor răsăriteni* ale mele; raportul, discutabil, între războaiele italiene și rivalitatea polono-rusă). — D. Marcel Handelsman pune chestia feodalisării în Europa apuseană; d-sa recunoaște că totul trebuie să plece de la Roma veche (ca sintesă a tot ce a fost înaintea, adaug, și pun alături Roma populară, „Romania“ formată spontan), că este „o continuitate a dezvoltării în antichitate și în evul mediu“; toată noua informație, arheologică, geografică, o dovedește; caracter confus și parțial al izvoarelor culte față de „barbari“; nevoia de a reveni de la siguranța vremii mai nouă la nesiguranțele primitive; „emanciparea graduală a cetăților“ (p. 99), a „orașelor aproape independente, guvernându-se de sine, supt episcopi“ (*era în chiar tendințele primitive ale creștinismului organizarea pe baza noilor celule religioase*, adaug eu), a „centrelor de eficace apărare locală“. Partea privitoare la „domenialitatea“ economică și la „feudalisare“ e mai puțin clară. — D. I. K. Kochanowski tratează despre „Polonia și Europa în secolul al XIV-lea“: unele elemente în care Polonia precedă mișcarea din Apus. — Abia o pagină de resumat din studiul d-lui Ladislas Konopczynski despre „Ducele de Choiseul și Polonia“. — D. Stanislas Kot vorbește despre reforma învățămîntului polon la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (după sistemul lui La Chalotais); în Franța reforma o fac, contra Iesuiților, Parlamentele cu ajutorul Universităților; pe la 1770 Școala Normală a lui Rolland la Sorbona; se arată și încercările din Belgia, Spania; în Polonia propunerile lui Konarski

la 1740: *Collegium nobilium*, „dieta de școlari“, reforma Pia-riștilor; 1773, Comisiunea educației naționale cu 73 de Colegii, Societatea pentru manuale, care face pe Condillac să-și scrie „Logica“; reforma Universității din Cracovia, ca înaltă școală, cu profesori din Franța și Anglia, paralelă cu aceia a Universității din Viena, și a celei din Wilno; școala normală, de aici și ideia reformei politice; de comparat reforma Colegiului de la Iași). — D. Stanislas Kutrzeba cercetează „originile și caracterul parlamentarismului în evul mediu“, — M. Koschembahr-Lyskowski, „*Monumenta topographica urbis Romae*“. — D. Iosef Paszkowski se interesează de transportul arhivelor în noua orînduire teritorială. — D. Z. L. Zaleski vorbește în „le rayonnement de la Pologne en France après 1830“ de raporturile între Mickiewicz, de-o parte, Michelet et Quinet, de alta, și cu Lamennais, Georges Sand, Sainte Beuve, etc. — D. Tadeu Zielinski caută „reflecele istoriei politice în tragedia greacă“ și trilogia macedoneană a lui Euripide („Temenos“, „Temenizii“, „Archelaos“. — În fine d. Constantin Michalski se ocupă de „izvoarele criticismului și scepticismului în filosofia secolului al XIV-lea“.

Multe sînt încercările sociologice: „Problema sintesei în istorie“ de d. Francisc Bujak (foarte clar și logic; propune o știință a istoriei deosebită de sociologie, fiind samă și de fenomenul însuși, dar operînd cu generalități, cîștigate prin metoda comparativă și dosate printr'o operație de „măsurare“ cam grea de înțeles; uită că un interes cu totul particular va păstra totdeauna istoria așa cum o cunoaștem, alături de această „istorie generală“), „influența ideilor în istorie“ de d. Kozłowski (desvoltare elocventă în sensul ideilor lui Lazarus, care afirmă această influență, combatere parțială a lui Lacombe). — D. Ioan Stanislas Lewinski caută legile evoluției economice: idei originale despre schimb, despre centrele de schimb care devin orașele; necesitatea studiului valorii solului.

N. Iorga.

*

În studiul d-tui Mihai Costăchescu asupra *Satului Prigoreni*, (din „Ion Neculce“ V), Iași 1925, se vorbește și de raporturile cronicarului cu tatăl vitreg, Enache grămaticul, cămăraș de ocnă, lăiat de Poloni la 1686 (*ibid.*). Se citează un act al lui Petriceicu-

Vodă pomenind „șease telegari frumoși și doi cai buni bergheri“ dați „cinstifului Împărat Soltan Mehmed“ supt Camenița (*ibid.*). Și alte știri despre Neculce sînt adunate de d. Costăchescu.

*

În poporul grecesc d. A Jardé (*La formation du peuple grec*, „Bibliothèque de synthèse historique, Paris 1923) nu vede „o nație“, ci numai o „unitate de civilizație“ (p. 7). Se descrie întâiu teritoriul (lipsa de căi ca acele romane; p. 17-8). Se răs-pinge ideia necesității *geografice* a fărîmițării grecești, p. 19 și și urm. «Apele» formează materia altui capitol: sînt pagini pitorești despre pădure și dumbravă. Evident că Marea-și are un loc aparte (e o Mare „finită“, p. 46); sensului Mării: πέλαιος, întindere, πόντος, drum; cf. slav: *put*). Mai greu de conceput e capitolul «Le travail humain» (p. 48 și urm.).

A doua parte tratează «rasele și popoarele». Din fericire se renunță la ingenioasele interpretări ale legendelor, p. 76 și urm. Mitul, de altfel, înfățișează el cu adevărat o tradiție orală și amintiri populare? Mai adesea, pare să fie de origine savantă și a fost închipuit pentru a da samă de fapte a căror adevărată explicație nu se găsea. La limbă, e vorba și de grupul arcado-pamfilo-cipriot, cel mai vechiu, p. 79. Concluzia că «limba e independentă de rasă și naționalitate» nu mi se pare a putea fi admisă pentru *acest* cas. Noua casă greacă, avînd un singur rînd și cu coperiș țuguiat are de sigur origini trace («eneolîtice»), p. 87. Foarte justă observația îndreptată contra noilor ipoteze, adesea deșănțate, ale arheologiei: „arheologia oferă o siguranță care satisface spiritul, dar încă nu trebuie a i se cere mai mult“ (p. 87). I se pare, cu dreptate, că formele de cultură nu aparțin unei singure nații (pp. 88-9). «Arheologia», urmează d-sa mai departe, „se vădește neputincioasă îndată ce vrei să puî un nume istoric pe cutare ori cutare din datele ei“ (p. 89). După Pottier, catalogul Louvrului și Hall se tratează chestia vaselor cu ornament „geometric“ și a Dorianilor (pp. 89-90): argumentele de împrumut de la Beoția și Ciclade în Atica (cf. *Bulletin de correspondance hellénique*, 1876 și urm.) n'au valoare probantă pentru a înlătura evidenta influență nordică, după noi, nu «doriană», ci tracică. Cele spuse pe urmă despre vechea pătură artistică «reapărută» (dar *de ce?*) apropie de

adevăr (pp.89-90). Se răspinge și ideea unității de rasă. „Renunțăm a ști ce erau de fapt Pelasgii” (p. 94). D. J. admite identitatea cu Grecii a „popoarelor Mării” din tradiția egipteană: pe primii Elini îi aduce din Europa centrală (p. 96). Numele de „Ahaieni” i se pare să aibă atîta valoare cît cel de Pelasgi (p. 96). Pentru coperișul tracic adus de ei, p. 97. Noii veniți sosesc în bande (pp. 97-8). Invasia doriană rămîne „controversată” și doar substituîrea fierului în locul bronzului dacă-i poate servi întru cîtva de basă (pp. 97-8). Dar cu dreptate se observă că nu se află un antagonism aheo-dorian; opoziția ar fi în legătură cu dușmănia războiului peloponesian (pp. 98-99).

Un alt capitol tratează despre „frontierele Greciei propriuzise”. Se semnaleză aportul iliric în Vest (pp. 101-3). Iarăși problema doriană și a artei geometrice se pune pentru Tesalia, p. 107. Originea „iuncărilor” tesalieni nu trebuie căutată în originile nordice ale rasei de basă? Tot așa și a «ligilor». „Grecia Centrală” e subiectul capitolului III. În Pitia însăși, cu sălbatecul ei „entusias”, nu e iarăși același Nord al raselor aprinse și mistice? Frumoasă descrierea „șerăniei” beoțiene. Indicații asupra predecesorilor „minyeni”, p. 121 (stilul geometric și la p. 122). Și aici e «lega» ca formă superioară politică (p. 123). Cantonul, *cătunul*, se reunește numai astfel. Peloponesul, „Muntenia”, e descris în capitolul IV. Micenienii sînt oamenii „descălécării” prime, p. 126 și urm. A doua e cea «doriană», a «Argienilor» (Sparta aparține întăului val). Corintul creiază aristocrația de bani. De aici vine și arta (p. 135). Celelalte orașe maritime sînt caracterizate pe urmă. „Isolarea” arcadiană apare apoi. Țara „de dealuri și de șes” e Elida, Mesenia, Argolida.

Sparta e presintată pe larg în originile și dezvoltarea ei. Și aici se răspinge legenda. Și lauda ei e datorită „laconisanților” aristocratici din Atena, ca și teoreticianilor obștii de mici proprietari (pp. 150-2). Dualitatea regală e bine interpretată ca în legătură cu un pact dualist (pp. 154-167). Se insistă asupra „puținătății” populației. Caracterul familiar al acestei populații (pp. 166-167) trimete la «moșia» noastră, dar cu drept de primogenitură. Moșneanul lucrează însă prin ilot (p. 167). Situația acestuia e curățată de exagerările tradiției: ei au avere și luptă ca infanterie ușoară și auxiliari (p. 169). «Armata întreținută de țe-

rani» a lui Montesquieu se menționează. Perieciile sînt «vecinii» noștri (p. 170). Moneda de fier nu e *voită* (pp. 171-2). Puterea regală se arată ca mai mică de cum se crede (pp. 173-4). Despre «bătrîni», pp. 174-5. Eforiile îmi par a fi o emanație târzie (ca la Veneția inchișitorii de Stat). Încercarea de a «civilisa» prin monumente Sparta (p. 177) nu convinge.

Capitolul Atena începe prin aceleași legitime îndoieli. Luptele politice creiază pe Solon și pe Clistene în trecut (pp. 180-1). Se relevă ceva „micenian“ la început și aici (p. 191; pentru vasele geometrice, p. 192 și urm.: *rituri de îngropare*). Se recunoaște foarte bine caracterul de seminanție al *tyrocului* (pp. 194-5; eupatrizii sînt aici „moșnenii“). Se studiază trecerea de la *κώμη*-sat la *πόλις*-oraș (p. 198 și urm.; cf. p. 355). Paraleniile, «oamenii de pe coastă», provoacă evoluția democratică, p. 201 și urm. Solon ar fi creatorul rangurilor de avere, p. 202. E ceva vag și fals în această figură. Pisistrat, „tirania“, să fi venit peste o democrație soloniană? N'aș crede. Să nu fie «demele» ceva mai vechi decît Clistene, restauratorul zisei «democrații»? „Ionismul“ Atenei vine din Asia (p. 209 și urm.).

A treia reacțiune cuprinde „expansiunea clasică“, și, în primul rînd, firește, colonizarea. Se îngustează rolul Fenicienilor (p. 215 și urm.). Valoarea democratică a coloniei e aproape gîcîlă; v. pp. 218-9 (cf. pp. 267-8, 279-80). Motive sociale și economice singure aduc desțerarea (p. 223 și urm.). Raporturile de comerț mai strînse ale unora din colonii cu metropola sînt subliniate (p. 227). Se trece astfel la „colonia oficială“, la *cleruchia* ateniană (p. 227 și urm.).

«Grecia asiatică» ni pare a veni prea tîrziu. Dar pentru autor Asiaticii sînt emigrați ai Europei, ceea ce îmi pare greu de admis. Se semnaleză originea probabil lidiană a cuvîntului *τύραννος* (p. 233). De sigur că raporturile cu forma persană a monarhiei asiatice sînt presintate prea pe scurt.

Colonizarea „Mediterranei Orientale“, vine acum la rînd, și Marea Neagră deschide capitolul. Și în Cipru, în Egipt subiectul merită mai multă atenție.

Basinul occidental al Mării Mediterane e cercetat apoi. Se poate obiecta prea marea scurtime și în raporturile cu Etruscii, dar d. J. nu are misiunea de a presînta *istoria* însăși a poporului grecesc.

„Unitatea elenică“ apare la sfârșit ca o încoronare. Ca factor religios se substituie zeului creator al lui Fustel de Coulanges zeul creat (p. 288 și urm.). Valoarea de transformatori religioși a poezilor nu e uitată (pp. 294-5). Rolul unificator al sensului familiar e subliniat (p. 297 și urm.).

Un paragraf se ocupă de «relații internaționale»: considerații de drept interesante și în parte nouă.

Războaiele medice apar sub titlul «l'union nationale». Se înlătură prejudecata barbarilor atacând civilizația. Infiltrația greacă la Perși e tratată pe pp. 328-9. «Trădarea» la Perși a multor Greci e expusă cu bogate amănunte. Oraculul din Delfi însuși «medisează» (p. 342). Planurile lui Pericle apar cu un colorit nou (pp. 351-3).

«Spiritul particularist» e apoi studiat. Opoziția între Guvernul direct al cetății și cel delegat al teritoriului e bine prinsă. Federalizarea e prezentată pe larg. Liga de la Delos prefăcută în hegemonie ateniană e tare subliniată (tesaurul, judecata, ceremoniile la Atena; măsuri de greutate ateniene; limbă atică).

Cartea se termină prin „luptele cetăților“, adică războiul peloponesiac. Rolul provocator al Corintului e explicat. Rasa traco-iliră a Macedonenilor e recunoscută (p. 395). Nouă e semnalarea originii scitice, relațiilor de prietenie bosporane, politicii de aprovizionare din Nord a lui Demostene (p. 399).

*
N. Iorga

D. C. Brătescu publică în „Analele Dobrogei“, V-VI, frumoasa-i lecție de deschidere ca profesor de geografie la Universitatea din Cernăuți. Se notează cât de mult Grecii, puțin și Romanii, au înțeles problemele actuale ale acestei științe (p. 7). Interesante considerațiile asupra pământului-organism (pp. 13-4).

D. Ioan Georgescu dă tot acele știri despre transumanța la noi între 1783 și 1797 pe baza rapoartelor consulare austriece, cu note personale amestecate în fugitivă expunere istorică.

În studiul d-lui V. Morfeș despre Balta Ialomiței se relevă prezența unor vechi așezări în „popinile“ care de aceia se zic și grădiști (pp. 78-80). Lista satelor românești întemeiate acolo pp. 83-5.

D. dr. I. Lepși publică tot acolo inscripția unei pietre aflate la Caverna (e închinată „sortii bune“ și „mamei zeilor“; p.

131). Se descrie pe scurt cetatea de la Caliacra, pp. 134-5 Bune reproduceri. — D. C. Brătescu traduce din Cedren descrierea Pecenegilor (povestea lui Cheghen și Tirah). Se subliniază vitele, vinul, miedul aflate pe malul drept al Dunării de năvălitori. Încercarea de a interpreta românește numele șefilor pecenegi Sultzu, Seltè, Caraman și Catalim o cred greșită (p. 148). Foarte interesant conventul (κομῆντος) pomenit de Cedren și Leon Diaconul la Pecenegi și Ruși (cf. albanesul *covent*, rămas pînă azi) (v. p. 149 și nota 3). Și „neamurile amestecate“ de la Dunăre, p. 152. — D. I. Georgescu dă biografia răposatului episcop Dimitrie Radu de la Oradea-Mare.

•

Împrejurimile Brașovului sînt descrise amănunțit în *Anuarul V al lîceului de fete „Principesa Elena“* din Brașov, publicat de N. Orghidan, Brașov, 1925. Bună înfățișare a Zărneștilor (și în ilustrații), a Branului, cu „autarhia“ lui economică. Se recunoaște la Sași „tipul casei frînce“ (francone), „adus aici de pe meleagurile Rinului“. Așezate în șes, satele lor arată a fi de mai nouă origine (p. 61). Se observă, ca toponimie, că Wolken-dorf vine, vădit, din Vâlcan, Pürkeretz din Purcăreață și cum, se știe, Rosenau din Râșnov. I se pare autorului că Brănenii sînt refugiați din șes, cum pare a dovedi ocupația lor economică. În diploma andreiană numele rîului e cel românesc, Timiș (p. 63, nota 1).

*

În *Almanahul graficeii romîne*, 1925, note ale d-lui C. D. Fortunescu asupra tiparului românesc în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. După Albert Cim, d. Em. Tătărăscu dă știri asupra întâielor încercări tipografice (chirotipografia lui Pamfilo Castaldi din Feltre, sec. al XIV-lea, „scrierea artificială“ a lui Procopiu Waldvogel din Praga, la Avignon, în 1444; procesul din 1439 al lui Gutenberg) (numele trebuiau traduse în românește).

*

În *Arhiva pentru știința și reforma socială* (V, 3-4), d. I. C. Fillitti urmează studiul său asupra „evoluției claselor sociale în trecutul Principatelor romîne“. În această parte e vorba de impozite și de scutiri, de curteni, «roșii» și călărași, etc. Materialul cules e de o excepțională bogăție și orînduirea lui, comodă.

În lucrarea d-lui D. G. Chițoiu, *În slujba plugăriei noastre*, 1924, mai mult decât odată sînt pagini de adevărată istorie. E și o bogată biografie a lui Ion Ionescu de la Brad. De relevat expunerea nouă despre agricultura după 1828 și creșterea vitelor.

*

În *The principles of comparative sociology*, Londra 1924, d. Nicolae Petrescu, care se sprijine une ori pe o bibliografie bogată și nouă, tînde să arăte unitatea principiului creator în deosebitele manifestări ale societăților omenești, ca să sprijine pe această idee „istoria comparativă a societății inșeși“. Capitole foarte clare sînt consacrate „diferențierilor“ fondului comun. Problemele ce se deschid în jurul acestei chestii sînt tratate pe baza cunoștințelor curente.

*

Academia din Stockholm tipărește o lucrare a d-lui Berger Nerman, *Die Herkunft und die frühesten Auswanderungen der Germanen* (1924). Unor motive geologice li atribuie autorul coborîrea spre Sud. Pentru originea Vandalilor (multe teorii imposibile), p. 23 și urm. Scandinavia, ca patrie a Lombarzilor, (*Scathanevia, Scadanan*) la Fredegar, în Edictul lui Rotharis, la Paul Diaconul, etc. Teoria coborîrii, a „descălecatului“, se sprijine, cum se știe, pe un text din Iordanes. Cf. și articolul aceluiași în *Foruvännen* pe 1923.

•

Un material preistoric prețios se dă și în *Foruvännen* pe 1923. Țesăturile de la pp. 44, 52-3, 55, 57 sînt ca acelea de la noi.

•

Note asupra «jurătorilor» în broșura d-lui George Alexianu, *Instituția jurătorilor în vechiul nostru drept*, București 1924.

•

Academia din Stockholm consacră o broșură din «Handlingar» ale sale celebrului cercetător al preistoriei Oscar Montelius. Se adaugă prețioasa bibliografie a operelor lui.

Materiale de preistorie în aceeași colecție, 34, 3, 4 (mai ales fibule).

*

D. Constantin I. Karadja descrie în «Analele Academiei Romîne», 1924, un exemplar aproape complet al *Apostolului*

(„Lucrului Apostolesc“) coresian din 1563. Dar foaia de titlu lipsește. Cartea vine din Iași secolului XVII-lea și a fost în posesiunea lui N. Istrati. Se dau facsimile și se reproduc miuscule.

*

Pe un exemplar din *Ueber Genossenschaftswesen* de Eduard Pfeiffer, Lipsca 1863, cetesc: „Geschenk des H. Skokach, Eigentum des Bucarester deutscher Gewerbe-Vereins“.

*

În broșura sa «Începutul Domniei lui Alexandru Lăpușeanu» (Iași 1925) d. Ilie Minea dă o expunere bogată, care se sprijină pe izvoarele interne și pe cele polone. Se arată că Ureche a întrebuințat prescurtarea lui Orichovius de Górnicki, în 1634.

*

În broșura d-lui Petre Sergescu, *Scrisori din Varșovia*, se va găsi și o foarte bună privire asupra literaturii și artei polone, până la cele mai nouă manifestări.

BCU Cluj / Centra* University Library Cluj

„Sălajul“ publică documente din Arhiva județului. Într'un act din 1787 episcopul Dărăbant se plînge că țeranii nu merg la biserică, unii chiar niciodată, că nu respectă pe preoți și nu li dau veniturile, că nu repară casele parohiale nici bisericile și cimitirele, care sînt pline, că „nicăiri nu e casă potrivită pentru școli», ba nici fond pentru ele, că se întrebuințează injurii înaintea copiilor, ceia ce numai școala ar putea să împiedece, că nu se țin serbătorile. Se cere intervenție oficială (n-l 6).

*

În *Moșia Cernauca și familia Hurmuzaki*, (din „Anuarul liceului Aron Pumnul“, 1923-4), Cernăuți 1925, d. Teodor Bălan arată că moșia fusese a familiei Luca, venind de la bogatul Gavrilaş Mateiaș și de la Cantacuzini. Sturzeștii nu o trec Hurmuzăcheștilor, rudele lor, ci, pierzînd procesul pentru Cernauca, aceștia din urmă ajung a o cumpăra. Se face alt proces de contele Giacomo Logoteti, din Zante, pretins fost ofițer, venit din Rusia, ginerele lui Imbaut, care el însuși ar fi venit prin Acarnania, cu soția, Anne Adrienne Vouzin. Ei veniau de la Șerăuți. La 1791 Logoteti se bate cu țeranul Potlog.

Un alt capitol tratează despre Ruxanda, văduva lui C. Hur-

muzaki, mort în 1792 : ei sînt părinții bunului boier patriarhal Doxachi, «menit să devină călugăr» și de fapt un timp purtînd rasa ca „Doroșteiu monahul“. Ruxanda era de sigur Greacă. Are afaceri cu un răzeș Scraba. Ea ajunge să se judece cu fiul Doxachi. Moare la 1818. Fiul e creatorul «Curții» de la Cernauca, unde ideia românească a fost atît de statornic cultivată. De la 1892 moșia e a lui Bernhard Rosenstock, care a disputat biserica țeranilor. Curtea a fost distrusă de Ruși în 1914 și cu piatra Austriei au făcut șosea. Bolta mormîntului lui Doxachi e azi deschisă și cosciugul profanat. Buruienii cresc pe mormîntul lui Eudoxiu Hurmuzaki, istoricul.

*

Admirabile reproduceri de săbii din epoca de bronz în *Antikvarisk Tidskrift for Sverige*, XXII, 5. La p. 29 și figuri de ostași cu coifuri, scuturi, sulii și săbii.

*

În *L'Università di Genova* (Genova 1923), se va găsi, într'o formă admirabilă, cu multe ilustrații, istoria Universității genoveze încă d'n secolul al XIII-lea prin colegiile de specialiști, dar în forme de așezămînt cu drept de a da diplome de la 1471. Foarte frumoase ilustrații, înfățișînd clădiri, opere de artă, oameni de știință.

*

În *Archiva Someșană*, d. V. Bichigean vorbește de un poem latin închinat grănicerilor năsăudeni de Italianul conte Silviu Tannoli, la 1764-7, cu note de consilierul Vasile Vaida, «Hristosul Valahilor».

*

În *l'Amour de l'Art* din Septembre 1924 d. Bédier fixează caracterul și marginile unei arte preromane, înviere a celei preistorice, întărită prin infiltrații ante- și anti-clasice (și prin comerț și prin călugări și prin barbari: arta de la Pietroasa). E din nou arta geometrică. Irlandesii adaugă o notă de violentă fantasmă.

*

În *Néosz 'Ελληνομνημῶν* (XVIII, 2-3, p. 276 și urm.), mențiuni de Romîni balcanici din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în Ungaria : Dimitrie Tullia la Kecskemet, Cristofor Parda la

Tokaj, Iancu Bahuli (Μπαχούλη) din Pesta, Ἑλληνας ἢ Βλάχος din Kozane, Anton și Nicolae Bekella (Μπεκέλλα), Diamandi Țațapă din Βελεσσοός, Petru Serbina din Deva, preotul Evret Bendella, paroh al Capelei († 1703), Ioan Kokas, fiul «dascălului» († 1799), Constantin Nastu din Kozane, Mihali al lui Veru (Βέρου) din Moscopole († 1794).

Rizo Dormuzi († 1794) e cunoscut din istoria literaturii.

Adăugim «anaforaua și considerația Valahilor» (*valachicae nationis*) că biserica și școala li sînt comune și că Nicolae Bechela e în comun «*curator* al școlii Grecilor și Romînilor», către magistratul Pestei (c. 1809). Se opun «Grecii» Bechella, Teohari Japa, Safir Atanase, Constantin «Jakiatsis», Mărgărit Scarlat, Alexandru Dormuzi. Fondul se împărția pe din două. Romîni, în număr de patruzeci și șase, aparțin familiilor Dogali, «Tanalsy» (Tunusli), Terpko, Dormussi (Alexandru și Cristofor), Terzi, Otves, Agorasto, Sericoglu, Foro, Zlatco, Iano, Lascovici, Stoicovici, Triandafil, Iarali, Joppa, „Liokano“, Pop, Sachelarie, Popovici, Zograf, Filiovici, Monasterii, Pufca (probabil Puhta; v. *Correspondența lui Aman*), Nicolci, Bechella, „Stoilo“, Riga (Constantin), Stamatiadi, Țațapă, Lazo, „Kij“, Economu, Axentiade, Anghelachi. — La 1821 cercetarea școlilor se face de Greci și de Romîni Naum Lica, Constantin Grabovschi și Nicolae «Sonkowits». — La 1824 era director (διοθοντής) Gheorghe Muțu, dar și dascăl C. Diaconovici Loga, care discuta asupra întrebunțării alfabetului cirilic. La 1826 îi urmează la «graeco-valachica schola pestiensis» Stamate Sachelarie. — Un ospiciu (*xenodochium*) voia să ridice acolo un Nicolae „Bazziari“. — La 1801 murise Herisie, «efimeriu al comunității elino-vlahe». — La 1796 fusese dascăl și psalt cunoscutul Polizo Kontu. Sosise din Veneția. — La 1763 Moscopolitanul Constantin Kaluda, la Pojon. — La 1751 un „Vits Stephan“, de acolo, Moscopolitan, negustor de vite, porci și marfă turcească.

În catalogul manuscriptelor din bibliotecile Atenei (p. 299) discursurile și scrisorile lui Ștefan Kommitas, dascăl la București: cuvîntare inaugurală la acel ἑλληνο-μουσεῖον din București (efor Grigore Brîncoveanu), „idila“ către Alexandru-Vodă Moruzi pentru noul spital, scrisoarea către beizadeaua Scarlat Ghica, către filelenul Thiersch, către episcopii școlii bucureștene,

către Clucerul Ștefan Belu, cuvîntarea către Brîncoveanu și episcopul de Buzău, lămuriri despre școala lui și despre Neofit Duca, scrisoare către acesta, către Spătarul Ioan Văcărescu, pentru un dicționar, plus versuri grecești ale lui Radu Golescu (p. 301).

*

D. Ștefan Ciobanu dă în noul «Anuar» al secției Basarabia a Comisiunii Monumentelor istorice un larg și frumos tipărit studiu asupra bisericilor vechi din această provincie, la care adaugă știri din „bibliotecile rusești”.

D-se constată că Rușii au găsit la 1812 775 de biserici, din care 41 numai de zid. Se înfățișează, în foarte bune clișee, cele de lemn din Nimoreni, Drăgușenii Noi, Copcui, Cornova (bune proporții). Biserica de zid din Hrușeva samănă, de și mult mai nouă, cu cea din Grozești Bacăului; cea din Buciumeni e ca noile biserici din Moldova de Nord. Se notează icoanele, ca acelea din secolul al XVII-lea pe care le-am așezat în Muzeul din Ismail (Smii). Ca fresce, pictura pe care am văzut-o la Căușani.

Se descrie anume această biserică. Se constată șederea aici a Hatmanului căzăcesc Orlic și până la 1737: ziarul lui se află la Paris. Cu privire la Tătari: „Mahomed Green“ e Mohammed-Ghirai (p. 20). Interesant monștrul săpat în relief la intrare (p. 34). De fapt, Doamna Ecaterina, la ctitori, e Ecaterina Rușet, soția lui Constantin Mavrocordat.

Deosebirea între lectura inscripției la mine și la d. Ciobanu nu lămurește lucrul (sfârșitul la d-sa e inadmisibil). În schimb se dau inscripțiile grecești ale ctitorilor (Mavrocordații, Grigore și Scarlat Ghica și mama lui Daniil al Proilavului), Catapeteasma, de zid, e frumoasă. O icoană din 1823. Stlpi, după datina musulmană, înseamnă morminte, care încep de la 1732.

Biserica din Butuceni, în stîncă, numai clopotnița fiind afară (abia o icoană a rămas). Dar într'o peșteră-paraclis e inscripția ctitorului, Bosie, pîrcalab de Orhei (1675). O însemnare moldovenească a pîrbegilor de peste Nistru, din 1690, de supt Hatmanul căzăcesc Stej (p. 43).

Se reproduce inscripția bisericii din Orheiu, p. 46. Nouă și bogată descriere a bisericii din Chilia Nouă, 1647-8 (refăcută, din nenorocire). Apoi bisericuța din Gîrla, mănăstirea din Suruceni (însemnari pe cărți, una privitoare la mănăstirea Coșula,

una la Chiojdul de Bîsca din Buzău), biserica din Dînceni, cele din Nimoreni, din Vornicenii (Evanghelie dăruită de Brîncoveanu), mănăstirea Hîncu (1678; mormîntul unui Cheşcu; un ms. de istorie a lui Carol al XII-lea), mănăstirea Vărzăreşti (însemnare de la Pangraţie dascălul din 1692), mănăstirea Căpriană (mormîntul lui Gavril Bănulescu, pomelnic de la Ştefan-Vodă şi Maria), bisericile de la Rezeni-Gangura, de la Horăşti, de la Zimbrenii, schitul Condiţa, bisericile de la Ulmu, Drăguşeni-Vechi, Dahnovici, Văsieni (mormîntul unui Miclescu din 1822, Iancu), Bardar, Fundul şi Sarata Galbenei, Hîrceşti, Copcui, Leova (clopot din 1823; o Elena Körösi-Rozor † 1866, Ardeleancă, e înmormîntată), Capaclia-Răzeşi, Tatarul, Ciobaleccia, Vadul-lui-Isac, Ismail (icoană a lui Stamate Dimovici, 1653), Căuşanii Vechi, Sireşti, Budeşti, Vadul-lui-Vodă (icoane de catapeteasmă), Coşerniţa, Oniţcani, Slobozia Duşca, Criuleni (mormîntul lui Alexe Nacu, † 1806), Ohrincea, Izbeşti, Hirtopolul Mare, Goieni, Işnovăţ, Rîşcova (o Donici, † 1777), Măscăuţi (epitaf în versuri al poetului Ioan Sirbu, † 1868; mormînte ale familiei), Pîrlitj, Cornova (carte dată de Veniamin Costachi la Popenii-Dorohoiu), Teşcureni.

În partea a doua se analizează lucrarea de polemică religioasă a lui Vasilie, episcop de Roman supravieţuit de Ştefan-cel-Mare, către Mitropolitul Moscovei (cu note despre slujba la ortodocşi şi catolici). După o comunicaţie a lui N. I. Petrov la congresul de arheologie din Moscova se vorbeşte de panaghîarul de fildeş din 1623 (Museul Uvarov), aierul-epitaf din 1545 (la biserica Naşterea Domnului din Chiev), crucea din secolul al XVI-lea, medalionul lui Nicolae Vornicul (Necoriţă) (începutul secolului al XVII-lea, nu „1493“, ca la Petrov) o cruce de lemn (Museul bisericesc din Jitomir, de la Mitropolitul Teoctist). D. Ciobanu mai prezintă icoanele din Zadîbi (Volinia). Un Liturghieru de la Soroca, din 7174, e acum tot la Jitomir (indicaţii româneşti), ca şi Apostolul lui Toma Sulgerul de supravieţuit Vasile Lupu, fost la Noua Suliţa (scrie şi un ucenic din Satul Nou al dascălului Lucaş). La Biblioteca din Petrograd se păstrează o Psaltire de la Ştefan-cel-Mare (1470), scrisă de „tah-graful“ Casian, şi una de la Anastasie Crîmcoşci, dată Dragomirnei, în 1616, legată în mănăstire la 1678 (se dă data morţii lui Anas-

tasie, 19 Ianuar 1631). O gramatică slavă din secolul al XVIII-lea (din Bistrița, 1707) e la Societatea din Odesa.

În sfârșit d. Ciobanu descrie pe larg Gramatica Fisiceii, din italiană, de Amfilohie de Hotin.

*

În *Bizantinismul în România, Influențe bizantine asupra artei românești*, d. P. Constantinescu-Iași dă lucruri cunoscute, afirmând apoi că a întrebuințat lucrarea pe care acum cinci ani am tipărit-o la Paris în colaborație cu d. G. Balș. Nu se înțelege scopul pe care l-a avut în vedere autorul, evident prin nimic pregătit pentru acest subiect (v. Serisin p. Seres, Costamunitu pentru Costamunitu, Simenca pentru Simopetra, «episcopul Presponului» în loc de al Prespelor; meșteri din Salonic clădind la noi, cetirea „greșită” pe care ași fi dat-o monogramei de pe mormîntul Mariei din Mangup, pe care pentru alte motive o cred Comnenă, etc.) Timpul harnicului profesor putea fi întrebuințat mai bine asupra unui subiect mai neted definit și mai nou.

*

O analiză atentă permite d-lui Constantin I. Balmuș să arăte câtă mișcare, cât tact estetic a introdus Plutarh în „Viețile” lui față de modelele întrebuințate (*Tehnica povestirii la Plutarchos* în Βίοι παράλληλοι; Chișinău 1925). Unele pedantisme germane (chiar în «Plutarchos») puteau fi lăsate la o parte. Ele nu impun, dar încurcă.

*

În slujba neamului prin Evanghelie de părintele Ion Dăncilă (Sibiu 1925) cuprinde și un foarte bun capitol de istorie, acela care tratează despre Scaunul vlădicesc de la Geoagiu, datorit de fapt lui Radu-cel-Mare. E vorba și de pribeagul logofăt Ioan așezat la Cetea vecină (p. 81 și urm.). Păr. Dăncilă relevă și pomenirea la 1586 a unui Spiridon ca «episcop de Bălgrad» (după credința mea tot în margine, fără caracterul canonic dat numai supt Mihai Viteazul). Se dau și știri asupra bisericii de la Rîmeți.

*

În broșura d-lui Filimon Taniac, *Icoane din trecutul Moldovei, Sf. Gheorghe patronul Sucevei*, Suceava 1913, se citează după N. Densușianu, *Revoluția lui Horia*, p. 37, ajutorul dat de Ro-

mini lui Vladislav, regele Poloniei, în 1325 contra Electorului de Brandenburg. E de verificat și elucidat. Iurg Coriatovici e prezentat într'o carte a lui Ignac Danilowicz, *Skarbiec diplomatów* din Vilna 1860, ca luptând la 1353 contra regelui Casimir (pp. 9, 23).

Tot d-sa relevă în *Zrodla Dziejów*e a lui A. Jablonowski actul de danie către «Dziurdzio Voevodul valah» (1377), arătând apoi după *Akta grodzkie i zemske*, VI, 2, că e vorba de voevodul de colonizare «Dzurdzio de Stupnicza». D-sa crede greșit că e vorba de Iurg-Iuga (pp. 19-20): cel mult s'ar putea admite — căci d-sa invocă lipsa titlului de „voevod“ la colonisatori — vre-o rudă domnească în acest «Giurgiu».

*

Note asupra cuniței, impozit pe cai și vite (adauge autorul), precum și asupra cumpărării dreptului de a se căsători, obișnuit mai ales în Polonia, le dă d. N. D. Labușcă în *Despre cuniță*, Iași, 1925.

*

Un studiu de exegetică al profesorului preot Gh. I. Ghia, *Impărăția lui Dumnezeu după Noul Testament*, Craiova 1925. Se întrebuințează și recente lucrări germane.

*

În *Un colaborator frances la Istoria Romînilor* (Iași 1915), d. P. Constantinescu-Iași adaugă știri din colecția Sturdza, *Acte și documente*, la biografia lui P. Bataillard.

*

În Nestor Considérant, *La Russie en 1856, Souvenirs de voyage*, I, Bruxelles-Lipsca-Paris, 1858, p. 197, e vorba, cu prilejul încoronării la Moscova a lui Alexandru al II-lea, de «nespusa (*indicible*) frumuseță a contesei de Wittgenstein, născută princesă Cantacuzino, a cărei mamă a luat pe marchisul de Bedmar, unul din marturii la căsătoria lui Napoleon al III-lea».

*

Pentru transhumanța în Provența „de la Crau la Gap și Barcelonette“, Arthur Young, *Voyages en France, 1787-9*, II, Paris 1882, p. 243.

*

D. R. Cîndea publică o scurtă biografie a Mitropolitului Vladimir Repta (Cernăuți 1924).

*

O curiozitate în domeniul instituțiilor balcanice. Din cartea lui Pasquale Villari, *Scritti sulla questione sociale in Italia* (Florența 1902) se vede că în Sicilia, la Piave dei Greci, fruntașii se cheamă «galantuomini o boiardi» (boieri). Și nota 1 la p. 445 zice: „questa parola è in uso solamente fra gli Albanesi dell' isola“.

*

Broșura d lui Coriolan Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 Maiu 1848* (Blaj 1925), caută, și după inedite, să arăte partea Blajului în pregătirea marelui act de afirmație națională. Se înșiră acțiunea ungurească. Cărturarii români, Cipariu însuși, vorbesc de petiții, cutare tinăr strigă: «să luăm ce e al nostru» (Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-49*, Brașov 1895, p. 7). Se înnoadă relații cu canceliștii din Odorheiu. Proclamațiile, se știe, vin de la Bărnauț. Brașovul se mișcă târziu și slab. Sașii din Mediaș se tem de un atac românesc. Ungurii roagă pe episcopul blăjean să intervie (April; p. 25). Se țin adunări în munți. Cite unul speră în «tatăl săracilor cel ce înnalță din șterc pe cel mișel» (p. 28).

*

În *Euphorion* din Lipsca-Viena, d. Egon Hajek se ocupă de poetul ardelean Johann Gorgias din secolul al XVII-lea. Autorul relevează cu dreptate că în această literatură săsească sînt și influențe care vin de la Răsărit. Se dă o minuțioasă bibliografie și biografie a acestui poet al subiectelor femeiești ușoare. Odată el presintă Franța ca patria politeței:

Dass ich lernte Höflichkeit,
Wie in Frankreich thun die Leut.

Ciudate nume poetice sînt date eroilor lui.

*

În *Afurisirea lui Moisi Niçoară* (Oravița (1925) d. R. S. Molin dă actele din 1819 care învinuiesc pe interesantul cărturar bănățean că în vagabondajul său produce „vrăjbi și despărțire“. Stilul acestor acte ale cancelariei romîno-sîrbești le face aproape neînțelese.

*

D. dr. Ch. Laugier dă foarte prețioase note de folklore în frumoasa i broșură *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei* (Craiova 1925). Curajoasele ipoteze de etnografie sînt discutabile. Foarte bune ilustrații.

*

Al doilea volum al *Cîntecelor populare din Maramurăş* de pâr. I. Birlea (Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1924) cuprinde frumoase bucăţi lirice şi mai ales multe şi interesante „strigături“.

În revista *Ingerul* de la Buzău, pâr. M. Comănescu publică o donaţie a lui Nicolae Dudesco, de care m'am ocupat într'o recentă comunicaţie la Academia Română, către vestita mănăstitoare de la Poiana Mărului, unde a condus renovatorul Paisie (21 Novembre 1765). Ea se îndreaptă către schivnicul Vasile de acolo, „fiindcă l-am avut mîngîitor şi rugător către Dumnezeu la năcazurile ce ne cuprinsese după întîmplarea vremilor“ (e vorba de închiderea lui la mănăstiri, despre care pe larg în memoriul citat). Schitul capătă moşia Grabicina (Buzău). Îscăleşte şi preotul Floru, vestitul caligraf şi dascăl de slavoneşte, împreună cu ajutorul său Constantin. Un adaus din 13 Maiu 1771, după focul care, la 14 April, nimicise schitul şi arhiva lui, spune că „la şcoala slovenească să scrie toate hrisoavele şi cărţile schitului“, păstrîndu-se „izvod“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Societatea de mîine*, II, 23-4, pâr. Ştefan Meteş adună pasagiile din cîntecul popular de dincoace de Carpaţi care pomenesc rătăcirea Mocanilor. D. Onisifor Ghibu dă bibliografia materialului privitor la liberarea Basarabiei pe care-l posedă d-sa. D. G. Bogdan-Duică se ocupă de cartea d-lui Drouhet despre influenţele franceze la Alecsandri.

N. I.

NOTIŢE

În No. de Ian.-Mart 1925 al *Revistei Istorice*, la paginile 37-43 s'au publicat, în limba originalului, părţile privitoare la Principatele romine dintr'o carte olandeză de la 1687.

Aceste părţi le publicasem, în traducere română, în revista *Spicuiitor în ogor vecin*, anul I (1920), pp. 129-132, împreună cu adnotaţii.

În acelaşi număr al *Revistei Istorice*, la pp. 2-4, s'a publicat un document de la Manole-Vodă Giani-Rosetti. Acest document mai fusese publicat în „Arhivele Olteniei“, I (1922), pp. 248-50, „comunicat de d. Mişu Săutescu“. Vel Comisul din Divan nu este „Vladu Ţulcănescu“, ci „Vlăduţul Gănescu“. Nicolae Bărsescu nu este Vel Pah., ci Vel Pitar.

I. C. Filitti

De la mănăstirea Coșula.

Cărți care se află în biblioteca bisericii.

- Triod rusec din sec. al XVII-lea.
 Evanghelia de Liov, 1644.
 Γεωμετρικὴ γεωγραφία de Gh. preotul Phageas (Veneția).
 Biblia lui Bob.
 Privilegiile Bisericii orientale din regatul polon (1767).
 Antologhion de Liov (1650).
 „Tesaurul nou“, Veneția (1802).
 Evanghelia polonă din sec. al XVII-lea.
 Gramatica lui Const. Gh. Mandrațogiu, scrisă de Matei din Ganohora, Viena, 1756.
 Halimaua cea nouă, Viena, 1794, de Polizei Lampanițiotul.
 Alexandria greccască, 1800.
 Gramatica lui Lascaris, 1785, Veneția.
 Enciclopedia lui Comiță.
 Gramatică greco-slavă (fără început).
 Testamentul Nou, Londra, 1830.
 Proschimatiarul Ierusalimului, Viena, 1799.
 „Istoria“ lui Filipide din 1816.
 Viețile Sfinților (scrisă în rusește, cu miniaturi foarte frumoase).

Pomelnicul ctitorilor mănăstirii.

Ion, Maria, Matei, Anghelina, Iremia, Elena și tot neamul lor. Aceștia sint ctitorii cari au făcut mănăstirea și au dat moșia.

O inscripție de pe o lespede funerară.

Supt această piatră se odihnește robul lui Dumnezeu Irinarh Stroescu, care din început a petrecut la mănăstirea Neamț și pe urmă li... lui molitva Veniamin au fost așezat igumen la sfința mănăstire Coșula, unde a viețuit ani 24 și s'au săvârșit din viață la 1841, Dech. 27, fiind în vîrstă de 65 ani.

Dumnezeu să-l odihnească intru împărăția cerească.

Inscripția de de-asupra ușii foastelor chilii mănăstirești.

În zilele prea-înălțatului Domn Mihail Grigorie Sturza Voevod cu blagoslovenia prea sfințitului nostru Mitropolit chirio chir Meletie al Moldovei aceste chilii s'au afrosit sfinței mănăstiri Coșului cu toată cheltuiala de Cuvioșia Sa răpăusatul robu lui Dumnezeu arhimandritul Ignatie, în vîrstă fiind de 48 ani, metania sa avînd și (?)... de aici... și arhimandrit și s'au săvârșit aici în anul 1850, Dechemvrie 3 zile, și, cînd s'au gătit chiliile, la Iulie 1848, Octovrie 4 zile, ani de la Zidirea Lumii 7310, ani de la Hristos 1848.

N. I.